

**T.C.
YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER
ANA BİLİM DALI
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER
YÜKSEK LİSANS PROGRAMI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**ALMANYA'YA ULUSLARARASI EMEK GÖÇÜ:
FATİH AKIN FİLMLERİNDE
YENİ KİMLİK TEMSİLLERİ**

**CEYLAN KAYA
12716001**

**TEZ DANIŞMANI
DOÇ. DR. ASLI DALDAL**

**İSTANBUL
2019**

**T.C.
YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER
ANA BİLİM DALI
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER
YÜKSEK LİSANS PROGRAMI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**ALMANYA'YA ULUSLARARASI EMEK GÖÇÜ:
FATİH AKIN FİLMLERİNDE
YENİ KİMLİK TEMSİLLERİ**

**CEYLAN KAYA
12716001**

**TEZ DANIŞMANI
DOÇ. DR. ASLI DALDAL**

**İSTANBUL
2019**

T.C.
YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER
ANA BİLİM DALI
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER
YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**ALMANYA'YA ULUSLARARASI EMEK GÖÇÜ:
FATİH AKIN FİLMLERİNDE
YENİ KİMLİK TEMSİLLERİ**

CEYLAN KAYA
12716001

Tezin Enstitüye Verildiği Tarih:
Tezin Savunulduğu Tarih:
Tez Oy Birliği ile Başarılı Bulunmuştur

Unvan Ad Soyad

İmza

Tez Danışmanı : Doç. Dr. Arslan Özalp
Jüri Üyeleri : Dr. Öğr. Üyesi Fulya Kemisçin
Dr. Öğr. Üyesi Melih Çoban

İSTANBUL
HAZİRAN 2019

ÖZ

ALMANYA'YA ULUSLARARASI EMEK GÖÇÜ: FATİH AKIN FİLMLERİNDE YENİ KİMLİK TEMSİLLERİ

Ceylan Kaya
Mayıs, 2019

Bu çalışma Türkiye ve Federal Almanya arasında gerçekleşen işgücü göçüne odaklanmaktadır. 30 Eylül 1961 yılında başlayan ve 1974 yılına kadar resmi olarak süren Almanya'ya göç süreci daha sonraki yıllarda aile birleşimleri ve siyasi nedenli göçler gibi farklı yollarla devam etmiştir. Bugün hala etkileri devam etmekte olan göç sürecinin ekonomik, politik ve kültürel etkileri tez kapsamında ele alınmaktadır. Bu çalışmanın yöntemi Türkiye'den Almanya'ya emek göçünü konu edinen literatür taramasına ve Almanya'daki göçmen karakterleri konu edinen Fatih Akın filmlerinin analizlerine dayanmaktadır. Göç deneyimini yaşamış ikinci kuşak bir yönetmen olan Akın'ın, *Kısa ve Acısız* (Kurz Und Schmerzlos), *Temmuz'da* (Im Juli), *Duvara Karşı* (Gegen die Wand) ve *Yaşamın Kıyısında* (Auf der anderen Seite) filmleri incelenmektedir. Bu filmler aracılığıyla göçmen kuşaklar arasındaki sosyo-kültürel farklar ve değişen yaşam alışkanlıkları anlaşılmasına çalışılmaktadır. Bununla beraber, küreselleşen dünyada hız kazanan sınır ötesi hareketler ve buna paralel olarak değişim gösteren kimlikler yine göçmenlik bağlamında ele alınmaktadır. Günümüzde sürekli dönüşüm halinde olan kimlikleri ulus temelli bir yaklaşımla açıklamak artık yetersiz kalmaktadır. Bu nedenle, Almanya'daki genç kuşak Türk toplumunun yaşam pratikleri ve sosyalleşme süreçleri üzerinden geliştirdikleri çok katmanlı kimlikleri günümüz tartışmalarının güncel örnekleri olması açısından önem taşımaktadır. Onların her iki ülkeye de bağlılığını ifade eden çok dilli ve çokkültürlü kimlikleri, ulus temelli kimlik tanımlamalarının tartışılmasına olanak sağlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Göç, İşgücü Göçü, Film, Fatih Akın, Ulus, Kimlik

ABSTRACT

INTERNATIONAL LABOUR MIGRATION TO GERMANY: NEW IDENTITY REPRESENTATIONS IN FATİH AKIN MOVIES

**Ceylan Kaya
Mayıs, 2019**

This study focuses on labor migration that took place in Germany and Turkey. The migration process, which started in September 30, 1961 and officially continued until 1974, proceeded in different ways such as family reunification and political migration in the years that followed. Within the scope of this thesis, the economic, political and cultural effects of the migration process, whose effects are still ongoing, are discussed. The method of this study is based on the literature review and the analysis of Fatih Akin's films which are *Short Sharp Shock (Kurz Und Schmezzlos)*, *July (Im Juli)*, *Head On (Gegen die Wand)* and *The Edge of Heaven (Auf der anderen Seite)*. Through these films of Fatih Akin, a second generation director who has exercised the experience of migration, socio-cultural differences and changing life habits among the migrant generations are being understood. In addition, cross-border movements that accelerate in a globalizing world and, transforming identities are also addressed in the context of immigration. Today, it is no longer enough to explain the identities that are constantly transforming with a nation-based approach. Therefore, the multi-layered identities of the young generation of Turkish society in Germany, which they have developed through their life practices and socialization processes, are important as they are current examples of contemporary debates. Their multilingual and multicultural identities, which express their commitment to both countries, allow for the discussion of nation-based identity definitions.

KeyWords: Immigration, Labour Migration, Movie, Fatih Akin, Nation, Identity

ÖN SÖZ

On yedi sene boyunca gurbet ellerde yaşamış annem bu tezi yazma sebebidir. Her zaman yanımda olduğu ve desteğini esirgemediği için kendisine minnettarım. Bu süreç boyunca bana çevirilerde yardım eden ve destek olan ağabeylerime de teşekkür ederim.

Tez yazma sürecim boyunca beni yalnız bırakmayan ve yardımlarını esirgemeyen dostlarım Ece, İldem, Yakup ve Fırat'a teşekkür ederim. Tezle ilgili umutsuzluğa düştüğüm anlarda bana cesaret veren ve çalışmanın son haline gelmesinde kıymetli katkılar sunan Yaman'a sonsuz teşekkürler... Onlar olmasa bu tezi yazamazdım.

Danışman hocam Aslı Daldal'a gösterdiği sabır ve anlayış için de ayrıca teşekkür ederim.

İstanbul; Mayıs, 2019

Ceylan Kaya

İÇİNDEKİLER

ÖZ	iii
ABSTRACT	iv
ÖN SÖZ	v
İÇİNDEKİLER	vi
KISALTMALAR	viii
1. GİRİŞ	1
2. ULUSLARARASI GÖÇ KAVRAMI VE KURAMLARI	6
2.1. Göç Tanımı	6
2.2. Uluslararası Göç Süreçlerinin Tarihsel Gelişimi	7
2.3. Uluslararası Göç Kuramları	10
2.3.1. Neoklasik Ekonomik Kuram.....	11
2.3.2. Yeni Ekonomi Kuramı	12
2.3.3. İkiye Bölünmüş Emek Piyasası Kuramı.....	13
2.3.4. Dünya Sistemleri Kuramı	15
2.3.5. Göç Sistemleri Kuramı	17
2.3.6. İlişkiler Ağı (Network) Kuramı	19
2.3.7. Ulusaşırı Toplumsal Alanlar Kuramı	20
3. TÜRK İŞÇİ GÖÇÜNÜN ÖZELLİKLERİ VE ALMANYA'YA ETKİLERİ	23
3.1. Türkiye'den Almanya'ya Dış Göçün Genel Değerlendirilmesi	23
3.2. Almanya'ya Türk İşçi Göçünün Tarihsel Evreleri	25
3.2.1. 1961-1973 Dönemi	25
3.2.2. 1973 – 1985 Dönemi	30
3.2.2.1. Almanya'da “Küçük İstanbul” mu, Getto mu?	31
3.2.2.2. “Göç Yollarında” Kadınlar	33
3.2.3. 1990'lardan 2000'lere Almanya'da Yabancı Düşmanlığı ve İşçilikten Yurttaşlığa Geçiş	37
3.3. Almanya Siyasi Partileri ve Yurttaşlık Tartışmaları	40
3.4. Küreselleşme Sürecinde Kültür	49
3.4.1. Küreselleşmenin Kavramsal Analizi	49
3.4.2. Küreselleşme ve Kimlik	51
3.4.3. Küreselleşme ve Kültür	53
4. ALMANYA'YA GÖÇ OLGUSUNUN SİNEMAYA YANSIMALARI VE FATİH AKIN SİNEMASINDA YENİ TEMSİLLER	59
4.1. Sinema ve Göçmenlik	59
4.2. 1990 Öncesi Sinemada Göçmen Temsilleri	60

4.3. Ulusaşırı Bir Sinema Olarak Fatih Akın Sineması	64
4.4. Fatih Akın Filmlerinde Yeni Kuşakların Temsili	69
4.4.1. Kısa ve Acısız (KurzUndSchmerzlos, 1989)	69
4.4.2. Temmuzda (ImJuli, 2000)	74
4.4.3. Duvara Karşı (GegendieWand, 2004)	79
4.4.4. Yaşamın Kıyısında (Auf der anderenSeite, 2007)	85
5.SONUÇ	93
KAYNAKÇA	101
ÖZ GEÇMİŞ	109

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AİHS	: Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi
BLK	: Eyaletler ve Federasyon Komisyonu
BMMYK	: Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği
CDU	: Hristiyan Demokratik Birliği
CMS	: Cenevre Mülteciler Sözleşmesi
CSU	: Hristiyan Toplumsal Birliği
DGB	: Alman İşçi Sendikası
DM	: Deutsche Mark
DP	: Demokrat Parti
DPT	: Devlet Planlama Teşkilatı
FAC	: Federal Almanya Cumhuriyeti
FDP	: Hür Demokrat Parti
GSYİH	: Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
ILO	: International Organization of Migration
LGBTİ	: Lezbiyen Gey Biseksüel Trans ve İnterseks
MBK	: Milli Birlik Komitesi
OECD	: Organisation for Economic Cooperation and Development
PDS	: Demokratik Sosyalizm Partisi
SPD	: Sosyal Demokrat Parti
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TBMM	: Türkiye Büyük Milletler Meclisi
UNHCR	: The office of the United Nations High Commissioner for Refugees

1.GİRİŞ

Günümüzde göç hareketlerinden etkilenmeyen ülke yok denecek kadar azdır. Avrupa devletlerinin gelişimi ve 15. yüzyılda başlayan yayılcılığı büyük ölçekli göç hareketlerini başlatmıştır. Başlangıçta zorunlu emek göçüne dayanan insan hareketliliği, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra hızlı ekonomik büyüme gösteren merkez kapitalist ülkelerin ucuz işgücüne dayanan gereksinimi neticesinde çevre ülkelerden merkeze doğru yönelen gönüllü denebilecek emek göçüne doğru evrilmiştir.

Göçün küreselleşmesiyle, gittikçe daha fazla ülke artan oranda göç hareketlerinin etkisi altında kalmaktadır. Bu yüzdendir ki küresel ölçekteki sürekli hareketlilik hali, içinde yaşadığımız dünyayı kavramamıza yarayacak en önemli fenomenlerden biridir.2018 tarihli Uluslararası Göç Örgütü'nün (ILO) verilerine göre, 2015 yılında dünyada yaklaşık 244 milyon uluslararası göçmen bulunmaktadır; bu sayı küresel nüfusun yüzde 3,3'üne eşittir.¹Bu, yer küredeki her otuz kişiden birinin göçmen olduğu anlamına gelmektedir. Politik çatışmalar, ülkelerin farklı gelişmişlik seviyeleri, bölgeler arasındaki adaletsiz gelir dağılımı sonucu artan yoksullukla beraber demografik, sosyal, siyasal, kültürel ve çevresel faktörlerdeki hızlı değişim süreçleri göç hareketlerindeki artışın nedenlerindendir. Bu süreçlerin gelecekte de artma eğilimi göstereceği dolayısı ile daha fazla sayıda insanın yerinden edilmesine ve büyük çaplı değişimlere yol açması beklenmektedir.

Bölgemizdeki sürekli istikrarsızlık hali, komşu ülkelerde yoğunluğu artan oranlardaki siyasi karışıklıklar ve iç savaşlar nedeniyle yaşanan kitlesel göç hareketleri Türkiye'yi doğrudan etkilemektedir. 2011 yılında başlayan ve bugün hala devam eden Suriye'deki iç savaş nedeniyle milyonlarca insan yurtlarını terk etmek zorunda kalmış, çok büyük bir bölümü de Türkiye'ye sığınmıştır. Bugün dünyanın en

¹ International Organization for Migration, **World Migration Report**, (Cenevre, 2018), 2.

fazla sayıda mülteciye koruma sağlayan ülkesi Türkiye’de 4 milyon mülteci yaşarken, bunların 3,6 milyonunu Suriyeliler oluşturmaktadır.²Türkiyegöç olgusuyla yeni tanışmış değildir; aksine tarihi boyunca hem iç hem dış göçlerin yoğun şekilde yaşandığı bir bölge olması sebebiyle Türkiye adeta bir göçler ülkesidir.“Belki de, Cumhuriyet tarihi boyunca hiçbir başka toplumsal olgu Türkiye toplumunu dolaylı ya da dolaysız olarak iç ve dış göçler kadar etkilememiştir.”³Yaşanan iç ve dış göçler ülkenin hem ekonomik hem de toplumsal dönüşüm süreçlerinde önemli rol oynamıştır. 1950’lilerden itibaren liberal dünya sistemine daha da eklemlenen Türkiye’de, modernleşmenin hız kazanması ve toprağın makineleşmesi köylülerin topraksızlaşmasına neden olmuş, bununla birlikte ulaşım araçlarındaki gelişmeler kırsal kesimlerden büyük ölçekli insan kopuşlarının gerçekleşmesine ortam hazırlamıştır. 1950’ler ve 1960’lar Türkiye’de kırdan kente yönelen, giderek artan geniş çaplı iç göç hareketlerine sahne olmuştur. İç göçleri, 1960’ların başından itibaren Avrupa’nın birçok ülkesine yönelen işçi göçü izlemiştir. Bu döneme kadar ülkedeki dış göçler ağırlıklı olarak gayrimüslimleri içermiş, dış göçler daha çok siyasi ve kültürel nedenlerden kaynaklı nüfus hareketlerinden kaynaklanmıştır.

Bu çalışmanın ana konusu olan Almanya’ya Türk işçi göçü hareketi 1961 yılında başlamış, 1974 yılına kadar artan oranlarda devam etmiş, sonrasında gerçekleşen aile birleşimleri ile göç yoğun bir biçimde devam etmiştir. 1980’ler ve 1990’lar boyunca süregelen işçi göçü sonrası dönemde, daha çok siyasi nedenli göçler öne çıkmıştır. Türk işçilerin göç hikâyesi başlangıçta hızlı bir şekilde para biriktirip memlekete geri dönmek üzere başlamıştı. Ev sahibi ülkede “misafir işçi” olarak kabul edilmeleri, bu öngörüğü onaylıyordu; çünkü başta kendileri de dâhil kimse Almanya’nın kalıcı yurttaşları olacaklarını öngörmemişti. Göçmenlik hikâyelerinin başlangıcında Türkiyeli erkek ve kadınları (kadınlar göç yolcuğuna daha sonra katılacaktı) tanımlayan en önemli özellik ‘işçi’ olmalarıydı. Zamanla, işçilik hikâyelerinin yerine kültür hikâyeleri, bir başka deyişle Batı kültürüne bütünleşme ve uyumsuzluk hikâyeleri kondu. Daha sonra ise göç hikâyelerinin ulusal kimliğinden uzaklaşıp, hem orada hem burada olmayı içine alan ulusaşırı anlatılara dönüşmesi onların göç hikâyelerindeki başka önemli bir değişim olarak karşımıza

² “UNHCR Türkiye: Kilit Veriler ve Sayılar Şubat 2019” <https://www.unhcr.org/tr/unhcr-turkiye-istatistikleri> [05.05.2019].

³ Ahmet İçduygu, İbrahim Sirkeci, “Cumhuriyet Dönemi Türkiye’inde Göç Hareketleri, **75 Yılda Köyden Şehirlere**, ed. Oya Baydar (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1999), 249.

çıktı.⁴ Almanya'daki göçmen meselesine bakışa paralel olarak gelişen sinemadaki yaklaşımlar da başlangıçta köyünden çıkan ve hayallerinin peşinden Batı metropolüne gelen işçilerin yabancılık ve sürgün hikâyesiydi. Fatih Akın'ın “göçmenleri” ise Almanya'nın herhangi bir kentinde karşılaşılabilecek sıradan insanlardır. Önceki temsillerin dışında kalan, birden fazla yere ait olabilen, çıktıkları ulusaşırı yolculuklarda bir ulusla ya da ulussuz yaşama potansiyeline sahip daha esnek ve becerikli insanlarla karşılaşılıyor. Neredeyse altmış yıl önce başlayan göç yolculuğuna bugünden baktığımızda, Türkiyeli göçmenlerin iki ülke arasındaki sınır ötesi hareketlerinin bugün hala yoğun bir şekilde sürmekte olduğunu görüyoruz. Kurulan ulusaşırı bağlar her iki ülkeyi daimi bir bağlantılılık haline sokmuş gibidir. Almanyalı Türkler, Almanya ve Türkiye arasında kurdukları ulus-ötesi bağlar sayesinde her iki ülkenin siyasi, ekonomik ve kültürel hayatını etkileyen öznelere dönüşmüşlerdir.

Türkiyeli göçmen işçilerin Almanya'daki yaşamlarının daha ilk evrelerinden itibaren sinemanın özel bir yeri olmuştur. Film izlemek Türk göçmenlerin eğlence ve sosyalleşme ihtiyaçlarına hizmet ederken, öte yandan anavatanla olan bağların yaşatılmasında önemli bir araç haline gelmiştir. Sinema, doğuşundan bu yana teknolojik, sosyal, ekonomik ve kültürel gelişmelerle yakın ilişkisi nedeniyle yeniliklerden en çok etkilenen sanat dallarından biridir. Bu özelliğiyle sinema, günümüzde de insanlara en fazla tesir eden sanatsal üretim formlarından biri olma niteliğini korumaktadır. Özellikle iletişim teknolojilerindeki dönüşüme paralel olarak yer ve zaman birlikteliğine gerek kalmayan dünyamızda bilhassa filmler aracılığıyla toplumsal ve kültürel mübadeleler daha sık ve artan yoğunlukta gerçekleşmektedir. Nasıl ki her toplumsal olayda olduğu gibi göçmenlik meselesinde de siyasi aktörlerin yaklaşımı esasa etki ediyorsa, sinemanın ve sinema sanatçılarının da kamuoyu ve karar süreçleri üzerinde bir etki yaratabileceği göz ardı edilmemelidir. Almanya'daki göçmen “sorununu” anlamaya dair yapılan kuramsal ve siyasi tartışmalar büyük resme odaklanıp tüm bunların ‘sıradan insanların yaşamlarındaki’ etkilerini önemsizleştirebiliyorken, sinema, tıpkı Fatih Akın'ın *Kısa ve Acısız* filminde olduğu gibi, Almanya'nın Hamburg kentindeki Altonalı göçmen gençlerin hayatlarının bir

⁴Levent Soysal, “Başka Diyarlara Görsel Yolculuklar: Sinemasal Göç Kuramları”, **Türk Film Araştırmalarında Yeni Yönelimler**, s.8 (2009): 195.

kesitini anlatırken,yaşanan gerçekliğe dair izleyicilerine çok daha somut bir resim sunabilmektedir.

Bu çalışma ile yaklaşık altmış yıl önce başlayan işçi göçünün yaşadığı dönüşümler, kuşaklar arasındaki sosyo-kültürel farklar ve Almanya'daki Türk imajının geçirdiği değişimler incelenmektedir. Bu çalışmanın yöntemi,Türkiye'den Almanya'ya emek göçünü konu edinen literatür taramasına ve Fatih Akın filmlerinin analizine dayanmaktadır. Sorunsalı farklı olan ancak yöntemsel olarak benzer çalışmaların mevcut olduğunu belirtmekte fayda görüyorum. Bununla beraber bu tez çalışması siyaset bilimi disiplini içerisinde ele alınmakta ve film analizleri de uluslararası göç, çokkültürlülük ve kimlik gibi geniş bir çerçevede incelenmektedir.

Türk işçi bir ailenin çocuğu olan Akın, Almanya Hamburg'da doğup büyümüş, ikinci kuşak göçmen bir yönetmen olarak filmlerinde her iki kuşağa ait karakterlere de yer vermiştir. Yönetmenin, her iki kültür içinde de hareket etmeyi öğrenmiş olması sebebiyle kazandığı esneklik, hikâyelere hem içeriden hem de dışarıdan bir bakış açısıyla yaklaşabilme kabiliyeti, aynı kuşaktaki göçmen kimliklerin anlaşılmasına katkı sağlamaktadır. Bu nedenle, çalışmanın konusu ve amacına uygun olarak göçmen karakterlerin yaşam pratiklerinin incelenmesini ve aynı toplumdaki farklı nesilleri anlamayı mümkün kılan, *Kısa ve Acısız*,(*Kurz Und Schmerzlos*), *Temmuz'da*,(*Im Juli*),*Duvara Karşı*(*Gegen die Wand*) ve *Yaşamın Kıyısında*(*Auf der anderen Seite*)filmleri bu çalışmaya dâhil edilmiştir. Yönetmenin, bu çalışmaya doğrudan katkı sağlamayacağı düşünülen diğer uzun ve kısa metrajlı filmleri ile belgesel filmleri bu tezin dışında bırakılmıştır.

Çalışmanın ilk bölümünde uluslararası göç kavramı ve tarihsel aşamaları ele alınmakta, göç olgusunun çok yönlü doğasını anlamamızı sağlayan göç kuramları özetlenmektedir. İkinci bölümde Türkiye'den Almanya'ya göç süreçleri politik, ekonomik ve toplumsal açılardan incelenmektedir. Aynı zamanda Almanya'nın göç olgusu ve farklı kimliklere karşı yaklaşımı, bu kimliklerin hak taleplerine karşı geliştirdiği tutum ve çözüm önerileri irdelenmeye çalışılmaktadır. Yine aynı bölümde Almanya'da dönemin sosyo-politik koşullarına bağlı olarak değişen yurttaşlık ve çokkültürlülük tartışmaları ele alınmaktadır. Son bölümde ise bu tartışmalara paralel olarak sinema ve göçmenlik ilişkisi bağlamında, göçmenlik olgusunun sinemadaki yansımalarına bakılmakta, zaman içerisinde değişim gösteren göçmen temsilleri incelenmektedir. Bununla beraber Fatih Akın sinemasının özellikleri genel hatlarıyla

aktarılarak, filmleri üzerinden, yeni kuşakların kültürel dönüşümlerine ve önceki kuşaklarla arasındaki farklara odaklanılmaktadır. Sonuç bölümünde ise bugün Almanya’da sayıları üç milyonu bulan Türkiyeli “göçmen” toplumunun her iki ülkeye olan etkileri yapılan tartışmalar çerçevesinde değerlendirilmekte ve günümüzde önemli bir yer işgal eden göçmenlik, uyum ve kimlik gibi sorunların anlaşılmasına ve çözümler üretilebilmesine dair ne gibi imkânlar taşıdığı tartışılmaktadır.

2. ULUSLARARASI GÖÇKAVRAMI VE KURAMLARI

2.1. Göç Tanımı

İnsan hareketleri demografik büyümeye, iklim değişikliğine, üretimin ve ticaretin gelişimine paralel olarak daima insanlık tarihinin bir parçası olmuştur. Savaşlar ve fetihlerle beraber, ulusların, devletlerin ve imparatorlukların oluşumu, zorunlu veya gönüllü olsun, göç hareketlerine yol açmıştır. İnsanların, fethedilen bölgelerde köleleştirilmesi ve sürgün edilmesi, emek göçünün erken dönemdeki yaygın modeli olmuştur. Ortaçağın nihayete ermesinden bu yana, Avrupa devletlerinin gelişimi ve dünyanın geri kalanının kolonizasyonu uluslararası göçü farklı yollarla hızlandırmıştır.⁵

Göç süreci, kişilerin geçici veya kalıcı olarak mekândaki yaşama yerlerini değiştirme olgusu anlamına gelmektedir. Sosyal sistemde üretim, ulaştırma ve haberleşme teknolojilerinin dönüşüme uğraması ve sosyal sistemin dış ilişkilerinin değişmesine paralel olarak mekân düzenlenmesinde de değişme yönünde bir baskı doğar. Bu baskı sonucunda göç, işgücünü ve üretimi, daha etkili kılacak şekilde yeni mekânlara dağıtılmasını sağlar.⁶

Ülkelerin iktisadi, siyasi ve sosyal yapılarında oluşan değişimlere bağlı olarak gerçekleşen göç hareketleri iç göç ve dış göç olarak adlandırılabilir. İç göç hareketleri kişilerin ulusal sınırlar içinde genellikle köyden kente doğru gerçekleştirdiği bir mekân değişikliğidir. Sınır ötesine uzanan uluslararası göç veya dış göç ise devletler arası bir coğrafi değişim anlamına gelir. Uluslararası göç, insanların bir devletten diğerine gerçekleştirdiği daimi hareketi ifade eder. Dünya ölçeğinde göç hareketleri, küreselleşmenin artan etkisiyle beraber ülkeler arasında varolan ekonomik, politik ve kültürel bağların hızlı bir şekilde artmasının sonucu olarak görülebilir. Küreselleşme sürecinin en önemli özelliklerinden biri, ulaşım ve

⁵ Stephen Castles, Mark J. Miller, **Göçler Çağı: Modern Dünyada Uluslararası Göç Hareketleri**, çev. İbrahim Akbulut, Bülent Bal (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi, 2008), 69.

⁶ İlhan Tekeli, **Göç ve Ötesi**, (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2008), 18.

iletişim alanlarındaki ilerlemeyle daha da bağlantılı hale gelen bir dünya sisteminde, ulusların gittikçe artan oranda bağımlılığına işaret etmesidir. Küreselleşme, kültürler-arası iletişim ve göçü teşvik ederek farklı coğrafyalardan insanların doğrudan temas kurmasını sağlar. Avrupa sömürgeciliğinin ilk evrelerindeki köle ticaretinden günümüzdeki sınır aşırı insan hareketlerine dek küresel boyuttaki uluslararası göç, devletleri ve toplumları, politik, ekonomik ve sosyal açılardan şekillendirmeye devam etmektedir.

Uluslararası göçlerin ortaya çıkmasının en önemli sebeplerinden biri ekonomidir. Kapitalist piyasa koşullarında, az gelişmiş ülkelerdeki birçok insan hayat koşullarını iyileştirme arayışında ülke içinde kırdan kente doğru göç etmiş önemli bir bölümü de ülke dışına göç etmek zorunda kalmıştır. Gelişmiş kapitalist devletlerin genişleyen ekonomileri uluslararası düzeyde bir işgücü talebine dolayısıyla da emek göçüne yol açmıştır. 1945-73 yılları arasındaki göç hareketlerinin en belirgin özelliği işçi alımı ve kendiliğinden emek göçüydü. Bu dönemden sonra gerçekleşen nüfus hareketleri ekonomi dışında nedenlerin sebep olduğu aile birleşimi, mülteci ve sığınmacı gibi farklı türde göç hareketlerini de kapsayacak şekilde artış gösterdi. Göç hareketlerinin merkezindeki itici güç ekonomi olsa da, göçün ekonomik sebepleri aynı zamanda sosyal, kültürel ve siyasi değişimlerden bağımsız düşünülemez. Göç, etkileri düşünüldüğünde, hem kaynak hem de hedef ülkedeki ekonomik alanları etkileyerek ve bu alanların ötesine geçerek sosyal yapıda da değişikliğe sebep olur.⁷ Göç eden kişiler yaşadıkları mekândan ayrılırken arkada bıraktıkları ilişkiler ağını değiştirdikleri gibi, göç ettikleri yerle de ilişkiye geçerek bu mekânın da değişmesine sebep olurlar. Bu nedenle göç, doğurduğu toplumsal sonuçlardan ötürü, sadece demografik bir değişiklik olmayıp, siyasi, iktisadi ve sosyal kurumları dönüştüren ve kültürel yapıları yeniden biçimlendiren bir sürece tekabül eder.

2.2. Uluslararası Göç Süreçlerinin Tarihsel Gelişimi

Avrupa'nın yüzyıllar önceki yayılcılığı, büyük ölçekli nüfus hareketlerini başlatmış, iktisadi ve siyasi yapılardaki değişimlerle beraber küreselleşmenin hız kazanması göçü artan oranlarda sürekli kılmıştır.

⁷ Castles, Miller, **age**, 126-127.

Modern zamanlar için üç geniş ölçekli göç hareketi tanımlanabilir: Merkantilist dönem, endüstriyel dönem ve post endüstriyel göç dönemi. “Yeni bir ekonomik anlayışı temsil eden Merkantilizm teorik olmaktan çok politik bir doktrindir. Bu doktrin üç unsurdan destek almaktadır. Bu unsurlar güçlü devlet, kıymetli maden stoku ve dış ticarettir.”⁸ Avrupa’da 15. ve 18. yüzyıllarda hâkim olmuş bir iktisadi akım olarak Merkantilizme göre, devlet dış ticaret ile değerli maden stokunu artırma eğilimindedir. Devletin gücünü belirleyen etmen, sürekli dış ticaret fazlası verilmesi ve maden stokunun hacminin büyüklüğüdür.

Endüstri devrimi öncesinde 1500 ve 1800 yılları arasındaki merkantilist dönemde, dünyadaki göç akışları Avrupalı sömürgeci devletlerin gönülsüz işçi kullanımına dayanmaktadır. Sanayi öncesi teknoloji göz önüne alındığında, 16. yüzyılın ortalarından itibaren keşfedilen yeni dünyanın kahve, şeker ve pamuk plantasyonlarında çalıştırılacak büyük miktarda ucuz işgücüne ihtiyaç duyulmuş; insan gücü kısmen Doğu Asya’dan gelen işçiler tarafından karşılanmış ancak en önemli emek kaynağı, Afrikalı kölelerin zorunlu göçüyle sağlanmıştır.⁹ İzleyen yüzyıllarda bu plantasyonlarda çalıştırılmak üzere, Afrika’dan 15 milyon kişinin Amerika kıtasına götürüldüğü düşünülmektedir.¹⁰

Göçün ikinci uzun dönemi olarak kabul edilen endüstriyel dönem 19. yüzyılın başlarında doğmuş, milyonlarca Avrupalı, Amerika’ya ve diğer sömürgelere göç etmiştir. Üretim tarzının değişmesiyle yeni bir ekonomik ve siyasal düzene geçişi ifade eden sanayileşme süreci hem niceliksel hem de niteliksel olarak göç olgusunu değiştirmiştir. Avrupa’nın ana endüstrileşme döneminde ortaya çıkan bu yoğun göçler, gönüllü olarak kabul edilse de gerçekte yoksulluk nedeniyle zorunlu bir hal almış, topraklarından zorla uzaklaştırılan mülksüz köylüler ve işsiz kentliler göç etmek zorunda kalmıştır. 1846 ve 1890 yılları arasında Avrupa’da 17 milyon insan daha iyi bir hayat arayışı için evlerini terk etmiştir.¹¹ Avrupa’daki ekonomik gelişme ve endüstrileşmenin sömürgelere doğru yayılması sonucu ortaya çıkan, göçün

⁸ Hasan Sencer Peker, “Avrupa’da Merkantilist Uygulamalar ve Osmanlı Ekonomisi İle Bir Karşılaştırma”, *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, c. 5, s. 1 (2015): 2.

⁹ Douglas S. Massey, “Why Does Immigration Occur? A Theoretical Synthesis”, *Handbook of International Migration: The American Experience*, ed. Charles Hirschman, Philip Kasinitz, Josh DeWind (New York: Russell Sage Foundation, 1999), 34.

¹⁰ Peter Stalker, *The Work Of Strangers: A Survey of International Labour Migration*, (Cenevre: ILO, 1994), 9.

¹¹ *age*, 13.

endüstriyel dönemi boyunca, 48 milyondan fazla insan Amerika'ya ve Okyanusya'ya gitmiştir.¹²

Post endüstriyel göç süreci, 1960'larda ortaya çıkmış, işçi göçü ve mülteci akışları ekonomik olarak az gelişmiş ülkelere daha gelişmiş ülkelere doğru yaşanmıştır. 1950-1973 yılları arasında (ilk petrol şoku döneminde), Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD) ülkelerindeki reel Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYİH), yılda yaklaşık yüzde 5 oranında büyümüş, bu ekonomik büyüme emek talebinin önemli oranda artmasına sebep olup, Avrupa'yı net bir işçi ithalatçısı haline getirmiştir. 1950-1973 yılları arasında yaklaşık 10 milyon kişi Batı Avrupa'ya göç etmiştir.¹³ Emek göçünün ve göçmen yerleşiminin sahası haline gelen Avrupa ülkelerinin en önemli insan kaynağı sağlayan ülkelerden biri Türkiye olmuştur. 1961 yılında yürürlüğe giren ikili işgücü mübadele anlaşmasından itibaren, başta Almanya olmak üzere, birçok Avrupa ülkesine Türkiye'den muazzam ölçüde işçi göçü akımı yaşanmıştır. Bu dönemde uluslararası göçün yönü sanayileşmenin erken evresindeki ülkelere, ekonomik olarak olgunlaşmış ileri sanayi ülkelere doğru gelişmiştir.

İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesinden bu yana uluslararası göç sayısal ve niteliksel olarak biçim değiştirdi. Bu değişimin ilk aşaması, 1945'ten 1973-4 petrol krizine kadar çok sayıda göçmen işçinin gelişmiş Batı ülkelerine getirilmesi ile gerçekleşti. Gelişmiş endüstriyel ülkelerdeki büyük ölçekli sermayenin temel ekonomik stratejisi yatırımın yoğunlaşması ve üretimin genişlemesiydi. Hızla genişleyen ekonomileri doğrultusunda bu ülkeler, Avrupa çevresinde yer alan az gelişmiş ülkelere Batı Avrupa, Kuzey Amerika ve Avustralya'nın süratle büyüyen endüstriyel bölgelerine muazzam sayıda göçmen işçi gelmesini sağladı. 1973 petrol krizi ile durma noktasına gelen göçmen işçi akışı ile beraber sermaye yatırımları yeni bölgelere kayarken, yeni teknolojik gelişmeler ve küreselleşmenin artan etkisi dünya ekonomisinin yeniden yapılandırılmasını gerekli kıldı.¹⁴ Küresel ekonomik yeniden yapılanma sürecinde oluşan göç hareketleri yeni bir aşamayı işaret eder. Teknolojik atılımlar sonucu imalatla kol gücüne dayalı işçi alımının azalması, hem vasıflı hem de vasıfsız işçilerin yer aldığı hizmet sektörünün büyümesi, gelişmiş ülkelerdeki enformel sektörün yükselmesi ve artan sayıda kadın, genç ve azınlık üyelerinin bu sektörlerde geçici olarak işe alımlarının

¹² Massey, **age**, 34.

¹³ Stalker, **age**, 17.

¹⁴ **age**, 95.

yaygınlaşmasının sonucu olarak istihdam koşullarının giderek güvenilmez bir hale gelmesi, bu yeni dönemin önemli özelliklerindendir. 1970'lerden itibaren sanayileşmiş Batı ülkeleri tarafından kol gücüne dayanan vasıfsız işçilerin alımına son verilmesi, dünya ekonomisinde yaşanan yapısal dönüşümün bir sonucu olarak görülmektedir. Bu gelişmeler beraberinde, göç edilen ülkelerde yeni azınlık gruplarının oluşmasına, yüksek vasıflı insan gücünün uluslararası göç hareketlerine katılmasına, yasadışı göçün ve sığınmacı politikalarının artmasına sebep oldu.¹⁵

1945 yılını takiben ve özellikle 1980'lerin ortalarından bu yana nüfus hareketlerindeki devasa yükseliş, uluslararası göçün küresel dönüşümlerin ayrılmaz bir parçası olduğunu gösterir. Bu, sermaye dolaşımının hız kazanması, üretim, dağıtım ve yatırımın ulu-aşırı bir nitelik elde etmesi ve aynı ölçüde önemli olarak kültürün küreselleşmesiyle bağlantılıdır. Soğuk Savaşın sona ermesi ve Sovyet bloğunun çöküşü ile kapitalist ülkelerin yatırımlarının bir kısmını Güneyden Doğu Avrupa'ya kaydırmasıyla beraber, önceden yalıtılmış olan ülkelerin küresel göç hareketlerine dâhil olmasıyla, nüfus hareketlerinin oranı Doğu-Batı yönünde yükselişe geçmiştir.¹⁶

Özetle göç hareketleri, iktisadi yapı değişiklikleriyle yakından ilişkili olup, kapitalizmin ve piyasaların hâkimiyeti altındaki işgücü talebinin sonucu ortaya çıkmıştır. Bu talep Avrupa'da 18. ve 19. yüzyıllarda yaşanan sanayileşme sürecinde kırdan kentlere göç eden ucuz işgücü sayesinde gerçekleşmiş, yine İkinci Dünya Savaşı sonrasındaki iktisadi sıçrama sonucu Türkiye, Yugoslavya, Mağrip ve diğer eski sömürge bölgelerinden gelen işgücü aracılığıyla sağlanmıştır. Bununla beraber, küreselleşmenin mekânlar arasındaki mesafeleri kısaltması, uluslararası yaşam standartları, politik istikrarsızlıklar ve terör gibi faktörler küresel ölçekli göç hareketlerinin yaşanmasına sebep olmaktadır.

2.3. Uluslararası Göç Kuramları

Post endüstriyel dönemden itibaren giderek küresel bir fenomen haline gelen uluslararası göç, zamanla daha fazla ülkeyi etkilemekte, dünyanın dört bir yanında siyaseti ve toplumları şekillendirmeye devam etmektedir. Göçün gittikçe küreselleşmesi ve hızlanması, göç süreçlerini daha karmaşık bir hale getirmekle

¹⁵Castles, Miller, **age**, 108-109.

¹⁶**age**,126.

beraber, bu süreçlerin açıklanması için yapılan araştırmaların inter-disipliner bir boyut kazanmasını zorunluluk haline getirmiştir. Bu nedenle çok yönlü bir olgu olan göçü bir bütün olarak açıklayan tek bir büyük kuram olmamakla beraber, süreci ekonomik, sosyal ve politik açılardan inceleyen birbirlerini tamamlayıcı göç kuramları geliştirilmiştir.

2.3.1. Neoklasik Ekonomik Kuram

Göç hareketleri ile ilgili oluşturulan ilk sistematik kuram olan neoklasik ekonomik teori, neoklasik iktisat teorisine bağlı olarak geliştirilmiş ve uluslararası göç hareketlerini makro ve mikro düzeyde incelemiştir. Makro düzeydeki araştırmalar göçün yapısal belirleyicileri üzerine odaklanırken, bireyin davranışının incelendiği araştırmalar mikro düzeydeki yaklaşıma dayanmaktadır.

Neoklasik ekonominin makro kuramına göre, uluslararası göç ve onun karşıtı olan iç göçün nedeni, emek konusundaki arz ve talep alanında ortaya çıkan coğrafi farklılıktır.¹⁷ Bu durumda göç hareketlerinin başlıca nedeni emek ve sermayenin dünya üzerindeki eşitsiz dağılımıdır. Emek fazlasına sahip olan ülkelerin piyasaları düşük ücretler sunarken; buna karşılık olarak sınırlı bir emek piyasasına sahip ülkelerin ücret düzeyleri yüksek olmaktadır. Bu nedenle işçiler, sermayeye göre daha fazla işgücü arzına sahip olan fakir ülkelere, işgücüne göre daha fazla sermaye arzına sahip olan zengin ülkelere göç etmektedir. Bu kuramın öne çıkan varsayımları şunlardır:¹⁸

a. İşçilerin uluslararası göçü, ülkeler arasındaki ücret oranlarının farklılıklarından kaynaklanmaktadır.

b. Ücret farklılıklarının ortadan kaldırılması, emeğin hareketini sona erdirecek, göç akışları bu tür farklılıkların olmadığı yerde gerçekleşmeyecektir.

c. Yüksek vasıflı işçilerin hareketi, vasıfsız işçilerin aksine farklı bir göç örüntüsü üretmektedir.

d. Uluslararası göç akışlarının başlıca mekanizmaları işgücü piyasalarıdır, diğer piyasaların uluslararası göç üzerinde önemli bir etkisi yoktur.

¹⁷ ve diğ., “Theories of International Migration: A Review and Appraisal”, **Population and Development Review**, c. 19, s. 3, (1993): 18.

¹⁸age, 18.

Kuramın mikro ekonomik modeli ise, göç sürecinin rasyonel bireyler tarafından gerçekleştirildiğini öne sürmektedir. Bireyler çeşitli alternatifleri değerlendirip, uluslararası göç sürecini kısıtlayan mali ve hukuki parametreleri de göz önünde bulundurarak kendileri için en uygun seçeneği seçerek göç süreçlerine katılmaktadırlar. Göçmen yapmış olduğu yatırımları ve karşılaşılabilecek riskleri hesaplayarak, kendisine en fazla kâr sağlama olasılığını sunan yeri, gideceği ülke olarak seçecektir. Bu perspektif aşağıdaki varsayımları içermektedir:¹⁹

a. Uluslararası göç, hem kazanç hem de istihdam oranlarında uluslararası farklılıklardan kaynaklanmaktadır. (Makro modelde göç edilen ülkelerdeki istihdam oranları önemsiz olmamaktadır).

b. Eğitim, deneyim ve dil becerileri gibi bireysel beşeri sermaye özellikleri, göç edecek kişinin gideceği ülkede iş bulma olasılığını artıracaktır.

c. Göç masraflarını düşüren kişisel özellikler, sosyal koşullar ve teknolojiler, göç sonucu elde edilecek net getiriyi artıracak, bunun sonucunda uluslararası hareket olasılığını yükseltecektir.

d. Ülkeler arasındaki göç hareketleri, bireylerin maliyet/kâr hesaplamalarının sonucunda ortaya çıkar.

e. Uluslararası göç, ülkeler arasındaki kazanç veya istihdam oranları farklı olduğu hallerde ortaya çıkar ve umulan kazanç miktarı uluslararası düzeyde eşitlenene kadar durmaz.

f. Hükümetler, uluslararası hareketleri, göçü gönderen veya alan ülkelerdeki kazançları etkileyecek politikalar yoluyla kontrol edebilir. Örneğin, hükümetler kendi ülkelerindeki işverenlerine yaptırımlar uygulayabilir, gerek psikolojik gerekse maddi açılardan göç maliyetlerini yükselterek göçü denetleme yoluna gidebilir.

2.3.2. Yeni Ekonomi Kuramı

Neoklasik ekonomi kuramına karşı olan eleştiriler sonucu ortaya çıkan teorilerden biri yeni ekonomi kuramıdır. 1990’larda geliştirilen bu teori, göçe yol açan süreçte göçmen ailesinin veya bir hane halkının tümünün rolüne dikkat çekmiştir. Bu kuramın araştırmalarında göç süreçlerinde bireyler değil, hane halkı

¹⁹ George J. Borjas, “Economic Theory and International Migration”, **International Migration Review**, c. 23, s. 3 (1989): 460-461.

veya topluluklar ana birimler olarak ele alınmaktadır. Göç, iki ülke arasındaki gelir farklılıkları sonucunda cereyan etmez; göreceli yoksulluk, risk azaltma ve gelir kaynaklarını çeşitlendirmek gibi birtakım faktörler sonucunda ortaya çıkar. Azgelişmiş ülkelerdeki hane halkı, düzgün çalışmayan piyasalarda ihtiyaç duyduğu sermayeye ulaşmak için, en uygun aile üyesi veya üyelerini göçe yönlendirip, onları kente veya yurtdışına göndermektedir. Elde edilen göçmen havaleleri sayesinde hane halkı yeni gelir kaynaklarına sahip olmakta, bu gelirlerin bir kısmı tarımsal işletmelerin kapitalist işletmelere dönüştürülmesinin aracı olmaktadır.²⁰

Göçün yeni ekonomi kuramında, göç etme sürecine tek tek bireyler yerine, bir ailenin, hane halkının veya topluluğun üyeleri kolektif olarak katılırlar. Geliri maksimize etmek, kırılgan piyasa koşullarında oluşabilecek kayıplar karşısında hane geliriyle ilgili rizikoları önlemek amaçlanır. Hane halkları hem göç hareketine hem de yerel faaliyetlere katılmakta, bu nedenle göç etme, yerel ekonomik faaliyetlere katılım için gereken sermayeye ulaşmak için en cazip çözüm yollarından biri olarak görülmektedir. Ülkeler arasındaki ücret farkları ortadan kaybolursa da uluslararası göç hareketleri devam eder. Hükümet politikaları yalnızca işgücü piyasasını düzenlemekle kalmaz, aynı zamanda sermaye ve sigorta piyasalarını da biçimlendirmek suretiyle göç hareketlerini etkileyebilirler. Özellikle işsizlik sigortası göç hareketlerinde önemli bir rol oynamaktadır. Göçmen yollayan azgelişmiş ülkelerde uygulanan hükümet politikalarından, fakir hane halkları yararlanamıyorsa, göç etme eğilimi artabilir. Benzer biçimde zengin hane halkları daha yüksek bir gelirsene faydalanamıyorsa, göç etme isteği azalabilir.²¹

2.3.3. İkiye Bölünmüş Emek Piyasası Kuramı

Modern sanayi toplumlarının ekonomik yapısına vurgu yapan bu göç teorisi, uluslararası göç hareketlerinin alıcı ülkelerin işgücü talebinden kaynaklandığını ileri sürmektedir. Bu kurama göre gelişmiş bölgeler ile gelişmemiş bölgeler arasındaki büyük ölçekli göç akışları, gelişmiş bölgelerdeki iş olanakları yapısı ve endüstriyel modern toplumların sürekli işgücü talebinden kaynaklanmaktadır. İleri derecede endüstrileşmiş ekonomilerde sermaye yoğun sektörler ve işler ile emek yoğun sektörler ve işlerin varlığına bağlı olarak işgücü piyasasında ikili (tabakalı) bir yapı

²⁰ Gülay Toksöz, **Uluslararası Emek Göçü**, (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi, 2006), 20.

²¹ Nermin Abadan-Unat, **Bitmeyen Göç: Konuk İşçilikten Ulus-Ötesi Yurttaşlığa**, 3. bs (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi, 2017), 9-10.

vardır. Bu ikili yapıya göre, sermaye yoğun birinci sektörde çalışan işçiler eğitilmiş ve donanımlı dolayısıyla vasıflı işçiler olup, işverenler tarafından kolayca gözden çıkarılamayacak durumdadır. Ancak emek yoğun sektörlerde çalışan işçiler genelde vasıfsız olup, yerli işçilerin istekli olmadığı düşük statülü işlerde az ücretler karşılığında çalışmaktadırlar. Bu nedenle emek yoğun sektörde çalışan işçiler özellikle kriz dönemlerinde kolayca işlerini kaybedebilmektedir. İstikrarsız istihdam koşulları hâkimiyetindeki ikincil sektör işlere yerli işçiler yanaşmamakta, bu alandaki talep diğer belirleyici toplumsal rollere sahip olan öğrenciler, emekliler, köylü işçiler veya ev kadınları tarafından karşılanmaktadır. Ancak bu sayının az olması nedeniyle, ucuz ve esnek işgücünü karşılamak için tek çözüm dışarıdan düşük ücretleri kabul edecek olan işgücü ithal etmektir. Bu sebeple göçmen işçiler kendi ülkelerindeki işsizlik veya düşük ücretler sebebiyle değil, gelişmiş ülkelerin kronik işgücü ihtiyacından dolayı göç etmektedir.²²

Göçmen işçiler genellikle göç ettikleri ülkede geçici süreyle kalma eğiliminde olup, mümkün olduğunca fazla birikim yapıp kendi ülkelerine dönme niyeti taşırlar. Daha çok köylülerden oluşan göçmen işçiler bu birikimleriyle kendi ülkelerinde tarım ve hayvancılığa yatırım yaparak daha fazla toprak ve ekipman alma yönelimindedirler. Sağladığı kazançla kendi anayurdunda statü ve itibar sahibi olan göçmenler, geldikleri ülkedeki düşük ücretli ve statülü işlerde çalışmaya razı gelmektedir.²³

Sürekli olarak ucuz ve esnek işgücüne ihtiyaç duyan Amerika, Fransa ve Almanya gibi modern sanayi toplumları büyük çapta işgücü ithal etmiştir. Özellikle İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra hızlı bir ekonomik büyüme yaşayan Almanya, yetersiz olan işgücünü karşılamak için Türkiye ve Yugoslavya gibi ülkelere yönelmiş, çok sayıda göçmen işçi kabul etmiştir.

Neoklasik ve yeni ekonomi modelinden farklılaşan bu göç teorisi, gelişmiş ülkelerin yapısal özelliklerine ve emek piyasalarına vurgu yapmakta; göç hareketlerinin bu ülkelerin ihtiyaçları doğrultusunda gerçekleştiğini savunmakla beraber, göç eden kişilerin kendi çıkarları doğrultusunda karar verdiği gerçeğini es geçmemektedir.

²² Michael J. Piore, **Birds of passage: Migrant Labor and Industrial Societies**, (New York: Cambridge University Press, 1979), 24.

²³ **age**, 25.

2.3.4. Dünya Sistemleri Kuramı

1970’lerde Immanuel Wallerstein’in geliştirmiş olduğu kavramları esas alan bu yaklaşıma göre uluslararası göç, merkezdeki kapitalist ekonomilerin giderek genişlemesi ve çevre ülkelere ulaşması sonucu çevredeki nüfusun göç etmesiyle başlar. Tarihsel-yapısalcı bu yaklaşım, kapitalist merkez ülkeler ile çevre ve yarı-çevre devletler arasındaki eşitsiz güç dağılımına vurgu yapar. Dünyanın gelişmiş kapitalist piyasa sistemi çevre ülkelere nüfuz ederek, ucuz emeği sermaye için harekete geçirir ve uluslararası göç akımını oluşturur.

Dünya-Sistemleri Teorisine göre, içinde yaşadığımız modern dünya sisteminin kökenleri 16. yüzyılda oluşmaya başlamış, zamanla bütün yerküreyi kaplayacak şekilde genişlemiştir. Şimdi ve her zaman kapitalist bir dünya-ekonomisi olan bu sistem sonsuz sermaye birikimine öncelik vermekte olup, içinde bir iş bölümü olan ve bu yüzden temel ya da asli malların içsel mübadelesinin yapıldığı, sermaye ve emek gücü akışlarının gerçekleştiği büyük bir coğrafi alandır. Ancak bazı ülkeler (merkez) ekonomik açıdan başkalarına göre daha güçlüydü ve dolayısıyla artı-değerin zayıf ülkelere (çevre) merkeze akmasına imkân tanıyan koşullarla ticaret yapıyorlardı. Kısaca uluslararası ticaret eşitler arasında gerçekleşen bir ticaret değildi.²⁴

16. yüzyıldan bu yana gelişen süreç aynı zamanda modern sömürgecilik olgusuyla yakından ilişkilidir. Wallerstein’a göre modern sömürgelerin kökeni, dünya-sistemin ekonomik genişlemesinde yatar. Bu genişlemede merkezdeki güçlü devletler yeni bölgeleri modern dünya-sistemin süreçlerine dâhil etmek için, bu bölgeleri fethetmiş ve sömürge rejimleri kurmuştur. Sömürge devletler bu sistem içindeki en zayıf ülkeler olup, metropolitan ülke olarak adlandırılan farklı bir ülkeden firmaların ve kişilerin sömürüsüne had safhada tabi olan devletlerdi. Sömürgeci devletler bu ülkelerdeki üretim süreçlerini denetim altına almakla yetinmeyip, aynı zamanda dünya-sistemde görece güçlü diğer hiçbir devletin sömürge pazarının kaynaklarına erişememesini ya da en fazla asgari düzeyde erişmesini garanti altına almayı amaçlamışlardı.²⁵ Böylelikle çevre ülkelerdeki

²⁴ Immanuel Wallerstein, **Modern Dünya Sistemi-1**, (İstanbul: Bakış Yayınevi, 1974), 40-46.

²⁵ **age**, 89-90.

toprak, hammadde ve ucuz emek gücü kapitalist piyasaların denetimi altına girdikçe, göç akımları meydana gelmekte ve bunların önemli bir kısmı merkez ülkelere doğru gerçekleşmektedir.

Batı Avrupa, Kuzey Amerika ve Japonya gibi merkezlerden giderek çevreye yayılan kapitalist ekonomi, dünya nüfusunun büyük bir kısmını pazar ekonomisine dahil etmiş, özellikle mülksüzleşen küçük üreticileri yaşamlarını sürdürmek için göçe zorlamıştır. Gelişmekte olan ülkelerdeki tarımsal reformlar sonucunda geniş bir çiftçi kesiminin ortadan kalkması geniş kitlelerin köksüzleşmesine neden olmuş, birçok insan kırdan kente ve dış ülkelere doğru göç etmiştir.²⁶ Küreselleşmeyle beraber, 20. yüzyılda kurulan yeni sömürgeci rejimler, çokuluslu şirketler ve giderek artan yabancı yatırımlar aracılığıyla göç sürecinin ivmesi daha da artmıştır.²⁷ Küreselleşmeyle birlikte, dünya ekonomisi bankacılık, finans hizmetlerinin yanı sıra yüksek teknolojinin yoğunlaştığı dünya üzerindeki az sayıdaki global kentlerden yönetilmeye başlanmıştır. New York, Londra, Sydney ve Tokyo gibi refah düzeyi oldukça yüksek olan şehirler yüksek vasıflı işgücünü barındırırken, diğer yandan ülke vatandaşlarının çalışmaya yanaşmadığı meslek gruplarında çalışacak işgücü ihtiyacını da yaratmıştır. Hizmetçi, garson, bahçıvan gibi iş kollarında çalışacak vasıfsız işgücü gereksinimi dünyanın başka bir yerinde daha düşük bir ücretle çalışmaya razı gelen göçmenler aracılığıyla sağlanmaktadır.

Merkez-çevre kuramına göre, merkez ülkeler kapitalist bir ekonomik sistemin sürekliliği için çevre ülkelere ihtiyaç duyarlar. Çevre ülkeler, dünyanın gelişmiş bölgeleri için, ucuz işgücü, hammadde ve üretilen mamullerin tüketilmesi için gerekli bir pazar kaynağı sunarlar. Bununla birlikte çevre ülkeler de daha geç dâhil oldukları kapitalist piyasa ekonomisinde gelişimlerini arttırmak ve refah düzeylerini yükseltmek için merkez ülkelerle işbirliği içine girmek durumundadır. Kısacası kapitalizmin merkez ülkeleriyle onların azgelişmiş çevreleri arasındaki ilişki eşitsiz ve sömürüye dayalı olsa da, kurulan bağımlılık sistemi içerisinde merkez ve çevre devletler birbirine gereksinim duymaktadır.

Dünya sistemi teorisine göre göç, kapitalist ekonomilerin çevre ülkelere sızması sonucu bu alanlarda var olan ekonomik, sosyal yapıları bozması ve

²⁶Toksöz, **age**, 19.

²⁷Wallerstein, **age**, 19.

insanların geleneksel geçim kaynaklarından koparılmasının sonucudur. Kapitalist ekonomiler evre ülkelerde büyük oranda köklerinden kopmuş göçmen yığınları yaratmakta, bunun sonucunda ulusötesi hareketler ortaya çıkmaktadır. Uluslararası g süreçlerini belirleyen ana faktör küresel ekonominin yapısı ve dinamikleridir, bu nedenle ülkeler arasındaki ücret ve istihdam farklılığının ulusötesi hareketler üzerindeki etkisi oldukça sınırlıdır. Özetle, hem sınır ötesi göç hareketleri hem de i gler iktisadi yapı değişikliğiyle her zaman yakından ilgili olmuştur. Ne 18. ve 19. yüzyıllardaki sanayileşme, ne de 2. Dünya Savaşı sonrası yaşanan ekonomik sıçrama sömürgelerden ve evre bölgelerden gelen işgücü olmadan gerçekleşebilirdi. Kapitalist birikim sürecinin yayılmacı özelliği ve işgücü maliyetlerini olabildiğince düşük tutma isteği ucuz işgücüne olan gereksinimi sürekli kılmaktadır. “Tarihsel ve güncel olarak gn işlevi olabildiğince ucuz işgücünü emre amade tutmaktır”.²⁸

2.3.5. G Sistemleri Kuramı

1990’lara gelindiğinde insan hareketlerinin değişen yapısı g araştırmalarında yeni soruların sorulmasını ve yeni kavramsallaştırmaların yapılmasını gerekli kılmıştır. Bu durum yeni teorik yaklaşımların ortaya çıkmasına kaynaklık etmiştir. G süreçlerini ve bu süreçleri etkileyen faktörleri daha bütüncül bir düzeyde ele alan güç sistemleri kuramı, göçmen ağları teorisi ve ulusaşırı alanlar kuramı yeni teorik modeller olarak sıralanabilir.

Disiplinler arası bir teori olan güç sistemleri kuramı, uluslararası ilişkiler çerçevesinde ekonomiyi, siyaset bilimini ve kurumsal faktörleri kapsayan kuramsal bir ereve çizmekte, farklı g teorilerini bünyesinde barındırarak disiplinler arası bir yaklaşım sergilemektedir. Gn ana sebebini sermaye olarak kabul eden Dünya Sistemleri Teorisinden farklı olarak, bireylerin ve grupların istek ve eylemlerini de dikkate almakta; gn aktörleri arasındaki etki ve iletişimi inceleyerek gn çok boyutlu yapısını anlamaya çalışmaktadır.

Bu yaklaşıma göre, bir güç sisteminden söz edebilmek için birbirine insan akışlarıyla bağlı olan iki veya daha fazla mekânın varlığı gereklidir ki, bu mekanlar genellikle ulus devletlerdir. Amerika ve Batı Avrupa’da yaşanan göç hareketlerini, g sistemleri üzerinden okuyan Zlotnik’e göre, insan akışının daha iyi anlaşılabilmesi için sistem içinde var olan göçmen stokunu ve köken ülkeden gelen

²⁸ Toksöz, **age**, 15.

göç akımlarını analiz etmek gerekmektedir.²⁹ Bu yolla nüfus hareketlerinin daha iyi kavranabileceğini belirten bu yaklaşıma göre, karşılaştırılabilir kalkınma düzeyleriyle ortak kültürel yapıların birbirine yakınlaştırdığı ülkeler arasında gelişen benzer göç örüntüleri bölgesel bir sistemin doğmasına kaynaklık eder.³⁰ Bir göç sistemi içinde bulunan ülkeler arasındaki coğrafi mesafe ortaya çıkan insan hareketleri üzerinde önemli bir yere sahip değildir; fiziki yakınlıktan/uzaklıktan ziyade ülkeler arasında önceden varolan bağlar, siyasi ve ekonomik ilişkiler daha önemli bir role sahiptir. Bu çerçevede, iki ülke arasındaki uzaklık göç hareketlerini azaltmazken, yakınlık da bu insan hareketlerinin artmasına sebep olmaz.

Bir göç sistemi içinde gerçekleşen tüm insan, mal ve fikir hareketleri kendine has sistemler oluşturur; bunlar sabit ve değişmez alanlar değildir. Alınan her göç kararı, metaların, fikirlerin ve bilginin dolaşımını, yeni hareketleri daha olası hale getirirken, onu izleyen göç süreçlerinin sosyal bağlamını değiştirir. Çünkü göç hareketleri dinamik bir süreçtir ve göçün içindeki bir parçada görülen değişim, bütün sistemi etkiler ve böylelikle kendi kendini değiştiren/besleyen bir sistemin gelişimine kaynaklık eder.³¹

Uluslararası göç sistemi teorisi, bölgesel nüfus hareketlerinin çözümlemesinde kullanılırken, birbirine göçmen yollayan iki veya daha fazla ülke arasında kurulmaktadır. Göç alan ve veren ülkeler arasındaki coğrafi yakınlıktan öte, bu ülkeler arasındaki siyasal ve ekonomik bağlantılar göç sistemlerini anlamak için daha fazla emare sunmaktadır. Göç sistemleri ülkelerdeki iktisadi, toplumsal ve politik değişikliklere bağlı olarak sürekli bir dönüşüm içindedir. Ülkeler bu sistemde kalmayı tercih edebildikleri gibi sistemden çıkmayı da arzulayabilirler. Uluslararası göç hareketleri sadece ekonomik sebeplerden kaynaklanmamakta; ülkeler arasında varolan ya da var olmuş ilişki ve bağların göç davranışlarında önemli bir yere sahip olduğunu belirtmektedir.

²⁹Hania Zlotnik, **Empirical Identification of International Migration Systems, International Migration Systems: A Global Approach**, s. 20 (1992); aktaran Ahmet İçduygu, Sema Erder, Ömer Faruk Gençkaya, “Türkiye’nin Uluslararası Göç Politikaları, 1923-2023:Ulus-devlet Oluşumundan Ulus-Ötesi Dönüşümlere”, (Proje Raporu, Koç Üniversitesi Göç Araştırmaları Merkezi, 2014), 41.

³⁰ İçduygu, Erder, Gençkaya, **age.**, 42.

³¹**age.**, 42.

2.3.6. İlişkiler Ağı (Network) Kuramı

Göçmen ağları göçmenler, eski göçmenler ve göç etmeyenler arasındaki akrabalık ilişkileri, dostluk ve cemaat bağlarına dayanan ilişkiler bütünüdür. Bu ilişkiler ağı göç sürecinin maliyet ve risklerini azaltarak, ulusötesi hareketlerin yaygınlaşmasına sebep olur. Göç sürecinin daha güvenilir ve kolay hale gelmesi, göç hareketlerinin sürdürülebilir olmasının önünü açar. İlk kez göç eden bir göçmen, gittiği yabancı ülkede yararlanabileceği sosyal ve ekonomik bağlardan yoksundur. Bu nedenle göç süreci hem ekonomik hem de psikolojik açılardan yüksek maliyetler ve riskler içerir. Ancak öncü göçmenlerin ardından bu sürece katılan yeni göçmenler akrabalık ve dostluk esasına dayalı dayanışma ağlarından beslenerek göç masraflarını azaltırlar.³²

İyi geliştirilmiş göçmen ağları sayesinde göç edilecek ülke hakkında önemli bilgileri sağlayan bir sosyal sermaye yaratılır. Bu kaynak göç eden kişinin geride kalan aile bireylerini veya arkadaşlarını göçe karar verme konusunda motive eder. Göç hareketinin başlaması ve sürdürülmesinde bilgi ve “kültürel sermaye” (diğer ülke hakkında bilgi, yolculuğu organize edebilme, iş bulma ve yeni çevreye uyum sağlayabilme kapasitesi) oldukça önemli bir yere sahiptir. Aileye, soydaşlığa ve arkadaşlığa dayanan ağlar, sosyal konularda karşılıklı yardımlaşmayı kapsar; barınma, iş bulma ve bürokratik işlemlerin halledilmesine yardımcı olur. Bu sosyal ağlar göçmenler ve aileleri açısından göç sürecinin güvenli ve daha kontrol edilebilir olmasını sağlar.³³

Daha dezavantajlı bir konumda olan vasıfsız ve yoksul göçmenler için aile ve cemaat hayati öneme sahiptir. Çünkü göç sürecinde göç edecek bireyler, hem göç edilecek yer hakkında bilgiyi, hem de göç sürecindeki desteği kendisinden önce göç etmiş olan yakınlarından alır, böylelikle kökene dayalı ilişki ağına sahip olanların hünersiz ve vasıfsız olsalar dahi daha avantajlı olduğunu söylemek mümkün olmaktadır.³⁴

Göç, bu ağlar sayesinde kendi kendini sürdürebilir sosyal bir sürece dönüşür. Ağlar, doğası gereği biriktiricidir; her hareket geride kalanlar için bir kaynak

³² Massey, ve diğ., **age**, 79.

³³ **age**, 37-38.

³⁴ Sema Erder, “Yeni Kentliler ve Kentin Yeni Yoksulları”, **Toplum ve Bilim**, s. 66 (1995): 3.

oluşturduğu ve daha ileri hareketleri kolaylaştırdığı için, daha da büyür ve daha yoğun hale gelir.³⁵Kısacası sosyal ağların geliştirilmesi gelecekteki göç akışlarının önünü açar; bu sayede yeni bir dinamik ve zincir göç gibi etkiler oluşturur.

2.3.7. Ulusaşırı Toplumsal Alanlar Kuramı

Göçü meydana getiren nedenlerden ziyade, göçün sürekliliği ve kendini yeniden üretmesiyle ilgilenen “sosyal ağ teorisi tarafından ortaya konan ağlar fikri son zamanlarda ulusaşırı toplumsal alanlar teorisi içinde genellenmiştir.”³⁶Küreselleşmeyle birlikte göçün niteliği değişmiş, kitle iletişim ve ulaşım araçlarının kullanımının yaygınlaşmasıyla beraber sınırlar arasındaki hareketlilik daha kolay hale gelmiş; göçmenlerin köken ülke ile vardıkları ülke arasındaki geliş gidişlerin daha sık olması ve bu sebeple geldikleri ülkeyle bağlarını korumaları “ulusaşırı göçmen” ve “ulusaşırı topluluk” gibi kavramların doğmasına sebep olmuştur. Ulusaşırı anlayış, klasik göç teorilerinin aksine, uluslar ötesi kurulan bağlar ve ilişkiler ağına odaklanarak, göçmenlerin hem geldikleri hem de köken ülkeler arasındaki aktif ve çok ülkeli davranış pratiklerine dikkat çekmektedir.

Bu yeni göçmen deneyimi ile başa çıkmak için yeni bir kavramsallaştırmaya ihtiyaç duyulduğunu belirten Schiller, “ulusaşırı” ve “transmigrants” kavramlarıyla bu süreci tanımlamaya çalışmaktadır. Ulusaşırıculığı, göçmenlerin menşe ülkeleri ile yerleşim ülkeleri arasında oluşturduğu sosyal alanları ve süreçleri tanımlamakta kullanırken, bu tür sosyal alanları inşa edenlere transmigrants adını vermektedir.³⁷Yazara göre, göçmenler aynı anda veya daha fazla topluma bağlanan sosyal ağlarda eylemler yapar, karar alır, kaygı duyar ve kimliklerini geliştirirler.³⁸

Ulusaşırı toplumsal alanların oluşmasında önemli bir yere sahip olan göç ve göçmen ağları ululararası nüfus hareketlerinin devam etmesine yardımcı olur. Ulusaşırı ağlar ulus devletlerin sınırlarının ötesine geçerek, belli limitlerle çizilmiş olan toplumsal alanları, sınırları geçen değişimler öncesinde hazırlar ve bir ulusaşırılaşmanın doğmasını sağlar.

³⁵ Joaquin Arango, “Explaining Migration: A Critical View”, **International Social Science Journal**, c. 52, s. 165 (2000): 108.

³⁶ Deniz Şenol Sert, “Uluslararası Göç Yazınında Bütünleyici Bir Kurama Doğru”, **Küreselleşme Çağında Göç: Kavramlar, Tartışmalar**, 2. bs.der. S. Gülfer İhlamur-Öner, N. Aslı Şirin Öner (İstanbul: İletişim Yayınları, 2015), 40.

³⁷ Nina Glick Schiller, Linda Basch, Christina Szanton Blanc, “From Immigrant To Transmigrant: Theorizing Transnational Migration”, **Anthropological Quarterly**, c. 68, s. 1 (1992): 48.

³⁸ **age**, 49.

Bu alana önemli katkılar sunan, Almanya'daki göçmen süreçlerini bu çerçeveye ekseninde analiz eden Faist'e göre, uluslararası toplumsal alanlar iki evrede meydana gelirler. Bu alanlar ilk aşamada uluslararası göçün, yani uluslararası işçi ve mülteci hareketlerinin bir yan ürünü olarak karşımıza çıkarlar. Göç, sadece bir yerden diğerine transfer olmak anlamına gelmemekte; öncesinde varolan tarihi, iktisadi ve siyasi bağlantıların bollaşarak aktarılmasına bu yolla coğrafi olarak uzak topluluklar arasında devamlılığı olan mübadeleler yaratılmasını sağlamaktadır. Yeniden yaratılan göç akışları sayesinde insan hareketleri zincirleme göç şekline dönüşür ve yığın fenomeni halini alır. Yaşanılan yer ile anavatanı ikamet eden gruplar ve kurumlarla etkileşim içinde olan göçmen ağıları yeni etnik grupların esasını oluştururken, bir yandan da sürekliliği olan geriye dönüş süreçlerinin ortaya çıkmasına kaynaklık eder. Bu süreçlerde göçmenler belli aralıklarla menşe ülkelerine gidebilir ya da kesin dönüş yaparlar.³⁹

Uluslararası toplumsal alanlar ve bağlar nesiller arasında farklılık gösterir. İlk kuşak göçmenler arasında bile bu bağların geliştiğini ve değiştiğini gözlemleyebiliriz. İlk nesil göçmenler arasında oldukça yaygın olan eve para havalesi yapmak, sonraki dönemlerde köken ülke ile göç alan ülke arasında karşılıklı ticaret yapan şirketlere doğru evrimleşmiştir. Uluslararası alanlar sonraki nesiller tarafından devam ettirilmekte ve yeni türlerin ortaya çıkmasına sebep olmaktadır. Örneğin, Almanya'da yetişmiş Türk gençleri veya Fransa'daki Cezayir kökenliler arasındaki özel hip-hop markaları bu duruma örnek gösterilebilir. Almanya'daki Türk işçilerinin çocukları tarafından kurulmuş olan "Cartel" rap grubu 1995 yılında Türkiye'de turneye çıkmış ve bu ülkedeki hit listelerinde Michael Jackson'ın yerini alarak birinci sıraya yerleşmiştir.⁴⁰ Bu örnekler hem köken ülkede hem de yaşanılan ülkedeki toplumsal ve kültürel manzaranın çoğulcu bir hal almasına sebep olur. Akışların gerçekleştiği alanlar genişlemekte, bu alanlarda insan mübadelesinin yanı sıra, fikirlerin, sembollerin ve kültürel eylemlerin de sirkülasyonunu mümkün kılan sahalara yaratılmaktadır.

Uluslararası akraba ve aile grupları arasındaki karşılıklılık ve dayanışma ilkesine bağlı olarak geliştirilen bağlar, uluslararası toplumsal alanların oluşumunu sağlar. Bu karşılıklılık ilişkisi özellikle birinci kuşak işçi göçmenlerin ve mültecilerin önemli bir

³⁹ Thomas Faist, **Uluslararası Göç ve Uluslararası Toplumsal Alanlar**, çev. Azat Zana Gündoğan, Can Nacar (İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 2003), 273.

⁴⁰ **age**, 266-273.

özelliğidir. Bu ilişki daha çok anavatandaki ailelerine para yollayan göçmenlerde görülür. Hâlihazırda göç etme eylemi hem göç edenlerin hem de geride kalanların iktisadi olarak hayatlarını devam ettirebilmelerini veya geliştirmelerini sağlamak amacıyla gerçekleştiğinden, bu karşılıklılık ilişkisi daha belirgin olarak karşımıza çıkar. Ulusaşırı aileler ulusaşırı toplumsal bağların önemli bir göstergesidir. Bu ailelerde aile fertleri genellikle yurt dışına dağılmıştır; bazı ebeveynler çocuklarıyla beraber hedef ülkede yaşarken, bazı çocuklar ise anavatanda akrabalarının yanında yaşamlarını sürdürmüştür. Bu özellikle Türk işçi göçmenlerinde sıklıkla rastlanan bir durumdur. Göç edenler, köken ülkede kalan eşlerine veya akrabalarına düzenli olarak para transferi yapar, bununla beraber mevsimsel göçlerle anavatana ziyaretler gerçekleştirirler. Bu ailelerde daha yaşlı olan göçmenler köken ülkeye geri dönme kararı verebilirken, orada doğmuş veya hayatının önemli bir bölümünü yurtdışında geçirmiş olan çocuklar ve torunlar hedef ülkede kalmayı tercih edebilirler.⁴¹

Ulusaşırı topluluklar dar akrabalık ilişkilerini aşan, ailesel bağların olmadığı ancak yoğun ve güçlü toplumsal bağlar aracılığıyla iki ülkede bulunan toplulukların birbirlerine bağlanmasını tanımlar. Birbirine bağlanma, karşılıklılık, dayanışma ve değiş-tokuş kanalıyla gerçekleşir. Ulusaşırı topluluklar köy topluluklarından oluşabildiği gibi, etnisite ve ulus gibi sembolik bağlarla bir araya gelmiş daha geniş toplulukları da kapsayabilir.⁴²

Bir dizi yapısal değişimler, kitle iletişim ve seyahat araçlarındaki teknolojik gelişmeler, coğrafi olarak birbirine uzak olan ülkeler arasındaki insan akışının maliyetini azaltmış, ulusaşırı toplumsal alanların oluşumunu hızlandırmıştır. Ülkelerin uyguladıkları göç siyasetleri insan hareketlerine değişen oranlarda izin verse de, ülkeler arasındaki toplumsal bağların güçlenmesi ve fazlalaşması ulusaşırı alanların ve bağların hayat bulması için gerekli olan koşulları daha elverişli kılmaktadır. Göç edenler artık mekânın getirdiği sınırlamaların dışına çıkarak, birden fazla ülkede varlıklarını sürdürebilen ve yaşam pratiklerinde çok-ülkeli olarak davranabilen topluluklar olarak karşımıza çıkmaktadır.

⁴¹age, 274-276.

⁴²age, 281.

3. TÜRK İŞÇİ GÖÇÜNÜN ÖZELLİKLERİ VE ALMANYA'YA ETKİLERİ

3.1. Türkiye'den Almanya'ya Dış Göçün Genel Değerlendirmesi

İkinci Dünya savaşının ardından dünya ve özellikle Avrupa yaralarını sarmaya çalışıyordu. 1 Eylül 1939'da Almanya'nın Polonya'yı işgali ile başlayan savaş, 15 Ağustos 1945'te Japonya'nın teslim olması ile son buldu. İngiltere, Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB), Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ve Fransa müttefik devletler, Almanya, Japonya ve İtalya'da mihver devletler olarak savaşın tarafları idi. Savaşın sonuçları milyonlarca insanın ölümü, soykırım ve büyük bir ekonomik yıkım olmuştu. Milyonlarca insan yerinden yurdundan olurken, Nazi Almanya'sının Yahudi soykırımı insanlığın hafızasında onulmaz bir yer edindi. İkinci Dünya Savaşı'nın siyasi sonuçlarından biri de 1990'a kadar devam edecek olan iki kutuplu dünya ya da Soğuk Savaş olarak adlandırılan dönemi başlatmış olmasıydı. Savaşın getirdiği yıkımın ardından yeniden toparlanma süreci içine giren Avrupa'da, 1960'lar ve 1970'ler, 1974'e kadar ekonomik gelişmenin yükseldiği yıllar oldu. Özellikle Almanya, yüksek bir büyüme hızı yakalamış, işsizliği tasfiye etmenin yanı sıra, vasıfsız işler için yurt dışından işçi getirtme ihtiyacı duyacak kadar yoğun bir büyüme içine girmişti.⁴³

İkinci Dünya savaşından sonra, savaşa aktif olarak girmeyen Türkiye tek partili rejimden çok partili rejime geçişin sancılarını yaşıyordu. 1960'lara gelindiğinde hem ekonomik hem de siyasi açıdan olumsuz bir gidişat söz konusuydu. Demokrat Parti (DP) iktidarı, ülke ekonomisi kötüye gittikçe sertleşen politikaları, yükselişe geçen öğrenci hareketleri ve plansız politikaların yarattığı sosyo-ekonomik tahribat neticesinde Milli Birlik Komitesi (MBK) adıyla örgütlenen subaylar tarafından 26-27 Mayıs 1960 gecesi yapılan darbe ile sonlandı. Darbenin ardından her türlü siyasi faaliyet yasaklanmış, Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) ve hükümeti feshedilmişti. Ancak MBK, kısa bir sürenin ardından üniversite

⁴³Baskın Oran, **Türk Dış Politikası**, ed. Baskın Oran, 14. bs. (İstanbul: İletişim Yayınları, 2009), 659.

hocalarından oluşan bir kurula hazırlattığı yeni anayasanın Kurucu Meclisten ve halk oylamasından geçmesi üzerine yapılan 1961 seçimleriyle iktidarı sivil yönetime devretti. Ayrıca 27 Mayıs yönetimi planlı bir ekonomik kalkınma politikası gereğince Devlet Planlama Teşkilatını (DPT) kurdu ve planlı döneme geçildi.⁴⁴

DPT, Türkiye'nin ekonomik ve sosyal kalkınmasını planlı bir şekilde gerçekleştirmek amacıyla 30 Eylül 1960 yılında kuruldu. Teşkilatın, 1962 yılında yayınlanan ilk 5 Yıllık Kalkınma Planı ile hızlı nüfus artışına ve işsizliğin yüksek olmasına vurgu yapılıyor ve birtakım tedbirlerin alınması gerekliliği şu sözlerle ifade ediliyordu:⁴⁵

“Geçmişteki hızlı nüfus artışı ile tarım ve tarım dışı sektörlerde yaratılan iş hacminin doğurduğu istihdam arasındaki dengesizlik, tarımda hızla artan bir gizli işsizlik problemi yaratmıştır. Bunun baskısı ile meydana gelen hızlı şehirleşme ise, tarım dışı sektörlerde bir açık işsizliğin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Türkiye’de yüksek bir kalkınma hızını zorunlu kılan başlıca sebeplerden biri de budur. Dolayısıyla, bu dönem içinde istihdam meselesini çözmeyi hedef tutan plânımızda bu konuyla ilgili özel tedbirler yer almaktadır. Plânın ilgili bölümünde geniş olarak açıklanan bu tedbirlerin ana ilkesi, ekonomik ve sosyal maliyeti çok yüksek olan açık işsizliğin önlenmesi için şehirlere akının, yaratılacak yeni iş alanlarıyla dengeli olmasını sağlamak ve tarım bölgelerinde tarım dışı faaliyet imkânlarını artıracak programlar hazırlamaktır.”

Planda bahsedilen istihdam politikasının bir başka yönü de işgücü fazlasının işgücü kıtlığı çeken Batı Avrupa ülkelerine ihracıydı. Türkiye’nin işgücü fazlalığına rağmen, nitelikli işgücü konusunda kıtlık çeken bir ülke olduğu belirtilen planda işgücü ihracının niteliği yüksek işgücü halinde olmasının bu kıtlığı arttırabileceği endişesi paylaşıyor ve bunun önlenmesi için tedbirlerin alınmasının gerekliliğine vurgu yapılıyordu.⁴⁶

Akdeniz ülkelerinin işgücü ihracatı nedeniyle ortaya çıkan kitlesel göç, 1950’lerde başlamış, 2. Dünya savaşı sonrasında sanayileşmiş Avrupa devletlerinden birçoğu için ekonomilerinin canlandırılmasında ve güçlendirilmesinde önemli bir yer işgal etmişti. Göç eden işçileri kabul eden ülkeler, sermaye birikiminin bir sonucu olarak, o ülkelerdeki mevcuda yapılan bu ilave işgücü katkısı, söz konusu ülkelerin hızlı bir ekonomik gelişim sürecini gerçekleştirmelerini sağladı. Avrupa’nın güneyindeki ülkeler Portekiz, İspanya, Yunanistan ve İtalya’nın yanı sıra Avrupa’nın eski sömürge ülkeleri Cezayir, Fas ve Tunus işgücü gönderiminde bulunan ülkeler

⁴⁴age, 662-666.

⁴⁵“Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1963-1967)”, (Ankara: DPT, 1963), 36, <http://www3.kalkinma.gov.tr/PortalDesign/PortalControls/WebIcerikGosterim.aspx?Enc=83D5A6FF03C7B4FCE4A2B5A9FE13949B> [30.03.2019].

⁴⁶age, 456.

oldu. Bu ülkelerin yanı sıra kendi ekonomilerinde henüz istihdam edemedikleri niteliksiz ya da yarı-nitelikli bir işgücü fazlasına sahip olan ve gelişme planlarında yurtdışına işgücü göndermeyi bir hedef olarak belirlemiş Türkiye ve Yugoslavya da vardı.⁴⁷

Yurtdışına işgücü ihracatı ile bu ülkelerdeki yüksek oranlardaki istihdam açığı ve hızlı kentleşme olgularının birlikte oluşturdukları darlığın azaltılması, endüstri alanında çalışacak işçilerin rotasyon ile geri dönüşlerinde ülke ekonomisine katkı sağlaması ve ödemeler dengesindeki açığı kapatmak için son derece ihtiyaç duyulan döviz sağlanması hedeflerden bazılarıydı. Merkez ülkeler, kendi işgücü kaynaklarından gitgide daha yüksek düzeyde bir eğitim görmüş olma ve daha yüksek düzeyde nitelikler kazanmış olmayı ararken, çevre ülkeler ise hammadde sağlayıcısı olarak kalmakta, diğer ülkelerin mallarına bir pazar haline gelmekte ve istihdam edemediği fazla işgücünü ise gelişmiş ülkelere ihraç etmektedir. Bu nedenle yapısal bir sorun olan istihdam olanaklarındaki yetersizlik yurtdışına emek göçünü zorunlu kılmaktadır.⁴⁸

3.2. Almanya'ya Türk İşçi Göçünün Tarihsel Evreleri

3.2.1. 1961 – 1973 Dönemi

*“Almanya acı vatan
Adama hiç gülmeyi
Nedendir bilemedim
Bazıları gelmeyi”⁴⁹*

Türk işçi gücünün yurtdışına göç etmesi İkinci Dünya Savaşı'nın ertesinde gerçekleşmiştir. Avrupa ülkelerine doğru yönelen bu emek hareketi, kendi ülkelerindeki istihdam yetersizliğinin yanı sıra, gelişmiş devletlerin işgücü eksikliği çekmesinin bir sonucu olarak doğmuştur. Fransa (Cezayir, Fas) ve İngiltere (Hindistan) eski sömürgelerinden emek gücü temin ederken, Federal Almanya Cumhuriyeti (FAC ya da Batı Almanya), ilk zamanlar İtalya (1955), İspanya (1960), Yunanistan (1960) ile yaptığı anlaşmalar ile işçi alımını gerçekleştirmiştir.

⁴⁷ Nermin Abadan-Unat ve diğ., **Göçve Gelişme: Uluslararası İşçi Göçünün Boğazlıyan İlçesindeki Etkileri Üzerine Bir İnceleme**, (Ankara: Ajans Türk Matbaacılık Sanayi, 1976), 1-2.

⁴⁸ **age**, 2-3.

⁴⁹ Sözlerini Erkan Ocaklı'nın yazdığı, Ruhi Su'nun seslendirdiği parça.

1961 yılında iki Almanya arasındaki duvarın Berlin’de inşa edilmesi ile Batı’ya kaçmak isteyen Almanların engellenmesi planlanırken bu durum işçi ihtiyacının yükselmesine sebep olmuştur. Berlin Duvarı’nın inşası, Federal Almanya’nın işgücü ihtiyacını yurtdışından sağlamasını gerekli kılan nedenlerinden biri olurken, FAC, Türkiye (1961-1963), Portekiz (1964), Tunus(1965), Fas (1965) ve Yugoslavya(1968) ile yaptığı anlaşmalarla iş gücünü, bu ülkelerden ithal etmeye devam etmiştir.

1961 Anayasası ile tüm yurttaşların seyahat özgürlüğü kazanması yasal olarak garanti altına alınınca Çalışma Bakanlığı, İş ve İşçi Bulma Kurumu aracılığı ile 30 Eylül 1961 yılında Federal Almanya ile “Türk-Alman İşçi Mübadele Anlaşmasını” imzalamıştır. Bu anlaşmayı daha sonraki yıllarda 1964’te Avusturya, Belçika ve Hollanda, 1965’te Fransa ve 1967’de İsveç ile yapılan anlaşmalar izlemiştir. Almanya ile yapılan ikili anlaşmadan önce Türkiye’den yurtdışına göç daha çok davet edilme üzerinden gerçekleşiyordu. Bu dönemde Türk işçiler daha çok mesleki bilgi ve becerilerini geliştirmek amacıyla, daha küçük gruplar halinde ve stajyer sıfatıyla gidiyorlardı. İsme dayalı davet sistemi genelde Almanya ile ticari ilişkiler içinde olan işverenler aracılığıyla gerçekleşiyordu. Hamburg ve Bremen tersanelerinde kaynakçı ve elektrikçi olarak çalışacak vasıflı işçiler Almanya’ya giden ilk işçi kabilelerini oluşturuyordu.⁵⁰ Bu dönem aynı zamanda “konuk işçi” (*Gastarbeiter*) kavramının kullanıldığı bir zamandır. İlk giden işçi kafilesi genellikle şehir kökenli olup, bekâr erkeklerden oluşmaktaydı. Daha sonra büyük kafileler halinde gidenler ise kısa kent konuklukları yaşayan kır kökenli insanlardı. İşçi adayları, misafir işçi veya göçmen statüsü alabilmek için İstanbul’daki Türk ve Alman kurumlarının ortaklaşa kurduğu Sağlık Merkezi’nden, sağlıklı ve çalışabilir durumda olduklarına dair sağlık raporu almak zorundaydılar.⁵¹ Genç, bekâr ve sağlıklı olmaları tercih sebebiydi. Evli olanların ise ailelerini yanlarında götürmelerine izin verilmiyordu. Bekârların tercih edilmesi evli göçmen adayların evli olduklarını gizlemeye itiyordu. 1973’ten sonra aile birleşimine izin verilince işçilerin çoğunun evli ve çocuklu olduğu ortaya çıkacaktı.

⁵⁰ Nermin Abadan-Unat, “Türk Dış Göçünün Aşamaları: 1950’li Yıllardan 2000’li Yıllara”, **Kökler ve Yollar: Türkiye’de Göç Süreçleri**, der. Ayhan Kaya, Bahar Şahin (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi, 2007): 2.

⁵¹ Sedat Şahin, "Almanya'ya Türk Vatandaşlarının Göçünün 51. Yılı Kazanımlar ve Tehditler", **Hacettepe Sosyolojik Araştırmalar E-Dergisi**, s.1 (2012): 4.
<http://www.sdergi.hacettepe.edu.tr/makaleler/DrSedatSahin.pdf> [29.04.2019].

İşçi göçü rotasyon uygulaması ile iki yıl ile sınırlandırılırken, eğer iki yıl sonra her iki ülkede karşılıklı göçün devam etmesi istiyorsa, gelen işçilerin Almanya’da kalma süresinin üç yıla kadar uzatılabilir hükmü de getirilmişti.⁵² Bu madde, vasıfsız bir işçi de olsa gelenlerin işe alışmaları, dil öğrenmeleri ve Almanya’ya kısmen uyum sağlamalarından dolayı işverenler tarafından uygulanmaya konmamıştır. Bu nedenle rotasyon kuralı fiilen uygulanmamış, misafir işçi statüsü ile gelen göçmen işçilerin aslında misafir değil kalıcı bir hale dönüşmesinin ilk adımı atılmış olmuştur. Almanya’da çalışan Türk işçilerin sayısı 1961 ve 1963 yılları içerisinde 2.700’den 27.500’e yükselmiştir.⁵³ Ücretlerin yüksek olması ve hızlıca tasarruf edip ülkeye dönme isteği ilk dönem işçi kabilelerinin ortak özelliğini oluşturuyordu.

Almanya’ya gelen işçiler *Heim* denen birden fazla işçinin aynı odalarda konakladığı kolektif yurtlarda kalmışlardır. Abadan’ın aktardığı bilgilere göre, işçilerin %85’i çalışma anlaşmaları gereğince yurtlarda barınmış, %53 ise tek bir odayı dört-beş kişi ile paylaşmıştır.⁵⁴ Barınma koşullarının zorluğuna ek olarak, oldukça güç çalışma şartları altında çalışan işçilerin dörtte biri iş kazası geçirmiştir. Kazaların meydana geldiği sektörlerin başında kimya, metal ve maden ocakları geliyordu. İşçilerin çiftçilik ve çobanlık gibi iş kollarından geldiği düşünülünce bu iş kollarında çalışmak oldukça zor ve yıpratıcı olmaktaydı. Erkeklerle nazaran kadınların daha hafif işlerde çalıştıkları belirtilmektedir. Erkeklerin %69 u ayakta çalışırken kadınların %75 i oturarak çalışıyordu. Buna ek olarak, çiftçilikten gelen işçilerin hepsi (%100), ücretli işlerde çalışanların %42’si, orta ve alt kademede memurluk yapanların ise %29’u iş kazası geçirmiştir. Bunun üzerine Türkiye ile Federal Almanya arasında 30 Nisan 1964 yılında Sosyal Güvenlik anlaşması imzalanmıştır. Bu anlaşma gereğince, işçilere iş kazası durumunda tazminat ve ihtiyarlık sigortasının ödenmesi sağlanmıştır.⁵⁵

Almanya’nın yabancı işçi alımına Alman işçiler ve sendikaları ilk zamanlar şüphe ile yaklaşmışlardı. Şüphe etmelerinin sebepleri işlerinin tehlikeye gireceğini düşünmeleri ve aynı zamanda ücretlerinin düşeceğinden endişe etmeleri idi. Fakat daha sonra görüleceği gibi, gelen işçiler vasıfsızdı ve Almanların çalışmadığı, tercih

⁵² age, 2.

⁵³ Abadan-Unat, 2007, 3.

⁵⁴ Abadan-Unat, 2006,137.

⁵⁵ age,139-140.

etmediği, beden gücüne dayalı ağır işleri yüklenmişlerdi. Neticede bu durum Alman işçilerin nitelikli ve daha yüksek ücret aldıkları bir iş sahibi olmalarının önünü açmıştı. Alman işçilerin ve sendikaların yabancı işçi alımlarına karşı gösterdikleri tepkiler bundan dolayı zamanla azalmıştı. *İkiye Bölünmüş Emek Piyasası Kuramı*'nda belirtildiği gibi, ileri derecede endüstrileşmiş ekonomilerde sermaye yoğun sektörler ve işler ile emek yoğun sektörler ve işlerin varlığına bağlı olarak işgücü piyasasında ikili (tabakalı) bir yapı bulunmaktadır. Sermaye yoğun birinci sektörde genellikle vasıflı ve yerli işçiler çalışırken, emek yoğun sektörlerde çalışan işçiler genelde vasıfsız olup, yerli işçilerin istekli olmadığı düşük statülü işlerde az ücretler karşılığında çalışmaktadırlar. Ayrıca emek yoğun sektörde çalışan işçiler özellikle kriz dönemlerinde kolayca işlerini kaybedebilmektedir.

1963 yılında Baden-Württemberg metalürji sektöründe büyük bir grev gerçekleşmiş ve işten çıkartmalarda ilk olarak Türk işçiler tercih edilmişti. 1966-67 yıllarında Almanya'da otomotiv sektöründe yaşanan süren kriz sonucunda 70.000 Türk işçisi işten çıkartılmıştı. 1966-67 yılında işlerini kaybeden Türk işçiler ülkelerine geri dönmek yerine Hollanda, Belçika, Danimarka gibi diğer Avrupa ülkelerin de yaşayan hemşehrilerinin yanında barınmayı ve çalışmayı tercih ettiler. Kısa süren ekonomik regresyondan sonra ise bu işçilerin çoğu Almanya'daki işlerine geri döndüler. Yaşanan bu olaylar karşısında Türk işçiler sendikanın ne kadar önemli işlevlere sahip olduğuna şahitlik etmişlerdi. Sendikanın grev ve işten çıkartılmalarda gösterdiği dayanışma ve sendikalı işçilerin haklarını fark eden Türk işçiler sendikaya ilgi göstermeye başladılar. Almanya'ya giden Türk işçilerinin çoğunun kır kökenli olması, fabrika ve sendika deneyimlerinin bulunmaması, dil bilememeleri ve tasarruf etmek amacıyla sendikaya aidat ödemeyi gereksiz görmeleri, onların sendikaya ilgilerini belirleyen koşullar oluyordu.⁵⁶ Ancak yaşanan kayıplar Türk işçilerin sendikaya ilgilerini arttırdı ve bu dönemden sonra, Türk işçiler sendikalarda en örgütlü yabancı işçilerden biri haline geldi. Daha sonraki yıllarda sendikalar, siyasal-sosyal hakları için Türk işçilerin siyasete baskı uygulayacakları alanların başında gelecekti.

1960'lı yıllarda sayısı gittikçe yükselen Türk işçiler kazançlarını Türkiye'ye gönderme konusunda bazı açmazlar yaşamaya başladılar. Bu durum Türkiye hükümetinin kararı ile özel bir döviz kuru benimsenmesine sebep oldu. Türk

⁵⁶age,88-141.

işçilerinin tasarrufları bankalar aracılığı ile yurda gönderilmeye başlandı. 1965'ten sonra gittikçe artan sayılarda Almanya'ya giden işçiler, Türkiye ekonomisi için can alıcı miktarlarda döviz yollamaya başlamışlardı. Nitekim, 1964'te ihracat gelirlerinin yalnızca yüzde 2'si kadar olan bu döviz girişi 1970 ve 1971 yıllarında ihracatın yüzde 50'sine, 1973'te ise yüzde 90'ına ulaştı.⁵⁷

1950'lerde Almanya'ya göç küçük ölçekli olup daha çok bireysel girişimler ve özel aracilar sayesinde gerçekleşmişti. 1960'lara gelindiğinde ise Türkiye'den Almanya'ya doğru kitlesel bir işçi göçü yaşanmış, bu göç süreci 1974 yılındaki petrol krizine kadar devam etmiştir. İşçi alımının resmen sonlandırılmasını takip eden yıllarda ise Türkiyeli işçi göçmenler ailelerini yanlarına getirmiş ve anavatana dönüşlerini ertelemeye karar vermişlerdi.

3.2.2. 1973 – 1985 Dönemi

1973 yılında yaşanan petrol krizinden sonra Avrupa'da yabancı işgücüne duyulan ihtiyaç politikaları kökünden değişti ve Avrupa Topluluğu dışında işçi alımları durduruldu. Hali hazırda Almanya'da bulunan işçiler çalışmaya devam ederken aynı zamanda geri dönmeleri teşvik edildi. Bu dönem başta Almanya olmak üzere Avrupa ülkeleri için yabancı işçilerin konuk işçi olmayıp kalıcı olduklarına kanaat getirdikleri bir zaman olmuştu. Aile birleşimiyle (1974'te kabul ediliyor) beraber 1970'lerin başında Türkiye ile FAC arasında emeklilik hakkı, sakatlık, doğum ve çocuk yardımı gibi hakları tanıyan anlaşmalar imzalandı. İşçi alımları durdurulunca, yerel yönetimler ve işverenler rotasyon ilkesine geri dönülmesini istemiş ancak Alman işçi sendikaları entegrasyon ilkesini savunmaya başlamışlardı. Bu tartışma göç politikalarında büyük değişikliklere sebep olmuştur. 1973 yılında Türkiye'den Almanya'ya 103.753 işçi giderken, 1975 yılında bu sayı 640'a düşmüştür.⁵⁸ 1973 yılında Almanya, işçi alımlarını topraklarında 4 milyon yabancı işçi varken sonlandırmıştır. 11 milyon yabancı işçi menşei ülkelere dönerken, 1973 yılına kadar toplam 14 milyon göçmenin Almanya'ya geldiği tahmin edilmektedir.⁵⁹

Bu dönem aynı zamanda aile birleşimlerinin hızla yaşandığı bir süreç olmuştur. Türkiye'deki siyasi ve ekonomik istikrarsızlık ve artan şiddet olayları

⁵⁷ Oran, **age**, 462.

⁵⁸ Abadan-Unat, 2007, 7.

⁵⁹ Şener Aktürk, **Almanya, Rusya ve Türkiye'de Etnisite Rejimleri ve Milliyet**, (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi, 2015), 61.

işçilerin bir süre daha Almanya'da kalma eğilimini güçlendirmişti. Bu olumsuz ve belirsiz hava işçilerin büyük çoğunluğunun dönüşlerini emeklilik dönemine ertelemelerine sebep oldu ve işçiler anavatanındaki eşlerini ve çocuklarını Almanya'ya getirmeye başladı. Almanya yerli-yabancı ayrımı yapmadan ailelere yaptığı çocuk ödeneğinde 1 Ocak 1975'ten sonra önemli bir ayrıma gitti. İşçilere yapılan çocuk yardımı anayurtta ya da Almanya'da yaşamasına bakılmaksızın eşit olarak ödeniyordu. Yapılan değişiklik (ailedeki çocuk sayısına göre) Türkiye'de kalan çocuklara ayda 10-70 *Deutsche Mark*(DM) arası bir para yardımı yapılırken, Almanya'da yaşayan tüm çocuklar için (yerli-yabancı ayrımı yapılmaksızın) para yardımının ayda 50-120 DM olmasına karar verilmişti. Bu değişiklik ile ailelerini zaten getirme eğiliminde olan işçilerin ailelerini Almanya'ya gelişini teşvik etmiş, hem de Türk ailelerinde doğurganlık oranının Avrupa ortalamasının üstüne çıkmasına neden olmuştu. 1973 ve 1974 yıllarında tüm Avrupa Birliği'nde yaşayan Türklerin sayısı 711.302 iken bu nüfus aile birleşiminden sonra 1.765.788'e yükselmiştir.⁶⁰ Eşlerin ve çocukların Almanya'ya gelişi ile, Federal Almanya'da yaşayan küçük çocukların sayısında ciddi bir artış görülmüş, buna artan doğurganlık oranları da eklenince ülkedeki çocuk, genç göçmen nüfusu artmıştı. Bu durum Almanya sosyal hayatın da var olan sorunlara yeni sorunlar eklenmesine sebep olmuştu.

Gelen çocukların karşılaştığı ilk zorluklardan biri Alman eğitim sistemine uyum sağlayamamaları olmuştu. Her eyalette farklı bir eğitim modeli uygulandığından, çocuklar karmaşık bir eğitim sisteminin içine bırakılmıştı. Baviera eyaletinde çocuklar Almanca öğretim yapan sınıflar yerine Türkçe dilinde öğretim yapan sınıflara yerleştirilmiş, böyle bir eğitim sisteminden mezun olan çocuklar, temel eğitimlerini tamamlamış olsalar da sonrasında diğer öğrenim olanaklarından mahrum kalmalarına sebep olmuştu. Berlin'de ise tam karşıtı olarak, azınlık çocuklar diğer çocuklarla beraber Almanca dilinde eğitim görmüşler, bu durum ise azınlık çocuklarının ailelerinden uzaklaşmasına ve yabancılaşmasına yol açmıştı. Almancayı tam anlamıyla bilmeme başlı başına önemli bir güçlükken, aynı zamanda değişik eğitim modelleriyle de başa çıkmak zorunda bırakılmaları göçmen çocuklara topluma ve Almanya'ya uyumların da önemli zorluklar yaşatmıştı.⁶¹

⁶⁰ Abadan-Unat, 2006, 89-92.

⁶¹ **age**, 93-94.

3.2.2.1. Almanya’da “Küçük İstanbul” mu, Getto mu?

1960’lı yıllarda eski sömürgelerinden ya da Avrupa’nın çevre ülkelerinden dış göç alan Batı Avrupa ülkeleri göçmen “sorunu” yaşamaya başladılar. Zorunlu Yahudi gettolarının ortadan kalkmasında sonra, kentlerinde ikinci önemli gettolaşma süreci yaşayan bu ülkelerdeki durum, Amerika’da yaşanan gettolaşma sürecinden farklılıklar göstermektedir. Amerika’daki sanayileşme ve kentleşme Avrupa ülkelerinden kaynaklanan dış göçlerle oluşurken, Batı Avrupa ülkelerine 1960’lı yıllarda gelen göçmenler hem sanayileşmenin ileri aşamasına ulaşmış hem de kentleşme sürecini büyük ölçüde geçirmiş toplumlarla karşı karşıya kalmıştı.⁶²

Göçmen işçiler aile birleşiminin ardından kolektif yatakhanelerini ve tek göz odalarını bırakıp, aileleri ile yaşayabilecekleri evler kiralamaya başladılar. Türk işçilerin kiraya çıktıkları yerler sosyo-ekonomik statüsü daha düşük mekanlardı. Yerleşilen bu mekânlar zincirleme göç ile daha sonra gelen göçmenlerin de evi olacaktı. İşçi alımlarının durdurulması göçe engel olamamış ve gelenler Türk nüfusunun yerleştiği yerlerde birikmeye ve yoğunlaşmaya devam etmişti. Almanya böylece bir kez daha “getto” tartışmalarına tanıklık edecekti.

“Dış göç alan bütün toplumlarda kentlerdeki toplumsal tabakalaşmaya göre ayrılmış alanlardan başka sadece belli göçmen gruplarının yaşadığı alanlar oluşmaktadır. Bu alanlarda yaşayanlar kentin diğer sakinlerinden gelir, çalıştıkları iş vb. kıstaslarla göre farklı olmakla kalmayıp, yaşam tarzları, etnik kökenleri, kültürleri ve dinleri ve bazen de deri renkleri bakımından farklılıklar göstermektedir. Genellikle bu tür farklılaşmış ve ayrılmış kent mekânlarına getto adı verilmektedir. Herhangi bir ayrılmış göçmen konut alanının ne zaman getto sayılacağı konusunda üzerinde anlaşılmış bir kıstas mevcut değildir. Genel olarak herhangi bir alanda yaşayan göçmen grupları o alanda yaşayanları oransal olarak aşıyorsa o alan getto olarak kabul edilmektedir.”⁶³

Ailelerini yanlarına alarak bir ev kurmak isteyen göçmenler, özel konut piyasası içinde kendilerine yer sağlamaya terk edildiler. Bu göçmen grupları ya terk edilmiş eski konutlarda ya da halen kullanılan ama bakıma muhtaç konutların çatı ve bodrumlarında, çoğu zaman da yüksek kiralar ödeyerek yaşamaya mecbur bırakıldılar. Berlin’de Kreuzberg, Köln’de ise Südstadt gibi yerleşim yerleri göçmen işçiler ve aileleri için adeta anavatanından uzak yeni bir vatan haline gelmiş, yabancı düşmanlığı, işsizlik ve ayrımcılığa karşı koyan sembolik mekânlarına dönüşmüştü.⁶⁴

⁶² Sema Erder, **Refah Toplumunda Getto**, (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi, 2006), 55.

⁶³ *age*, 46-47.

⁶⁴ *age*, 56-57.

Getto oluşumlarına sadece hemşehrililerin, aynı ülkeden gelenlerin beraber yaşama isteği olarak bakmak doğru olmayacaktır. Bunlar yabana atılmaması gereken sebeplerse de Türk göçmenlerin ailelerini getirerek yerleşmeleri Alman toplumu için yeni bir durumdu. “misafir” statüsün de bile, geri dönecekleri zannedilen bu insanlar dışlanma ve yabancı düşmanlığı ile karşı karşıya kalıyorlardı. Ailelerini getirerek evlere yerleşmeleri Almanya’da kalıcı olduklarının en büyük göstergesiydi ve Türkler yaşadıkları ayrımcılık ve yabancı düşmanlığına karşı yan yana durmayı aynı zaman da bir güvenlik meselesi olarak görüyordu. Türkler güvensiz hissettikleri Almanya’da kendilerine güvenli limanlar yaratmayı başarmıştı. Giderek büyüyen bu yerler yeni gelen göçmenlerin de yerleştiği, kendilerini güvende hissettikleri ve kültürel kimliklerini korudukları ve çocuklarına aktardıkları mekânlar olmuştur.

Almanya gettolaşmaya karşı bazı önlemler almaya çalışsa da bunda başarılı olamamıştır. Almanya en başta işçi alımlarına karar verdiğinde böyle bir sorun ile karşı karşıya kalacağını tahmin etmemiş görünmektedir, nitekim göç ve göçmen olgusu karşısında Alman devletinin hazırlıklı olmadığı anlaşılmaktadır. Yapılan tartışmaların bir bölümünde göçmenler için “katlanılabilir bir sınır” (*Grenzen der Belastbarkeit*) kavramları kullanılıyor ve bu durum bazı yasalar ile sayıya dökülüyordu. 1975 yılında göçmen işçilerin nüfus yoğun yerlere taşınmasını engellemek için taşınma yasağı getiriliyordu. “Yabancı nüfusun bir semtteki aynı milliyetten insanlara oranı %12 olarak, okuldaki yabancı çocuklar içinse sınır %20” olarak saptanıyor ve “katlanılabilir bir sınır” sayılarla ifade ediliyordu⁶⁵ Berlin Kreuzberg’de 1975’te nüfusun %16,8’ini Türkler oluşturuyordu ve bu oran yabancıların %67,8’ine denk geliyordu. 1983’de toplam nüfusun %19,3’ü, 1992’de yabancı nüfusun %63’ü, toplam nüfusun da %20’si Türklerden oluşmaktaydı.⁶⁶ Yabancı işçilere karşı tedbirlerini attıran Almanya, ekonomik krizin derinleşmesi ile Yabancılar Yasasını katı bir şekilde uygulamaya başlamış ve ek olarak 1980 yılında Türkiye’ye vize uygulaması başlatmıştı.⁶⁷

⁶⁵Riva Kastoryano, **Kimlik Pazarlığı: Fransa ve Almanya’da Devlet ve Göçmen İlişkileri**, çev. Ali Berktaş (İstanbul: İletişim Yayınları, 2000), 32.

⁶⁶age, 106.

⁶⁷Onur Kula, **Almanya’da Türk Kültürü: Çok-kültürlülük ve Kültürlerarası Eğitim**, (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi, 2012), 166.

4.4.4.1. “Göç yollarında” Kadınlar

1960’lı yıllar erkelerden sonra kadınlarında göçe katıldığı bir süreçti. 1966-67 senelerinde yaşanan regresyon döneminde erkek işçiler işlerini kaybederken, kadın işçilere ihtiyaç devam etmiş, bu sefer göç yollarına kadınlar düşmüştü. Bu süreçte göçmen kadınların iş gücüne katılımının beklenenin üzerinde bir düzeyde gerçekleştiği görülmektedir. Formel işçilerin eşleri olan kadınların başlarda göç edeceği düşünülmemiş, göç etse dahi emek piyasasına katılmayacakları varsayılmıştı. Ancak formel işçi göçünün durdurulmasından sonra, kadın nüfusunun göçü hızlanarak artmış ve Batı Avrupa’da çalışabilir yaştaki yabancı nüfusun sayısı iki katına çıkmıştı. Göçmen işçilerin eşleri, çalışmaya daha hazır ve hevesliyidiler. Öyle ki bazı göçmen kadınların emek piyasalarına katılma oranları yerli kadın nüfustan çok daha hızlı artmaya başlamıştı. Bununla birlikte göçmen kadınların bir kısmı, Batı Avrupa ülkeleri için ortadan kalktığı düşünülen ve “arkaik” olarak kabul edilen bazı çalışma biçimlerini kolaylıkla kabul ediyorlardı. Örneğin İsveç’e giden kadınların büyük bir bölümü temizlik işlerinde çalışırken, bu kadınlar “etnik” diye tanımlanan göçmenlere ait küçük ölçekli işletmelerde “ücretsiz aile emeği”, ya da enformel işletmelerin gönüllü “kaçak” emeği de olabiliyorlardı.⁶⁸

Almanya’da parmak marifetine dayanan paketleme, gıda, kimya ve demir-çelik gibi sektörlerinde düşük ücretli bir iş gücüne gereksinim duyuldu. 1966-67’deki kısa süreli ekonomik krizden sonra erkek işçi alımı durmuşken işverenlerin kadın istihdamını tercih etmesi, kadın işçilere yönelik talebin artmasına yol açtı. Göçmen kadınların iş hayatına katılımı, Türk aile geleneklerinin açısından zor olsa da geçim sıkıntısının karşısında gerilemesine sebep olmuştu. Kadınların toplumsal hayata katılımı geleneksel aile yapısının dönüşmesine; kadın ve erkeğin rollerin de değişime yol açmıştı. Bununla beraber aileler bölünmüş, çocukların bir kısmı anayurtta aile büyüklerinin yanında kalırken, bazıları da Almanya’da ailesiyle yaşamaya başlamıştı. Ancak hem anne ve hem de babanın çalışması sonucunda, ailede evin sorumluluğu ve çocukların bakımı evin en büyük kız çocuğuna bırakılmıştı. Böylece kadın aslında çalışmadan önceki hayatını büyük kızına teslim etmiş oluyordu. Ailenin en büyük kız çocuğu ne fiziksel ne de duygusal açıdan hazır olmadığı halde

⁶⁸ Erder, 2006, 302-304.

ağır bir sorumluluk altına girmiş neticede ağır psikolojik sorunlarla baş etmek zorunda bırakılmıştı.⁶⁹

Göçmen işçi aileleri, Batı Avrupa toplumları için daha az bilinen ve erkek göçmen işçilerden çok daha farklı bir gruptu. Bu noktada yabancıların Avrupa toplumlarına uyum/uyumsuzlukları ve bütünleşme konuları tartışılmaya başlandı. Genel anlamıyla, yabancıların geldikleri ülkelerin toplumlarına en az sorun yaratacak şekilde var olmalarının yolları arandı. Bunun göçmen kadınlar nezdinde anlamı ise, bu kadınların davranış ve değerleriyle Avrupa toplumlarındaki ortalama işçi sınıfı kadınlarına benzemeleri veya ortalama kadın imajına yaklaşmalarıydı.⁷⁰

1980'e yaklaşırken Türkiye'de ekonomik kriz, yükselen işsizlik, siyasi çalkantılar, her gün yaşanan şiddet olayları, insanların geleceğe dönük güvensizliklerini yükseltti. Yaşananlara karşı insanlar işçi alımları durdurulsa bile yurt dışına özellikle Almanya'ya bir şekilde ulaşmanın yollarını aramaya başlamıştı. 1980 darbesine giden süreçte ve sonrasında, Türkiye'de kaçak göçmen piyasası oluşmuştu bile. Bunun üzerine bir de 1980'de Türkiye'ye vize zorunluluğu getirilmesi, yasal olarak gidemeyenleri "kara borsa" da insan tacirlerinin eline daha fazla mahkûm etmişti. Almanya'ya iltica etmek, evlilik yolu ile Avrupa'ya çıkmak göçmenlerin bulduğu "kestirme" yollardı.

1980'lere gelindiğinde iş işgücü anlaşması ile gelen ilk kuşak işçiler artık çeyrek asırdır Almanya'da ikamet ediyordu. Alman siyasiler 1970'lerde ise artık yabancılar "sorununa" kapsamlı bir çözüm bulunmasında hem fikirlerdi. Ancak Alman kamuoyunda artan farkındalığa rağmen 1990'lara kadar göçmen işçilerin durumuyla ilgili kayda değer herhangi bir reform yapılmamıştır.

1983 yılında hükümet, yabancı işçilere ve ailelerine ülkelerine geri dönmeleri ve Almanya'ya geri gelmemeyi kabul ettikleri takdirde 10.500 DM, çocuk başına da 1.500 DM ödenmesini kararlaştırdı. Bu teklifi kabul edip geri dönen toplam yabancı sayısının üç yüz bin kadar olduğu açıklanıyor. Hükümet ülkedeki yabancı sayısını yarı yarıya düşürmeyi amaçlasa da bu planla Almanya'daki yabancıların oranında sadece %7'lik bir azalma gerçekleşmiştir.⁷¹ "Belirtilen programın etkisi ile 1984 yılında Almanya'dan Türkiye'ye dönenlerin sayısı 200 bine kadar yükselmiş ancak

⁶⁹Abadan-Unat, 2006, 182-189.

⁷⁰Erder, 2006, 304.

⁷¹Aktürk, **age**, 94.

1980’lerin ortalarından itibaren yıllık 30-40 bin kişi seviyesinde normalleşmiştir.”⁷² Bu teklif yabancılar için Almanya’da istenmedikleri hissini doğurmuştur. Almanya’daki Yeşiller Partisi, bu kanunun bir sermaye hırsızlığı olduğunu ve hükümeti bunu hak edilmemiş bir cömertlik olarak sunduğu için eleştirirken, benzer yorumlar da hâlihazırda ödenen tazminatın işçinin aslında çeşitli fonlara katkı olarak ödediği para olduğunu, işverenin ödediği payların ise Almanya’ya kaldığı yönündeydi.⁷³

1975 yılında Yozgat/Boğazlıyan ilçesinde yapılan araştırmaya göre, anavatana dönen işçilerin çoğu yatırımlarını taşınmaz mallara ve küçük işletmelere yapmıştır. Tasarruflar genellikle bireysel yatırımlar şeklinde değerlendirilmiş, birçoğu ev yapımı, küçük dükkân, atölye ve tamirhane açmakla yetinmiştir. Bu nedenle üretime ciddi bir katkıları olmamıştır. Bu yatırım eğilimi, hayatlarını kazanırken ve planlarken çok dikkatli olma alışkanlıklarından, geri döndüklerinde ellerindeki sermaye ile ne yapacakları konusunda yararlanabilecekleri uzmanların olmamasından ve yetersiz kredi olanaklarından kaynaklanmıştır.⁷⁴ Bu araştırma ışığında 1982’de çıkan yasa ile geri dönenlerin ellerindeki sermaye ile nasıl yatırımlar yapmış oldukları tahmin edilebilir. DPT’nin işçi ihraç ederken endüstri alanında yetişmiş eleman elde etme iddiası ise tamamen hayat bulmayan bir temenni olarak kalmıştır. Ayrıca dönen işçilerin elindeki sermayenin büyük çoğunluğu ile üretimde değil tüketim alanında harcanmış olduğu, daha çok ev ve arazi aldıkları, bakkal gibi küçük işletmeler kurdukları görülmektedir.

1970’ler ve 1980’ler, göçmen işçi talebinin dünyadaki enerji krizi sebebiyle durdurulmak istendiği, göç etmek isteyenlerin başka yollar deneyerek göç etme eylemini gerçekleştirmeye çalıştıkları bir dönemdir. Türkiye’de gerçekleşen askeri darbe, bu dönemde gerçekleşen göç hareketlerini önemli ölçüde etkileyen bir başka dinamik olarak değerlendirilebilir. Bu dönemde göç etme ağırlıklı olarak aile birleşimi biçiminde yaşanmış, 1980 öncesi ve onu izleyen birkaç yılda ise çok yoğun mülteci hareketleri hâkim akımlar haline dönüşmüştür. Aynı dönemde Federal

⁷² Sinan Zeyneloğlu, İbrahim Sirkeci, “Türkiye’de Almanlar ve Almancılar”, **Göç Dergisi**, c. 1, s.1 (2014): 83-84.

⁷³ Aktürk, **age**, 94-95.

⁷⁴ Abadan-Unat ve diğ., 1976, 312-323.

Almanya'nın uyguladığı geri dönüşü teşvik politikaları sonucunda önemli sayıda göçmenin geri dönüş yapması bu dönemin bir diğer özelliğidir.⁷⁵

“Türkiye’den yurtdışına gerçekleşen göç konusu incelenirken sıklıkla göz ardı edilen bir başka boyut da sığınmacı göçüdür. İdari sınıflandırmalara dayanan göç analizlerinde ancak 1980’lerde dikkat çekerek ifade bulan bu kategori, aslında yukarıda bahsettiğimiz göçün çatışma modeli kapsamında şiddetli çatışma nedeniyle her dönemde var olan bir akımdır fakat bu kategorileştirme biçimiyle uzun dönemde kayıt altına alınmamıştır. 1960’larda Almanya’ya göç eden misafir işçiler arasında da çok sayıda çatışmadan dolayı kaçan nüfus vardır. Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (BMMYK) verilerine göre 1980’lerde 503.627 Türk vatandaşı sanayileşmiş ülkelere sığınma başvurusunda bulunmuştur. Bu sayı 1990’larda 309.764 ve 2000’de 203.976 ve 2010-2013 arasında 20 binin üzerinde gerçekleşmiştir. Başka bir ifadeyle toplamda 1 milyon 33 bin sığınma başvurusu yapılmıştır. Bu sayılara sığınma başvurusunda bulunanların eş ve çocuklarının her zaman dahil edilmediğini de düşünürsek bu yolla göç eden ya da bu kategorideki nüfusun daha da fazla olması gerektiği ortadadır.”⁷⁶

Almanya 2. Dünya Savaşı’nın yüklemiş olduğu suçluluk duygusundan ötürü Avrupa’nın en liberal iltica yasasına sahipti. İltica etmek, işçi alımlarının durdurulmasından sonra, anavatanda var olan ekonomik ve siyasi buhrana 1980 darbesi de eklenince Almanya’ya gitmek isteyenlerin sığındığı bir kapı haline geldi. Almanya’ya 57 bin 193’ü 1980 yılında olmak üzere, 1979-1996 yılları arasında toplam 345 bin 697 Türk vatandaşı iltica başvurusunda bulunurken, bunlardan yaklaşık 35 bininin başvurusu kabul ediliyordu.”⁷⁷ Almanya’ya yapılan iltica başvurularının %5’i olumlu sonuçlanırken Türkiye’den yapılan başvurularda bu oran %10’u buluyordu.⁷⁸

Almanya 1993’te iltica yasasında yeni düzenlemelere gitmiş; “kendisine güven duyulan üçüncü devlet” ve “güvenli “vatan” olarak tanımladığı ülkelerden yapılan iltica başvurularını kabul etmemiştir. “Güven duyulan üçüncü devletler”, Avrupa Birliği devletlerinin yanı sıra Cenevre Mülteciler Sözleşmesi (CMS) ile Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS) hükümlerinin tam olarak uygulandığı devletlerdir. “Güvenli vatan” kategorisindeki devletler ise, ülkedeki yurttaşların siyasal tatbikata uğramayacakları ve insan hakları ihlaline maruz kalmayacakları düşünülen devletlerdir. Ancak, kesin kanıtlarla bunun tersi ispatlanırsa, kişi sığınmacı olarak başvurabilirdi. Bu devletler, Romanya, Bulgaristan, Polonya, Çek

⁷⁵ İbrahim Sirkeci, M. Murat Yüceşahin, “Türkiye’de Göç Çalışmaları”, **Göç Dergisi**, c.1, s.1 (2014): 4.

⁷⁶ **age**, 5.

⁷⁷ Deniz Korotepe, “Türkiye’den Göçün 41. Yılında bir Durum Değerlendirmesi: Almanya’daki Göçmenler Ne Durumda?”, <https://gelene.org/turkiyeden-gocun-41-yilinda-bir-durum-degerlendirmesi-almanyadaki-gocmenler-ne-durumda/>, [29.04.2019].

⁷⁸ İbrahim S. Canbolat, **Alman Dış Politikası**, (Bursa: Alfa Yayıncılık, 1999), 220-221.

Cumhuriyeti, Slovak Cumhuriyeti, Macaristan, Gana, Gambiya ve Senegal'dir. Türkiye "güvenli vatan" statüsündeki ülkeler arasında yer almak istemiş ancak bu isteği kabul edilmemiştir. Bu uygulama ile Almanya karasal ve deniz sınırlarının hepsini ilticacılara kapatmış oluyordu. Bu düzenleme Almanya'ya iltica etmek isteyenlerin, haklı sebeplerle bile olsa, Almanya'ya girişleri önünde büyük bir engel teşkil ediyordu. 1995 yılında Avrupa Birliği (AB) üyesi ülkelere yapılan iltica başvurularının %49'u Almanya'ya yapılırken, bu oran 1996 da %52,5 e çıkmıştı.⁷⁹

Göç etrafında ve özellikle ilticacılar üzerine yapılan en büyük tartışmalardan biri göçmenlerin, Almanya'nın sosyal yardım kurumları için yük oluşturmaları ve "asalak" gibi yaşamaları iddiaları olmuştur. 1960-1981 yılları arasında yabancı işçiler sosyal güvenlik sistemine 55.010.000 DM ödemişlerdir. Bu yıllar arasında sadece 1.707.000 DM'si sosyal yardım olarak geri ödenmiştir. Bu iş gücünün yetişmesi, büyümesi için Almanya hiçbir emek ve para harcamamış, ülke kasasına giren para, endüstride geline aşama düşünüldüğünde bu durum Almanya açısından hayli kar ettiği bir yatırım olmuştur. Göçmenlerin sosyal yardım kurumuna ve Almanya'ya yük oldukları ise bir yalan olarak karşımıza çıkmaktadır.⁸⁰

3.2.3. 1990'lardan 2000'lere Almanya'da Yabancı Düşmanlığı ve İşçilikten Yurttaşlığa Geçiş

1990 sonrası Avrupa ülkelerine gidiş için kullanılan yollar artık, iltica etmek, kaçak yolla gitmek, yakın aile üyesinin daveti üzerine gitmek ve azınlık cemaatlerinin yardımı ile orali bir kadınla evlilik yapmaktır. Göçün üç kuşaktır sürmesi daha önce gitmiş akraba ve yakın tanıdıkların desteği ile gerçekleşmiştir. Yaşadıkları ülkenin yasal sistemini ve uygulamalarını bilen akraba ve yakınlar gerekli düzenlemeleri yaparak yeni gelenlere göç sürecinde önemli ölçüde destek olmaktadır. Ayrıca, davet mektubu gönderme, turist vizesi veya anlaşmalı evlilik yurtdışına çıkış için geliştirilen uygulamalardır.⁸¹

Almanya'da 1990 yılında yaşanan en büyük siyasi gelişme iki Almanya'nın birleşmesi oldu. Alman kamuoyunda, ülkedeki yabancılardan ziyade Doğu Almanya'da yaşayan Almanların nasıl entegre olacağı tartışmaları başladı. 1990'da

⁷⁹ Canbolat, **age**, 222.

⁸⁰Kula, **age**, 67.

⁸¹ Sibel Kalaycıoğlu, Kezban Çelik, Fatma Umut Beşpınar, "Gitmek mi zor Kalmak mı? Avrupa'ya Erkek Göçü ve Geride Kalan Kadının Gözünden Göç Deneyimi", **Edebiyat Fakültesi Dergisi**, c. 21, s. 1 (2010): 131-132.

Doğu ve Batı Almanya'nın birleşmesi göçmenlere karşı uygulanan politikalarda bir değişikliğe yol açmazken, bu dönem yabancı düşmanlığının ve saldırıların hızla arttığı bir süreçtir. Birleşme Alman ulusal kimliklerini daha fazla pekiştirirken, bu süreçte göçmenler daha çok dışlanmışlardır. Bu dönemde Türklere ve diğer azınlıklara karşı artan yabancı düşmanlığı ve şiddet eylemleri büyük oranda artış göstermiştir. Alman siyasi aktörlerin işsizlik ve diğer birtakım yapısal sorunların sebebi olarak göçmenleri işaret etmesi, şiddet olaylarını doğuran, milliyetçi ve ırkçı söylemlerin gelişmesine katkı sunmuştur. Yıkılan doğu bloğundan gelen Alman kökenli insanlara, vatandaşlık verilmesi, uzun yıllardır Almanya'da yaşayan göçmen işçilere ise vatandaşlık hakkı tanınamaması, artan saldırılar göçmen nüfusta daha fazla dışlanma hissini yarattı. "Misafir işçi" den kalıcı yurttaşlara dönen göçmenler, Almanya'yı yönetenler kabul etmeseler bile çokkültürlü bir toplum haline getirmişti. Vatandaş olarak kabul edilmeyen Almanyalı Türkler etnik ve dinsel bağlara dayanan dernek ve cemaatler kurmaya yöneliyordu. Almanya vatandaşlık hakkı vermezken, azınlıkların cemaatleşmesine izin veriyor, bu kurumlara maddi destek sağlıyordu.

İki Almanya'nın birleşmesinden sonra yükselen saldırılar sadece Almanya'da değil uluslararası kamuoyunda da endişe yaratmıştı. Kasım 1992'de Almanya'nın Mölln kentindeki kundaklama olayında ikisi çocuk üç kişi hayatını kaybetmişti. Mölln olayından sonra, "1993'te Solingen, 1995'te Lübeck ve Schopfheim, 1996'da Karlsruhe, 2001'de Töhrengen, 2008'de Ludwigshafen'debenzer saldırılar yaşandı."⁸² TBMM tarafından hazırlanan *İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu Başkanlığı Faaliyet Raporu*, şiddet olaylarının boyutunu anlamada önemli veriler sunmuştur.⁸³

"Öte yandan özellikle iki Almanya'nın birleşmesinden sonra yoğunlaşan yabancı düşmanlığının sosyal düzeni tehdit eden bir boyuta ulaştığı gözlenmektedir. Örneğin Düsseldorf Başkonsolosluğumuzca sağlanan bilgilere göre, Federal Almanya'da olaylar sıralamasında birinci olan Nordrhein-Westfalen'de 1 Ocak-30 Kasım 1992 tarihlerinde yabancılara yönelik 1.064 saldırı olmuştur. Bu sayının biri öldürme, 60'ı yaralama, 62'si kundaklama, 212'si mal zararı olaylarıdır. Olayların muhtemel sanıklarının %70'i 14-21 yaşları, %27'si 21-30 yaşları arasında, geri kalanı 30 yaş üzerindedir. 1991 yılı içindeki saldırı sayısı ise 725'tir. Federal Almanya çapında ise 1992 yılında Kasım sonuna kadar 4.147 saldırı olayı belirlenmiştir."

1980'ler uyum politikalarının tartışılmaya açıldığı bir evre olurken 1990'lar çokkültürlülük üzerinde yükselen yeni etnisite ve ulusallık söylemlerinin

⁸² "23 Kasım 1992: Möln Faciası", <https://gocvakfi.org/23-kasim-1992/>, [25.04.2019].

⁸³ TBMM, "İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu Başkanlığı Faaliyet Raporu" (Tarih 1 Mart 1991 – 31 Ağustos 1992): 61-62.

yaygınlaştığı bir dönem olma özelliği taşır. 1990'lar, aynı zamanda kalıcı oldukları anlaşılan göçmenlerin siyasi hak taleplerinin gündeme taşındığı yıllar oldu. Yaklaşık otuz yıldır göçmenlerin Almanya ekonomisine katkıları önemli bir seviyede idi. Aslında Türk göçmenlerin Alman toplumuna entegrasyonu tartışılırken ekonomi alanında zaten Almanya ile bütünleşme yaşanmıştı.

“Almanya'da yerleşik Türklerin sahibi oldukları irili ufaklı 35 bin işletmede yaklaşık 125 bin kişi istihdam edilmekte ve Türklerce her yıl 1200 yeni işyeri açılmaktadır. Çoğunluğu küçük aile işletmesi durumundaki bu işyerlerinin %42'si ticaret, %19'u lokantacılık, %9,2'si ithalat-ihracat sektörlerinde faaliyet gösterirken, %29,5'i muhasebecilik veya acenteliği, büfe, terzi ve oto tamirciliği gibi işlerle uğraşmaktadır. Vatandaşlarımızın Almanya'da yaptığı yatırımların toplam değeri 7 Milyar DM'ı bulmuştur. Türklerin Alman bankalarındaki tasarruflarının 30 Milyar DM'a ulaştığı, Almanya'ya yılda 6 milyar DM civarında vasıtasız vergi ödedikleri, yılda 7-8 milyar DM tüketim harcaması yaptıkları, 4 milyar DM sigorta primi ödedikleri hesaplanmaktadır. Sadece Türk işçilerinin ödedikleri sigorta primleri ile bu ülkede 275.000 emeklinin ve 50.000 işsiz maaşları ödenmektedir.”⁸⁴

Tek başına bile ülke ekonomisine kattıkları düşünüldüğünde, çocukları ve torunları ile Almanya'da otuz yılı devirmiş işçi göçmenlerinin siyasi haklarını talep etmesi kadar doğal bir durum olamazdı. Alman siyasetçilerinin her göçmen tartışmasında “Almanya bir göç ülkesi değildir” söylemini dile getirmeleri bu siyasi hak talebinin önünde duran en büyük engeldi. Almanya 1913 yılında kabul ettiği Alman Vatandaşlık Kanunu ile Alman etnik kimliğini Alman vatandaşı olmanın değişmez kıstası olarak kabul etmişti. Alman olmayan göçmen topluluğun vatandaşlığa kabulü en basit anlamda 100 yıla yakın kabul görmüş bu fikrin yıkılması idi. Türk göçmen toplumu artık fiili olanın resmileşmesi ile Almanya ile ilişkili olduklarını daha yüksek perdeden söylemeye başlamıştı. Göçmen kimliği ile Türkler, sendikalarda, siyasi partilerde, ekonomik alanda ve bu tezin de konusu olan sinema alanında bile isimlerini duyurmaya devam ediyordu. Bu tabloda eksik olan şey vatandaşlık haklarının verilmemesi oluştuyorsa da diğer en önemli sorun ise bugün sonuçtan bakarak vatandaşlık hakkını almış Türk göçmen topluluğunun tüm sorunlarının çözülmediğidir. 2000'lere gelindiğinde Almanya'da otuz yıllık siyasi tartışmaların en başında gelen göçmen nüfusun uyumu, çıkan yasalara rağmen bugün bile tartışmanın en önemli bölümünü oluşturmaya devam ediyor. Yıllarca süren hak taleplerine karşı, “Alman Vatandaşlık hukukuna ilişkin yapılan reform çalışmaları neticesinde 15.07.1999 tarihli yeni Alman vatandaşlık yasası hazırlanmış ve 1.1.2000

⁸⁴age, 61.

tarhinde yürürlüğe girmiştir.”⁸⁵1 Ocak 2000’de yürürlüğe giren yeni vatandaşlık yasası ile *jussanguinis* (kan bağı) merkezli vatandaşlıktan, *jus soli* (toprağa bağı) vatandaşlık anlayışına geçildi. Bu yasa değışikliğı ile Almanya’nın en büyük azınlığı olan Türklerin varlığı resmen tanınmış olmaktadır.

3.3. Almanya Siyasi Partileri ve Yurttaşlık Tartışmaları

Alman ulusu ve devleti için söylenen en özlü söz “devletin ve halkın birbirini arayışı” olmuştur. Alman toprakları ilk üniversitelerini 1300’lü yıllar da kurmuş, Martin Luther ile Reformasyonun kalbi olmuştur.⁸⁶ 30 yıl savaşlarının sonunda aynı dili konuşan ve dağınik prenslikler olarak *Volksgeist* (*Alman Halkı Ruhı*), devlete ancak 1871’de sahip oldu. Alman devleti, coğrafyaya yayılmış Alman ulusundan daha küçüktü ama bu durum vatandaşlığın tanımını devletin siyasal sınırları içine hapsetmedi. Ulus-devletin sınırları içerisinde olmayan Almanlar için atalar topraklarının üzerinde her zaman vatandaşlık hakları saklı olacaktı. “Alman ulusu aynı kökleri paylaşan, coğrafi olarak aralarında hiçbir iletişim ağı bulunmayan krallıklara dağılmış olsalar da kendilerini Alman halkına aidiyetle ifade eden bireyler arasındaki organik bağlardan yola çıkılarak hayal edilmiştir.”⁸⁷ Fransız uygarlık anlayışına karşı Almanya her zaman “halkın ruhunu” ve kültürel birliğini ön plana çıkaracaktı. 2000 yılında yürürlüğe giren vatandaşlık yasasına kadar Almanya kan bağıni merkezine alan vatandaşlık yasaları her zaman bu ruhun sahiplenilmesi iradesini yansıtacaktı.

Federal Almanya Cumhuriyeti’ (FAC) 1949 yılında kurulmuş, ülkeyi 1966 yılına kadar Konrad Adenauer liderliğindeki Hristiyan Demokratik Birliği/Hristiyan Toplumsal Birliği (CDU/CSU) bloğu yönetmişti. Bu blok, savaş sonrası kaçış ile gelen ve büyük bir mağduriyeti ifade eden etnik Alman kitlenin de temsilciliğini yapıyordu. Bu siyasi yapı ulus ile etnisiteyi devletle sıkı sıkıya eşleştirme fikrine sahiptiler, bu nedenle Nazi Almanya’sının devamcılarını olarak görölüyorlardı.1966 ve 1969 yılları arasında kısa süreli olarak Sosyal Demokrat Parti (SPD), CDU/CSU koalisyonu gerçekleşmiş, 1969’dan 1982’ye kadar ise FAC, Sosyal Demokratik Parti-Hür Demokratik Parti (SPD/FDP) koalisyon hükümeti tarafından

⁸⁵ Işıl Özkan, Uğur Tütüncübaşı, “Türk ve Alman Hukukunda Çifte Vatandaşlığa İlişkin Gelişmeler”, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, c.57, s. 3 (2008): 605.

⁸⁶ Canbolat, **age**, 1-3

⁸⁷ Kastoryano, **age**, 65-68.

yönetilmiştir.⁸⁸ CDU/CSU bloğundan daha reformist olan SPD-FDP hükümeti on üç yıllık iktidarlari boyunca yabancıların statülerine ve vatandaşlık yasası reformunu gerçekleştirmede başarısız olmuştur.⁸⁹

Göçmen işçiler siyasi hakları olmadığından işçi sendikalarında örgütleniyorlardı ve oy kullandıkları işçi konseyi seçimlerinde taleplerini dile getirmeye çalışıyorlardı. Diğer ülkelerle yapılan ikili işçi alımı anlaşmalarına başlarda ilk itiraz Alman sendikalarından gelmişti. Ucuz iş gücünün kendi işlerini ve ücretlerini tehlikeye sokabileceğini düşünüyorlardı. Kısa süre sonra bu itirazlar, alınan iş gücünün niteliksiz ve düşük maaşlı işleri üstlenmeleri sonucu Alman işçilerin maaşlarını ve konumlarını yükselttiğinin fark edilmesiyle sonlanmıştı. SPD'nin Alman İşçi Sendikası (DGB) ve göçmen işçilerle sıkı bağları mevcuttu, bu işçiler SPD için potansiyel bir oy deposu idi ve böyle bir kitlenin siyasi haklar kazanarak oy verme hakkını almaları SPD'nin çıkarıydı. Ancak, buna rağmen iktidarlari boyunca göçmenlerin durumları ile ilgili köklü bir değişikliğe gitmemişlerdir.⁹⁰

Siyasi haklara sahip olmayan göçmenler kimlik ve inançlarına göre Almanya tarafından belli yardım kurumlarına havale edilmişlerdi. Müslüman ülkeler (Tunus, Fas, Türkiye) *Arbeiterwohlfahrt* (SPD'ye bağlı bir yapılanma) adlı örgüte bağlanırken, Polonyalı, İtalyan, İspanyol, Portekizli ve Hırvatlar (Yugoslav vatandaşları ancak etnik aidiyetleri ile beraber dinlerine göre de bölündüğü için) Katolik kilisenin örgütü *Caritas*, Ortodokslar ve Yunanlılar Protestan kuruluş *DiakonischesWerk* tarafından temsil edilmiş ve yardım görmüşlerdir. Burada Almanya'nın aslında yabancı işçileri etnik kimliklerine göre değil dini kimliklerine göre sınıflandırdıklarını belirtmemiz gerekiyor. Aslında Alman toplumunda göçmen işçilere ilk sosyal yardım çerçevesinde hizmet kiliseler tarafından verilmişti. Kiliseler farklı dillerde eğitim ve hizmet vermeye başlamış, göçmenlerin yaşadıkları problemlere dikkat çeken bir konum almışlardı. Farklı dillerde hizmet vermeleri çok etnisiteli bir topluluk olmayı da kavradıklarının bir göstergesiydi. Öte yandan göçmenleri tarif eden göçmenlikleri kadar işçi olmalarıydı. Bu durum Almanya'da bulunmalarının daha doğrusu var olmalarının sebebiydi. Alman işçilerin sendikada

⁸⁸Canbolat, **age**, 114-124

⁸⁹ Aktürk, **age**, 62.

⁹⁰**age**, 56-62.

çalışmalarıyla karşılaştırıldığında Türk işçiler daha aktiftiler. Sendikadaki işçi konseyi seçimlerinde göçmenleri görmeden, onların taleplerine cevap vermeden aday olmak ve seçilmek giderek daha zor bir hal alıyordu. İşçilerin sendikalar aracılığıyla örgütlenmesi aynı zamanda SPD ile olan güçlü bağları sayesinde seçimlerde oy kullanma hakkı elde edemeseler de bu sayede siyasete baskı yapabilmelerine olanak sağlamıştı.⁹¹ Göçmen işçiler aynı zamanda işverenler açısından da tercih sebebiydi. Ücretlerinin Alman işçilerden daha az olması, ağır işlerde çalışmaları ve başlarda hakları konusunda bilgisiz olmaları, herhangi bir grev, ekonomik zorlukta ilk gözden çıkarılacak olmaları işverenlerin tercih sebepleri olarak sıralanabilir. Diğer bir önemli nokta Alman işçilerle işverenler arasında tampon olmalarıydı. 1966-67 yıllarında ki resesyonda 70.000 işçi işten çıkartılmıştı, bunun bir diğer anlamı 70.000 bin Alman işçisinin işsiz kalmamasıydı.

1977 yılında Eyaletler ve Federasyon Komisyonu (BLK) yayınladığı raporda, Almanya'nın bir göç ülkesi olmadığını, yabancı göçün engellenmesi gerektiğini belirtiyor ve yabancıların da evlerine geri dönmesini salık veriyordu. Bundan yalnızca iki yıl sonra, ilk Yabancı İşleri Bakanı Heinz Kühn Almanya'daki yabancıların statüsüne dair meşhur memorandumunu yayınlarak, Almanya'da uzun süredir yerleşik olan özellikle ikinci nesil yabancıların hızlı bir biçimde vatandaşlığa alınmasını tavsiye etti. Buna ek olarak göç olgusunun tanınması, bütün segregasyon tedbirlerinin kaldırılması ve Federal Almanya'da doğup büyümüş çocukların vatandaşlığa alınması ve uzun süredir yerleşik durumda olanların yerel seçimlerde oy kullanmasına izin verecek siyasi hakların pekiştirilmesi gerektiğini belirtiyordu.⁹²

1970'lerin sonuna gelindiğinde Almanya'daki göçmenlerin statüsüne dair egemen ve muhafazakâr söylemin devam ettiği görülmekte, diğer yandan daha kapsayıcı alternatif bir yaklaşımın da tartışılmaya başlandığı anlaşılmaktadır. "Almanya bir göç ülkesi değildir" söylemi 1999 yılında çıkan yeni vatandaşlık kanununa kadar göçmenlerin hak taleplerine karşı muhafazakârların ve Alman toplumunun dayanak noktası ve ortak sloganı oldu. Öte yandan, Kühn'ün açıklaması bu anlayışın dışına çıkarak, Almanya'nın aslında bir göç ülkesi olduğunu kabul etmiş, insanları bu olgunun toplumsal ve siyasi neticeleriyle yüzleşmeye çağırmıştır.

⁹¹age,67.

⁹²age, 68-69.

1980'lere gelindiğinde önemli bir gelişme yaşanmış, Avrupa Birliği (AB) 1981'de Yunanistan'ı, 1986'da ise İspanya ve Portekiz'i üyeliğe kabul etmiştir. AB kurumunun kurucu üye devletlerinden olan İtalyalı göçmenlerin yanı sıra Yunan, Portekiz ve İspanyol göçmenler yerel seçimlerde oy kullanma hakkının da olduğu birçok sivil ve siyasi hakka kavuşmuş oldular. Türkiye ve Yugoslavya birliğin dışında kalan iki ülke olarak, vatandaşları Almanya'da bu haklardan mahrum bırakıldı. Bu durumdaki Türkler diğer işçilerden açık arayla en kalabalık göçmen topluluğunu meydana getiriyordu. 4 Mart 1982'de muhafazakâr Alman akademisyenleri tarafından yayınlanan "Heidelberg Manifestosu" göçmen işçilerin ve ailelerinin varlığının Alman toplumu için ciddi bir tehdit olduğunu ilan ediyordu:⁹³

"Keyifli bir iyimserlik içindeki bir ekonomi politikası sonucunda 5 milyona yakın misafir işçi ve ailelerinin artık ülkemizde yaşadığı ve çalıştığı bir gelişmeyi endişe ile gözlemliyoruz. İşçi alımına ilişkin moratoryuma rağmen açıkça belli oluyor ki bu akını durdurmak mümkün değil. Batı Almanya'nın Alman nüfusunda sıfır artış politikasını sürdürmek için gerekli olan bebek doğumu sayısının ancak yarısından biraz fazlasının karşılandığı gerçeği bu durumu ağırlaştırıyor. Alman ailesinin üreme işlevinin yenilenmesine ihtiyaç duyulmaktadır. Pek çok Alman kendilerini mahallelerinde, iş yerlerinde ve genel olarak anavatanlarında çoktan yabancı gibi hissetmektedirler... Nazizm suçlamalarını üstüne çekmeden gerekli soruları sormanın artık mümkün olmaması bu soruna çözüm ararken karşımıza çıkan bir komplikasyondur... Alman olmayan geniş kitlelerin; Alman halkını, dilini, kültürünü ve dinini tehdit etmeden topluma entegre olmaları mümkün değildir. Her halk gibi Almanların da kendi yaşam bölgelerinde kimliğini ve karakterini muhafaza etmeleri doğal haklarıdır. Öteki halklara saygı duymak, onların asimilasyonunu ("Almanlaştırılmalarını") değil muhafaza edilmesini de gerektiriyor... Halkımı gelecek için sadece aktif ve varlığı sürdürülebilir Alman aileleri muhafaza edebilir. Teknolojik gelişmeler, misafir işçilerin işe alımını füzuli hale getiren çeşitli olasılıklar sunmaya devam ediyor."

Uzun yıllardır Almanya'da yaşayan göçmenler yeniden "misafir işçi" statüsüne indirgenmiş ve yaşadıkları topluma ait olmadıklarının bir kez daha altı çizilmiştir. Bu manifesto CDU/CSU hükümetinin resmi bir ürünü olmasa da göçmenleri eve gönderme politikaları ile paralellik taşıyordu. 1982 yılında Helmut Kohl liderliğindeki CDU/CSU bloğu 498 koltuklu parlamentonun 255 sandalyesini kazanarak iktidar olurken koalisyon ortakları seçimde 35 sandalye kazanan FDP idi. Koalisyon Almanya'yı 1998'e kadar on yedi yıl yönetti. CDU/CSU'nun seçimleri kazanması göçmen sorununun siyasal temellerde çözüm çabalarına büyük bir darbeydi. 1982'ye kadar yükselen ve biriken göçmen mücadelesinin reform beklentisi bir süre daha rafa kaldırıldı. Yeşiller Partisi ise göç ve vatandaşlık üzerine yeni söylemler getirerek siyasette köklü bir değişimi temsil ediyordu. Yeşiller diğer

⁹³age, 91.

partilerden farklı olarak üyelerinde Alman vatandaşı olma şartı aramamakla göçmenleri kapsayıcı bir politika geliştirmiş oldu. Aynı zamanda göçmenlerin oy kullanabilme ve aday olabilme hakkını savunuyordu. Parti, bu yeni politik söylemle siyaset sahnesinde Hristiyan Demokratların pozisyonunu zorluyor ve SPD'yi daha aktif olması için zemin yaratıyordu.⁹⁴

1998 seçimleri sonucunda meclisteki çoğunluğu SPD ve Yeşiller koalisyonu kazandı. Parlamentodaki üç muhalefet partisi ise CDU/CSU, FDP ve eski komünist Demokratik Sosyalizm Partisi (PDS) olmuştu. SPD ve Yeşiller ile FDP ve PDS'nin değişim isteği ile de vatandaşlık kanunu değiştirmek için önemli bir meşru zemin yaratıyordu. Yeşiller partisi çok etnili ve toprak temelli bir vatandaşlık (*jus soli*) ve ulusallık anlayışının kabul edilmesinden yanaydılar ve çifte vatandaşlığı savunuyorlardı. SPD ise *jus soli* modelini sadece üçüncü kuşak yabancılar için geçerli olmasını istiyor ve çifte vatandaşlığa karşı çıkıyordu. Yeşiller belirli koşullara uygun üçüncü, ikinci kuşak göçmenlerle ilk kuşak göçmenlerin de vatandaşlık almasını talep ediyordu. SPD ise vatandaşlık verilmesini üçüncü kuşakla sınırlandırmak niyetindeydi. Buna rağmen koalisyon hükümetinin ortak teklifinde çifte vatandaşlık önerisi SPD tarafından da onaylandı. CDU/CSU ittifakı ise çifte vatandaşlık yasa tasarısına karşı çıkıyordu. Hessen eyaletinde yapılan seçimden zaferle çıkan CDU/CSU'nun yürüttüğü çifte vatandaşlık karşıtı imza kampanyası sonuç vermiş, SPD ve Yeşiller hükümeti parlamentoda çoğunluğu kaybederek yeni vatandaşlık yasasından taviz vermek zorunda kalmışlardı. Bu seçimin kaybedilmesi, çıkacak vatandaşlık yasasının daha asimilasyoncu olmasına sebep olmuştu. Buna göre Alman anayasasına sadakat, Alman kültürünü benimseme, Alman dilinde yeterlilik vb. şartlar vatandaş olmanın koşullarını oluşturuyordu. Bir diğer önemli sonuç da opsiyonlu/seçenekli modeldi. Opsiyonlu modele göre, en az kesintisiz 8 yıl boyunca Almanya'da yerleşik olarak yaşamış ebeveynlerin Almanya'da doğan çocukları, ancak 18-23 yaşları arasında mevcut diğer vatandaşlığından vazgeçtiği takdirde Alman vatandaşlığı elde edebilecekti.⁹⁵

1913 yılından beri süregelmekte olan ve soy ilkesine dayanan Alman Vatandaşlık Kanunu, 1 Ocak 2000'de yürürlüğe giren yeni yasayla rafa kalkmış ve yerini toprak temelli bir vatandaşlığa bırakmıştır. 2000 yılından itibaren Almanya'da

⁹⁴ age, 95-100.

⁹⁵ age, 115-157.

doğmuş olmak artık vatandaşlığa hak kazanmayı mümkün kılmaktadır. “Vatandaşlık Kanunu Değişiklik Tüzüğü” nün kabulünden önce Almanya’da doğmuş on bir yaşından küçük çocuklar için talep yapılması halinde otomatik olarak vatandaşlık hakkı tanıyan geçici bir düzenleme de yapıldı. Soy ilkesi gereği çocuklar, doğuştan ebeveynlerinin vatandaşlık haklarına da sahip olurken, 18 yaşına girdiklerinden 23 yaşını tamamlayıncaya kadar Alman vatandaşlıklarını sürdürmek isteyip istemediklerine karar vermeleri gerekiyor. Geçici bir süreliğine çifte-vatandaşlık hakkını elinde bulundursalar da sonuçta iki vatandaşlıktan birini tercih etmeleri gerekiyor.⁹⁶ “Oysa 2000 yılında kabul edilen ve Türkiye’nin taraf olmadığı Avrupa Vatandaşlık Sözleşmesi kişinin iradesi dışında doğum veya evlenme ile kazandığı ikinci vatandaşlığı muhafaza etmesi gereğini kabul etmiştir.”⁹⁷

Yeni yasa daha serbest ve kapsayıcı olmasına rağmen, vatandaşlığa geçen Almanyalı-Türklerin sayısı diğer yabancıların tersi bir eğilim göstererek azalıyor. Almanya’daki Türk nüfusun 1999 yılında yurttaşlığa kabul oranında 1998 yılına oranla önemli bir yükseliş görülürken 2000 yılında bir önceki yıla oranla önemli bir düşüş gerçekleşmiştir.⁹⁸

Vatandaşlığa geçme oranlarındaki düşüşün farklı sebepleri olabilir. Bunlardan ilki Almanyalı-Türklerin hali hazırda kendilerine sivil, toplumsal ve kültürel haklar tanıyan ancak siyasi haklardan mahrum bırakan *denizen*⁹⁹ statüsünden memnun olmaları ihtimalidir. Aynı zamanda çifte-yurttaşlık hakkını da içerecek daha kapsamlı bir yurttaşlık kanunu beklentisi içinde olabilirler. Bir diğer önemli sebep ise, gittikçe geçerliliğini kaybeden ulusal vatandaşlık söylemlerinin Almanyalı-Türkleri de yeterince tatmin etmemesi olabilir. Küreselleşme çağında yaygınlaşan kitle iletişim ve ulaşım araçları sayesinde Almanya ve Türkiye arasında hem bireyler hem cemaatler hem de gruplar düzeyinde ulus-ötesi ağlar oluşmuştur. Bu ağlar sayesinde diasporik kimliğin oluşumu ve korunması sağlanmış hem anavatana hem de dünyanın geri kalanına artan oranlarda bir bağlılık gerçekleşmiştir. Almanyalı-

⁹⁶ Ayhan Kaya, Ferhat Kentel, **Euro-Türkler: Türkiye ile Avrupa Birliği Arasında Köprü Mü, Engel Mi?**(İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi, 2005), 21.

⁹⁷ Özkan, Tütüncübaşı, **age**, 602.

⁹⁸Kaya, Kentel, **age**, 23.

⁹⁹Bir yerin yerlisi olma durumu anlamına gelmektedir.

Türkler için ‘nehrin her iki yakasında’ yaşamının bu bağlarla daha kolay hale geldiğini belirten Kaya şunları ekliyor:¹⁰⁰

“...ulusötesi göçmenlerin ve onların devamı niteliğindeki kuşakların, Alman ulus-devleti tarafından kendilerine dayatılan dışlayıcı koşulları aşmalarını sağlayan sosyal, kültürel, siyasal ve ekonomik mekanizmalara ulaşma olanaklarının gelişmesine işaret etmektedir. Başka türlü ifade edilecek olursa, diasporik kimlik diasporik öznelerin ikamet ettikleri ülkelerde karşılaştıkları sınırlamaların ve baskıların üstesinden gelmelerine sembolik olarak olanak tanımaktadır. Bu bağlamda, geleneksel ulusal yurttaşlık söylemi, günümüz diasporik özneleri için doğruluğunu ve meşruluğunu yitirmektedir. Bu nedenle, çifte yurttaşlık, çoğul yurttaşlık, ulusötesi yurttaşlık ya da diasporik yurttaşlık gibi yeni yurttaşlık biçimleri, devrini tamamlamış bu eski retorik yerini almalıdır.”

Vatandaşlık ve yurttaşlık kavramını biraz açmak ve Türklerin çifte vatandaşlık taleplerine ait bir belirleme yapmak gerekir. Çifte vatandaşlığı, Türkler siyasi haklarını yükseltmeye başladıkları 1990 yıllarında talep etmeye başladılar. Bu, yükselen yabancı düşmanlığı ve saldırılar karşısında gösterilen bir tepkiydi. Siyasi bir aidiyeti belirleyen vatandaşlık aynı zamanda toprakla kurulan bir bağ anlamına da geliyordu. Bu nedenle, Türklerin aynı zamanda toprak ve kimliklerine ait bağlılığı ifade eden vatandaşlık hakkından vazgeçmek istememelerini anlaşılır kılıyordu. Göçmen işçiler genel ve yerel seçimlerde oy vermek dışında birçok hakka sahiptiler ancak istedikleri sosyal yurttaşlığın, yasal haklara kavuşması ve vatandaşlık hakkının tanınmasıydı. Kan bağı ile Alman toplumuna bağlı olmayanlar, köken milliyetleri içine hapsediliyor ve vatandaşlık hakkı verilmiyordu. Bu hakkın verilmemesi ayrıca Alman tikel kimliğinin altını bir kez daha çizirken, yasal yurttaşlık alamayan toplulukları azınlık olmaya doğru itiyor ve bu da çifte vatandaşlık talebinin önünü açıyordu.¹⁰¹

Almanya Bağımsız Göçmen Komisyonu tarafından, Haziran 2001 yılında yayınlanan ‘Göçü Yapılandırmak-Entegrasyonu Arttırmak’ adında yayınlanan rapor, bütünleşme konusundaki kamusal söylemlerin şekillendirilmesinde önemli bir rol oynadı. Haziran 2004’te Göç Yasası’nın kabulü ise Almanya’nın artık kendini resmi olarak bir göç ülkesi olarak tanımlaması anlamına gelmekteydi. Bu yasa aynı zamanda göçmenlerin entegrasyonunu siyasi bir hedef olarak tanımlaması açısından ayrı bir önem taşımaktadır. Yeni Göç Yasası, dil dersleri ve temel Alman yasal sistemi, tarihi ve kültürünün anlatıldığı dersleri içerirken aynı zamanda entegrasyon sürecine katılımları desteklemek için göç konusunda danışma hizmetleri veren bir

¹⁰⁰age, 25.

¹⁰¹Kastoryano, age, 216.

kurumsallaşma sürecine de gitmiştir.¹⁰² Yeni düzenlemelerle Almanya ayrımcı bir ülkeden entegre edici bir ülkeye dönüşmüştür. Ancak, bütünleşmenin Alman toplumunun değerlerini özümseyecek şekilde tek taraflı gerçekleştirme isteği, bugün hem Türkiye hem de Almanya arasında ekonomik, siyasi ve kültürel ağlar oluşturmuş ulus-ötesi öznelerin her iki toplumla da entegre olmaları açısından yeterli görünmemektedir. Almanya merkezli birçok sivil toplum örgütü; Alevi örgütleri ve benzer diğer dini örgütler ve bazı LGBTİ örgütleri, Türkiye’de de benzer örgütlerin kurulmasına yol açarak toplumsal ve siyasal hayatı önemli ölçüde etkilemiştir. Bununla beraber, Almanya’da 2011 yılı itibariyle yaklaşık olarak 140.000 Türk işletmesi bulunmaktadır. “Bu işletmelerde yaklaşık 330.000 kişi istihdam edilmekte olup, işletmeler yıllık olarak yaklaşık 50 Milyar Euro ciroya sahiptir.”¹⁰³Almanyalı-Türklerin hem ekonomik hem de sivil toplum örgütlenmeleri her iki ülkeyi de etkileyen dinamik ve esnek bir yapıya sahiptir. Her iki ülkedeki örgütler arası bağların kuvvetli olması, birbirlerinin politikaları ve sosyal hayatları üzerinde karşılıklı etkileşimlere sebep olmaktadır.¹⁰⁴

Aynı zamanda neredeyse bütün Almanyalı-Türkler (%94) akrabalarını ve geldikleri şehirleri ziyaret etme amacıyla her sene Türkiye’ye gelirken, %47’lik bir kesim de Türkiye’ye tatillerinin bir kısmını geçirmek üzere gelmektedir. İletişim teknolojilerinin gelişmesiyle beraber Türk gazete ve televizyon kanallarının Avrupa ülkelerinde daha kolay ulaşılabilir hale gelmesi de popüler kültürlerin ülkeler arasındaki hareketini hızlandırmış, Avrupa’daki Türklerin anavatanla olan bağlarını sıklaştırmıştır. Akrabalar ve arkadaşlarla olan ilişkilerin sürdürülmesinin yanı sıra, iletişim ve ulaşım ağlarından faydalanmak ulus öteciliği ayakta tutarken, Türkiyeli Almanların ulusüstü kimlikler oluşturmalarına da imkân tanımaktadır.¹⁰⁵ Öncesinde *Ulus aşırı Toplumsal Alanlar Kuramı*’nda açıklandığı gibi, Almanyalı Türkler menşee ülkeleri ile yerleşim ülkeleri arasında sosyal alanlar inşa etmekte, bu alanlar arasında aktif ve çok ülkeli “transmigrant”lar olarak hareket etmektedirler.

Dışişleri Bakanlığının Şubat 2019 tarihli açıklamasına göre, bugün beş milyon Türk vatandaşı yurtdışında yaşarken ilk sırada iki milyon kişiyle Almanya

¹⁰² Ayhan Kaya, **İslam, Göç ve Entegrasyon: Güvenikleştirme Çağı**, (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi, 2016), 58.

¹⁰³Şahin, **age**, 6.

¹⁰⁴ Kaya, 2016, 58-59.

¹⁰⁵**age**, 64-65.

yer almaktadır.¹⁰⁶Hacettepe Üniversitesi'nin 2013 yılında Almanya'da yaptığı anket çalışması ise Türkiye kökenli oy kullanma hakkına sahip Alman vatandaşı sayısını 950.000 olarak açıklamıştır.¹⁰⁷ 2013 yılındaki Almanya genel seçimlerine, ülke genelinde katılım oranı % 71,5 iken, Türkiye kökenliler arasında katılma oranı % 70 oranında gerçekleşmiştir. Yüksek katılım oranı Almanyalı Türklerin yaşadıkları ülkenin siyasi hayatına ilgilerini ölçmek açısından önem taşımaktadır. Aynı araştırmanın “Kendinizi Almanya'ya ne derecede entegre olmuş yani ‘evinizde gibi’ hissediyorsunuz?” sorusuna ise katılımcıların % 90'a varan yüksek bir oranla uyum içinde hissettiklerine dair görüşü, Türkiye kökenlilerin Almanya'da kendilerini evlerinde hissettiklerini göstermektedir.¹⁰⁸

Bir diğer önemli bilgi de Merkezi Wiesbaden'de bulunan Federal İstatistik Dairesinin, 2017 yılı sonu itibarıyla Almanya'da yaşayan kayıtlı yabancı sayısını açıkladığı raporunda yer almaktadır. Rapor, Türk vatandaşlarının sayısının 2016'ya göre yaklaşık dokuz bin azaldığını ortaya koymuştur.¹⁰⁹

Buna ek olarak, Yüksek Seçim Kurulu'nun verileri, 4 Haziran 2018 Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde, 1,443,585 kayıtlı Türk seçmen olduğunu ve seçime katılım oranının % 45,7 oranında gerçekleştiğini açıklamıştır.¹¹⁰Bu istatistikler ele alındığında, çifte vatandaşlarla beraber, Almanya'da yaklaşık üç milyon Türkiye kökenli insanın yaşadığı tahmin edebilir. Bu veriler ışığında Almanya'daki Türkiye kökenlilerin anavatana olan bağlarını korudukları ancak genel hissiyatları açısından artık Almanya'yı evleri olarak kabul ettikleri ve yaşadıkları ülkenin siyasal hayatına yüksek oranda katılan aktif yurttaşlarına dönüştüklerini göstermektedir.

¹⁰⁶ “Hangi Ülkede Kaç Türk Vatandaşı Yaşıyor?”, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-47134873> [28.04.2019].

¹⁰⁷ M. Murat Erdoğan, “Türkiye Kökenli Alman Vatandaşlarının Almanya Federal Meclisi (Bundestag) Seçimlerinde Siyasal Davranışları”, (Ankara: HUGO, 2013), 13, <http://fs.hacettepe.edu.tr/hugo/dosyalar/HUGOBundestag2013140114.pdf>, [28.04.2019].

¹⁰⁸ **age.**

¹⁰⁹ Cüneyt Karadağ, “Almanya'da Türk Vatandaşların Sayısı Azaldı”, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/almanyada-turk-vatandaslarinin-sayisi-azaldi/1116072>, [28.04.2019].

¹¹⁰ “Almanya Cumhurbaşkanı Seçim Sonuçları”, <https://www.sabah.com.tr/secim/24-haziran-2018-secim-sonuclari/almanya-secim-sonuclari>, [28.04.2019].

3.4. Küreselleşme Sürecinde Kimlik ve Kültür

3.4.1. Küreselleşmenin Kavramsal Analizi

Uzak ile yakın mekânların arasındaki mesafenin giderek küçüldüğü, ekonomik ve sosyal etkileşimin giderek arttığı, enformasyon hareketinin katkısıyla da iyice pekişen yoğun bağlantılılık hali küreselleşmeyi kısmen de olsa ifade edebilir. Kitle iletişim ve ulaşım araçlarının yaşadığımız dünyayı büyük ölçüde değişime uğrattığını ancak asıl dönüşümün enformasyon çağına girilmesiyle yaşandığını belirten Bauman’a göre küreselleşme şu şekilde tezahür etmiştir:¹¹¹

“İnsanların devletle arası alanlardaki hareket sürekliliğini ve kolaylığını sağlayan başlıca nedenlerden biri yeni ulaşım ve iletişim araçlarının mesafeleri daraltmasıdır. “Ulaşım araçlarının sürekli gelişimi modern tarihe damgasını vurmuştur. Ulaştırma ve seyahat, değişimin kökten ve hızlı olduğu alandı. Baştan sona yeni seyahat araçlarının (trenler, motorlu araçlar ve uçaklar) icadı ve seri üretimi sonucunda, bir yere sabitlenmiş tüm toplumsal ve kültürel “bütünlükler”in aşınması ve zayıflaması tipik olarak modern bir süreçtir ve bunu tetikleyen en başta, hızlı ulaşım araçlarının kullanıma sunulması olmuştur. Hareket kabiliyetinin tüm teknik faktörleri arasında enformasyon nakli özellikle büyük bir rol oynamıştır; bu öyle bir ulaşım türüdür ki, fiziksel bedenlerin hareketini gerektirmez. Özellikle enformasyon hareketindeki hızlanma sonunda, bilgisayarlar vasıtasıyla kurulan Dünya Çapındaki Ağ’ın ortaya çıkışı, enformasyon söz konusu olduğunda “seyahat” kavramını geçersiz kıldı ve enformasyonu hem teoride hem de pratikte, bütün yerkürede aynı anda kullanılabilir hale getirdi.”

Küreselleşmenin tanımını yapmak için bu olguya dair birçok kuramdan alıntı yapabiliriz. Bunlardan en kısa ve vurucusu Harvey’in “zaman-mekân sıkışması” kavramsallaştırmasıdır. Bu tanımda küreselleşme, hayatın hızının artışı ve mekânsal engellerin aşınmasını ifade eder. 1500’lerden 1960’lara kadar mekân kat etmenin aldığı zaman 70 kat küçülmüştür. 1500’lerde atlı arabalar saatte en fazla 16 kilometre mesafe alabilirken, 1960’lara gelindiğinde jet yolcu uçakları saatte 800 ile 1100 kilometre arasında hız yapabilmekteydi.¹¹² Malların ve insanların taşınmasında kat edilen mesafe bilginin kat ettiği mesafeden daha yavaştır. 100 yılın başında ses ve görüntünün hızı dünyanın bir ucundan diğer ucuna gitmek için harcadığı zaman dakikalara indirgenmişti.

1847 yılında yani bundan tam 172 yıl önce Karl Marx ve Friedrich Engels yayınladıkları “Komünist Manifesto” da küreselleşmenin ipuçlarını bu kavramla olmasa bile ortaya koymaya çalışmışlardı.

¹¹¹ Zygmunt Bauman, **Küreselleşme**, çev. Abdullah Yılmaz (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2016), 22.

¹¹² David Harvey, **Postmodernliğin Durumu**, çev. Sungur Savran 7. bs (İstanbul: Metis Yayınları, 2014), 270-271.

“Ürünleri için durmadan yeni pazarlar gereksinmesi, burjuvaziye yerkürenin her yerine yayılmaya yöneltti. Her yere yerleşmesi, her yeri sömürmesi, her yerde ilişkiler geliştirmesi gerekti. Burjuvazi dünya pazarını sömürerek, bütün ülkelerin üretimine ve tüketimine kozmopolit bir damga vurdu. Sanayinin ayağının altından ulusal temeli çekip alarak gericileri büyük üzüntüye boğdu. Çok eski ulusal sanayiler yok edildi, hala da her gün yok ediliyor. Bunların yerini, ortaya çıkışları bütün uygar uluslar için bir ölüm kalım sorunu oluşturan ve yalnızca o ülkenin hammaddelerini değil, çok uzak ülkelerden gelen hammaddeleri de kullanan ve ürünleri yalnızca o ülkede değil dünyanın her yerinde tüketilen yeni sanayileri aldı. Ulusal ürünlerin karşıladığı eski gereksinmelerin yerine, karşılanmaları çok uzak ülkelerin ve iklimlerin ürünlerini gerektiren yeni gereksinmeler doğdu. Eski kendi kendine yeterliğin ve eski bölgesel ve ulusal yalnızlığın yerini, evrensel bir alışveriş ve uluslar arasında evrensel bir karşılıklı bağımlılık aldı. Maddi üretim için geçerli olan, zihinsel üretim için de geçerliydi. Bir ulusun düşünsel ürünleri ortak mal oldu. Tek yanlılık ve ulusal kısıtlamalar gittikçe olanaksızlaştı ve ulusal ve yerel birçok edebiyattan bir dünya edebiyatı doğdu. Bütün üretim araçlarının hızla gelişmesi ve iletişim olanaklarının son derece kolaylaşması ile burjuvazi bütün ulusları, en ilkeleri bile uygarlığa sürükledi. Ürünlerinin düşük fiyatı bütün Çin duvarlarını yıkan, en inatçı yabancı düşmanı barbarları bile, teslim olmak zorunda bırakan bir ağır top oldu. Bütün ulusları, eğer yok olmak istemiyorlarsa, burjuvazinin üretim sistemini benimsemeye, uygarlık dediklerini kabullenmeye yani burjuva olmaya zorladı. Kısacası, burjuvazi kendi görüntüsünün benzeri bir dünya yarattı.”¹¹³

Giddens’a göre ise, “Modern toplumsal hayatı yerinden-çıkarıcı mekanizmaların genişlemesine eşlik eden kapsamlı zamansal ve mekânsal yeniden organizasyon süreçleri karakterize eder.”¹¹⁴ Bu yerinden çıkarıcı mekanizmalar, toplumsal ilişkileri yerel alanlardan çıkararak geniş zamansal ve uzamsal alanları aşarak onları yeniden bir araya getirir. Giddens için küreselleşme, modernitenin tarihsel bağlamında yerel ve küresel olanın kesişmesidir. Dünyayı “küresel bir köye” çeviren küreselleşme, ana haberleri izleyip Filipinler’de yaşanan depremden haberi olan kişinin sokağında olandan haberdar olmaması gibi geçmişte olma imkânı olmayanları bugün için normalleştirmiştir. Bilginin dünyayı neredeyse ışık hızında kat ettiğini düşündüğümüzde, aynı bilginin bir mekânı olacağını söylemek pek gerçekçi görünmemektedir. Tarihi kökleri ile küreselleşmeyi, dünya imparatorlukları ile anlatanlar da vardır. İmparatorluklar birbiri ile ilişkileri olmayan insanları ve toplumları birbirini etkileyen konuma sokmaları ile küreselleşmenin ilk adımları attıkları iddia edilse bile, kavramın reel tartışması modernite ile anlam bulmuştur.

Her yeri aynılaştırdığı düşünülen küreselleşmenin tek bir dünya toplumu yarattığı fikirleri de mevcuttur. Sermayenin ve metanın, çevreden merkeze, merkezden-çevreye olan karşılıklı akışının, insan hareketliliğinin, bilginin ve fikirlerin dünyayı dolaştığı bir kavram olarak küreselleşme hem tek bir dünya

¹¹³ Karl Marx-Friedrich Engels, **Komünist Parti Manifestosu** çev. Rekin Teksoy (İstanbul: Oğlak Yayınları, 2005), 19-21.

¹¹⁴ Anthony Giddens, **Modernite ve Bireysel-Kimlik: Geç Modern Çağda Benlik ve Toplum**, çev. Ümit Tatlıcan 2. bs (İstanbul: Say Yayınları, 2014), 13.

toplumu yaratırken diğer taraftan parçalanma ve farklılaşmayı da derinleştirmektedir.¹¹⁵

3.4.2. Küreselleşme ve Kimlik

Küreselleşen sermaye, ulus-devletlerin 1970'lere kadar yarattıkları sosyal devlet ve refah toplumu olgularını, devleti ekonomik alanda küçülterek tasfiye etmişti. Bu süreç daha fazla işsizlik ve yoksulluk yaratırken, kitlelerin geleceğe dair güvenini azaltmış, ulus devletin problemleri çözeceğine ait inancın azalması insanları siyasetten uzaklaştırmıştır. Uluslar üzerine inşa edilen ulus devletler kurulurken tek bir etnisite üzerinde oluşmuş, kendini yaratırken hak sahibi olduğu düşündüğü topraklarda başka bir etnisitenin varlığını kabul etmemiştir. Zaten ulus-devletler topraklarında kendi dışındaki etnik kimlikleri meşru görmediği için etnik problemleri barındırarak oluşmuştu. Ulus-devletler ortaya çıktıklarında bireyleri geleneksel cemaatsel bağlarından koparırken, bir yandan da onları yeniden ulusun tanımında geleneksel bir kimliğe bağlı tutmaya çalışır. Ulus-devletle toplum arasında gerilime sebep olan bu ilişki biçimi, küreselleşme yönündeki eğilimlerle daha da derinleşmiştir.¹¹⁶ Küreselleşmeyle beraber, ekonomik alanın büyük ölçüde dışına düşen ulus-devlete karşı oluşan muhalefet önceki dönemlerden farklı olarak etnisite ve kimlik alanından yükselmiştir. Küreselleşme bugünden bakarsak, ulus-devletleri kimlik siyaseti karşısında zayıflatarak yerel kimliklerin ve etnisitelerin yaşam bulmasına zemin hazırlamıştır. Küreselleşmenin yerel ile kesişmesi, yerel kimliklere ve kültürlere alan açarak evrensel ve tikel olanla diyalektik bir bağ kurduğu iddiası gerçekçi gözükmemektedir. Küreselleşmenin bir sonucu da bastırılmış azınlık kimliklerinin yani ulusun madun kimliklerinin bir hak arayışı içinde ortaya çıkmasıdır.

“Ulusal kimliğin yaratılması ulusun atalarının kimliğiyle ve destansı kahramanlıklarıyla başlar.”¹¹⁷ Ulusun “özgünlüğünün” tanımlanması, ‘biz’i ‘onlar’dan kesin bir biçimde ayıran ulusal kimliği bizzat şekillendirmektedir.¹¹⁸ Bu

¹¹⁵ Robert H. Lavenda, Emily A. Schultz, **Kültürel Antropoloji: Temel Kavramlar**, çev. Dilek İşler, Onur Hayırlı 2. bs (Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2019), 256.

¹¹⁶ Haldun Gölalp, “Milliyete Karşı Vatandaşlık”, **Vatandaşlık ve Etnik Çatışma Ulus Devletin Sorgulanması**, haz. Haldun Gölalp (İstanbul: Metis Yayınları, 2. Baskı, 2015): 13.

¹¹⁷ Jan Berting, **Kimlik Siyaseti Krizler, İnşalar, Aktörler**, çev. Hüsamettin İnanç (İstanbul: Bilge Kültür Sanat, 2018), 36.

¹¹⁸ *age*, 37.

durumda ‘öteki’nin varlığına ihtiyaç duyulurken, ‘öteki’ aynı zamanda dışarıda bırakılır ve küçümsenir.

“Kimlik kavramının taşıyıcısı olan ‘ben’, kendisini eylemi ile oluşturur, değiştirir, özünü içinden çıkarır, kalıcı düşünme ve nesnelere dönüştürür. ‘Ben’, başkalarının yaratımlarına öz yaratımını katar ve çevreyi, ‘insan dünyasına’ dönüştüren bir öge olur. ... ‘ben’ değiştirici etkinliklerde ve yaratımlarda ‘yabancı’ ile buluşur; yabancı da özünü bulur. Öz, yabancıya, ‘yabancı’ da öze dönüşür, bu karşılıklı dönüşümden yeni kültürel nitelikler doğar. Öz ile yabancı arasındaki bu diyalektik ilişki, kültürel kimliğin belirginleştirilmesinde belirleyicidir.”¹¹⁹

Bu anlamda benlik eksik, tamamlanmamış ve oluşmaya devam eden sürekli inşa edilen bir gerçeklik olarak algılanabilir. ‘Öz’ ile ‘öteki’ arasındaki özdeşleşme ve farklılaşma süreci kimlik oluşumunun önemli bir parçasıdır. ‘Öteki’ ile karşılaşıldığı an kimlik, kendini ayıran bir özellik kazanır. Öteki karşısında ne ve kim olduğumuz soruları kimlik sorununu ortaya çıkartır. Bir tehdit unsuru olarak belirlenen ‘öteki’, yabancı, düşman, ‘biz’ olgusunu güçlendirerek, topluluğun sınırlarını bir kez daha çizmeye yaramaktadır. Kimlik ve kültür biz ve ötekinin sınırlarında, tekrar tarif edilmektedir.

Kimlik olgusunun, moderniteye ait bir kavram olduğu tartışılmaktadır. Ancak modernite öncesinde de iç içe geçmiş olan din ve siyaset, kimlik oluşumlarında önemli bir etkiye sahipti. Tarihteki mezhepsel ve dini savaşların kimliklerden bağımsız ele alınamayacağı da bir gerçektir. 12. yüzyıldan 18. yüzyıla kadar Hristiyan olmayan toplumlar için kullanılan ‘barbar’ olgusu Greklerin, kendi dışındaki toplulukların gelişmemişliğine vurgu yapmak için kullandıkları bir terimdi.¹²⁰ Modernitenin kimlik tanımında farklılaştırıcı, parçalayıcı ve toplumsal olduğu kadar bireysel bir tercih olduğuna da ait önemli bir değişimi temsil ettiğini deneyimliyoruz. Modernite yeni ve çeşitli kimlik mekanizmalarının oluşmasına zemin hazırlayan bir dönem olarak, önceki dönemlerden ayrılır. Benlik sürekli dış etkilere maruz kalsa da pasif bir varlık olarak tanımlanamaz. “İnsanlar kendi bireysel kimliklerini biçimlendirirken eylemlerinin özel bağlamları ne kadar yerel olursa olsun, sonuçları ve içerimleri bakımından küresel düzeydeki toplumsal etkilere katkıda bulunur ve bu etkileri doğrudan artırır.”¹²¹

Küreselleşmenin etkilerinden biri de uluslararası göçün yoğunluğunun artması ve sürekli hale gelmesiyle, dünya üzerindeki bütün toplumları çok etnili bir

¹¹⁹ Kula, **age**, 10.

¹²⁰ Cevat Özyurt, **Küreselleşme Sürecinde Kimlik ve Farklılaşma**, 2. bs. (İstanbul: Açılım Kitap, 2017), 179.

¹²¹ Giddens, **age**, 12.

yapı gerçekliği ile yüzleştirmesidir. Sermayenin yoğunlaştığı modern kentlere, bu sermayenin yaratılmasında yoksullukları ile “katkı” sunan yığınların göç etmeleri, küreselleşmenin kendi doğasında olan gerçekliğe yapılan bir vurgu olacaktır. Küreselleşen sermayenin dünyayı dolaşması önünde herhangi bir engel yokken, emek göçünün denetimi ve kontrolü ulus-devletlere bırakılmaktadır. Göç alan ülkeler, insan hareketliliğini bir türlü sermayenin ve malların dolaşımı kadar tolere etmemektedir. Bu engellere rağmen büyük ölçekli göç hareketleri sınırları aşarak büyük şehirlerin gettolarını oluşturmaya devam etmektedir. Sermayenin, metanın ve bilginin hiçbir sınır kapısına takılmadığı günümüzde, savaş, yoksulluk ve siyasi baskılardan kaçan insanlara bu sınır kapılarının engel teşkil etmesi günümüz koşullarında birçok şeyi sorgulamamıza sebep olmaktadır.

Küreselleşmenin etkilerinin hızla hissedildiği dönemde yaşanan ekonomik çöküntüler, sermayenin krizleri, işsizlik ve yabancı düşmanlığı ve ulus-devletin sorunları çözmeyeceğine dair olan inancın yükselmesi ile insanlar, kültürel anlam arayışlarına yöneldiler. Bu durum yeni sosyal hareketlerin ortaya çıkmasına, etnik kimliklere yönelişe ve dini kimliklerin ön plana çıkmasına sebep olmaktadır.

3.4.3. Küreselleşme ve Kültür

Kimlik kadar farklılıklara ve ayrılıklara vurgu yapılan bir diğer kavram da kültür olmuştur. Kültür kavramı bir topluma ait, kendi içinde tutarlı inançlar ve gelenekler dizisi olarak tanımlanabilir.¹²²

Aynı zamanda kültür, insanların semboller aracılığıyla anlam inşa etmeye çalıştıkları bir yaşam düzeni olarak görülebilir. “Bir anlamıyla kültür, insanların bireysel ve kolektif olarak, birbirleriyle iletişim kurarak yaşamlarını nasıl anlamlı kıldıklarına dair anlamlar bütünüdür.”¹²³

Kültür genetik olarak programlanmaz ancak öğrenilen bir olgudur. Kültür, hiçbir zaman masum değildir her zaman birtakım güç ilişkileri tarafından şekillenir. Kapsam bakımından küresel çaptaki güç ilişkileri ve kültürel şekiller, bölgesel halk ve kültürlerin içine işlemiştir. Küresel kültürün yerele nüfuz ederek tüm yerel

¹²² Lavenda, Schultz, **age**,52.

¹²³ John Tomlinson, **Küreselleşme ve Kültür**, çev. Arzu Eker 2. bs (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2013), 35.

kültürlerin neslini tüketeceğini sanmak ise yanlıştır. Kültür kendi içinde hegemonik ilişkiler barındırır da kültürel hegemonya bütün yerel kültürleri esir alıp kendine benzetmez. Asimetrik bir güç ilişkisi mevcut olsa da kültürlerarası etkileşim her iki kültürün de birbirinden etkilenmesini mümkün kılar.¹²⁴ Küreselleşme süreci ile, kültürlerarası trafiğin artan yoğunlukta gerçekleşmesi, kültür ile yer arasındaki bağın çözülmesine ve yerinden çıkarılmış kültürel pratiklerin birbirine karışarak, yeni karmaşık melez kültürler ortaya çıkmasına neden olur. Ulusal kültürleri aşındıran melez kimlikler, hegemonya yapılarından bağımsız değildir. Ancak, kültürel hegemonya tüm madun kültürleri ele geçirip kendi suretine benzetmez yalnızca. “Kendini Batı metropolünün göbeğinde bulan ötekinin, bir çeşit tersine çevrilmiş işgalle, çevrenin bugün sömürgeci merkeze sızması anlamını da içerir.”¹²⁵

Göç, Kültür ve Kimlik kitabında Chambers kültürlerarası teması müzik üzerinden şöyle ifade ediyor:¹²⁶

“Tikel tarihler, çağdaş ve eşzamanlı olanaklar halinde gelen, farklı zamanlara doğru açılan, elektronik medyanın yarattığı bağlamlarda ve kirlenmede birbiriyle çakışansound’lar tarafından hem bağlanıyor hem çözülüyor hem tutuluyor hem saliveriliyor. Biz burada bir zamanlar birbirlerinden ayrı olan bölge ve mantıkların şimdi artık birbirleriyle temasa geçtikleri bir tür çaprazlama hareketlerinden söz etmekteyiz. Bu hareket ayrıca ‘otantiklik’ düşüncesinin modern müzikal ve kültürel göçebelik dünyasındaki istikrarsızlığını ve olumsuzluğunu da vurgular. Uluslararası müzikal röprodüksiyon ortamı, ‘küresel kültürel temasın yeni bir çağa’ girdiğinin altını çizmektedir. İster göç ister medya isterse de turizm aracılığıyla olsun modern hareket ve taşınım hem müzikal üretimi hem de halkları dramatik bir biçimde dönüştürmekte ve kültürel teması yoğunlaştırmaktadır. Bu durumu, kaçınılmaz biçimde, bugün artık ekonomik ve kültürel anlamda tek bir düzene indirgenen yerküreyi düz bir satır haline dönüştürdüğü sık sık iddia edilmektedir. Argümandaki katı determinizm bir tarafa, bu konudaki ayrıntılar bu hükme karşı gelmektedir.”

Genel olarak kültür ulusal olana atıf yapılarak tarif edilir, ulusun kopmaz bir özelliği olarak vurgulanır. Oysa kültürel farklar, ırksal özelliklerden daha fazla yaşanan ortak deneyimler, yaşama ve üretme tarzından, tarihten ve coğrafyadan kaynaklanır. Onur Kula’ya göre “Alman çoğunluk toplumunun sayıca önemli bir bölümü ‘katışksız, benzeşik ve tümel tek kültürü’ ve ‘ulusal’ veya ‘dinsel’in kimlik oluşturuocu rolünü vurgulama hatta abartma eğilimi taşımaktadır.”¹²⁷ Bu durum tarihe, özellikle güzel ve değerli olarak nitelendirilen duygulara atıf yapılarak kültürün siyaset tarafından araçsallaştırılmasına olanak sağlar. Yazılı basına

¹²⁴Lavenda, Schultz, **age**, 62.

¹²⁵Tomlinson, **age**, 214.

¹²⁶Iain Chambers, **Göç, Kültür, Kimlik**, çev. İsmail Türkmen, Mehmet Beşikçi 2. bs. (İstanbul: Ayrıntı Yayınlar, 2014), 114-115.

¹²⁷Kula, **age**, 12.

geçilmesi ve belli bir okur-yazarlığa ulaşılmasıyla kurulan ulusal cemaatleri tanımlayan Anderson'a şöyle bir önerme yapıyor: "O halde, antropolojik bir ruhla, ulus hakkında şu tanımlı öneriyorum: Ulus hayal edilmiş siyasal bir topluluktur-kendisine aynı zamanda hem egemenlik hem de sınırlılık içkin olacak şekilde hayal edilmiş bir cemaattir."¹²⁸ Kültürü tarihten donmuş, sabit hiç değişmeden gelen bir kavram olarak mı görmek gerekir? Ulus devlet bu soruya "evet" diye cevap verecektir. Ulusun, kültürü değişmemiş, sabit kalmış ve başka kültürlerden etkilenmeden gelmiş bir özellik olarak sunmak istemesi kendi doğasına ait bir durumdur. Ancak kültürü tarihsel olarak sürekli inşa edilen bir olgu olarak görmek, 'öteki' ve 'biz' arasındaki farkı, bir ayırım noktası olmaktan çıkartacaktır.

Antropolojik olarak iki temel kültür yaklaşımı mevcuttur: Bütünselci yaklaşım ve bağdaştırıcı yaklaşım. Bütünselci yaklaşım kültürün sabit, değişmez bir şekilde açıklama yoluna giderken, bağdaştırıcı yaklaşım kültüre dair sürekli inşa edilen, üretilen ve değişen bir kavramsallaştırma yapar.

"Bu bütüncül yaklaşımın aksine bağdaştırıcı kültür yaklaşımı kültürlerin iç içe geçme özelliğini öne çıkarmaktadır. Bu yaklaşıma göre kültür kesin etnik çizgiler boyunca değil, bağdaştırıcılığın karmaşık ve dinamik kalıpları ekseninde gelişme gösterir. Özellikle 90'lı yıllardan sonra Almanya'daki diaspora kültürünün bileşenlerini çözümlemeye odaklanan çalışmaların çoğu bu yaklaşımı temel almıştır. Buna göre etnik gruplar verili toplumsal birimler değil, yerleşik kimlikler karşısında özerklik arayışında olan dinamik topluluklardır. Böylece, Türk emek göçünün günümüzdeki durumunu anlamaya çalışan bilim insanları, önceki çalışmaların temel taşı olan "etnik kültür" kavramı yerine, "Alman-Türk ulusötesi alanı" kavramını araştırmanın merkeze yerleştirirler."¹²⁹

Göç, fetih ve sömürgecilik nedeniyle bugün ülkelerin çoğu çok-etnili bir yapıdadır. Gün geçtikçe birbirine daha da bağlanan bir dünya sisteminde, farklı kültürlerden insanlar doğrudan temasa geçerek, sürekli bir mübadele içinde kültürleri dönüştürürler. Bir toplumda kültürel çeşitliliğin iyi ve arzu edilir olduğuna dair inanç çokkültürcülük anlamına gelir. "Çokkültürcü model, azınlıkların kendi kültürel gelenek ve değerlerini terk edip çoğunluk nüfusununkileri benimsemelerinin beklendiği asimilasyoncu modelin tersidir."¹³⁰ Çokkültürlü görüş ise kültürel-etnik geleneklerin uygulanmasını teşvik ederek, bu bireylerin yalnızca baskın, ulusal kültürde değil, etnik kültürde de toplumsallaşmasını olanak sağlar.

¹²⁸ Benedict Anderson, **Hayali Cemaatler: Milliyetçiliğin Kökenleri ve Yayılması**, çev. İskender Savaşır 9. bs. (İstanbul: Metis Yayınları, 2017), 20.

¹²⁹ Serhat Güney, Cem Pekman, Bülent Kabaş, "Sokaklardan 'Club'lara: Alman Türk Gençliğinin Müzik Serüveni", **Sosyoloji Dergisi**, c.3 s. 27 (2013): 254.

¹³⁰ Conrad Philip Kottak, **Antropoloji**, (Ankara: Ütopya Yayınevi, 2002), 70.

Kavramların daha açık bir şekilde anlaşılması açısından Kula, Çokkültürlülük kavramını bir toplumda kültürlerin yan yana olmasına ve birlikteliğini anlatmak amacıyla durum tespiti olarak kavramsallaştırırken, çokkültürcülüğü ise ideolojik bir içerik olarak ele alıyor.¹³¹ Çok popüler bir kavram olan çokkültürlülük 20. yüzyılın son çeyreğinden itibaren Batı’da tartışılmaya başlandı. Kimliklerin, azınlıkların, yok sayıldığı bir ortamda, çokkültürcülük ideolojisi, bu kimliklerin daha çok kültürel alanlarda yaşatılabileceği ortamlar sağlıyor. Batı ülkelerinde gerçekleştirilen ve etnisitelere vurgu yapan birtakım kültürel ve sanatsal faaliyetler, kültürlerin ayrı tutulmasına ve aslında Batı ve ötesi algılanışının tekrar üretimine katkıda bulunuyor.¹³² Bu projeler aracılığıyla, aslında kültürler arasındaki ayrımlar vurgulanmakta ve kültürlerin “özgün” doğalarına atıflar yinelenmektedir.

Göç olgusuyla beraber Avrupa’daki çokkültürlülük tartışmasının merkezine, Avrupalı olmayan göçmenlerin kültürleri oturmuştur. Virginie Guiraudon, çokkültürlülüğün hali hazırda var olan ayrımları pekiştirdiğini söylerken şöyle bir itirazda bulunuyor:¹³³

“Göç, Avrupa toplumlarını kültürel olarak çoğul hale getirirken, evrenselci inanç, tekrar sorunsal hale getirilmiştir. Bu yüzden ya yeniden düzenlenmeli ya da tamamen terk edilmelidir. Bu aynı zamanda, göçmenlerin karşılaştıkları sorunların sadece sosyal ve ekonomik problemler değil, kültürel yabancılaşma ve ayrımcılık sorunu olduğu anlamına da gelmektedir. Bu bir anlamda ‘politik olanın kültürleşmesi’ sürecidir. Paradoksal bir şekilde, çokkültürlülüğün göklere çıkardığı çözüm, etnik ya da kültürel ayrımı aşmak değil de onların sürekliliğini sağlamaktır.”

Çokkültürlülüğün tartışıldığı, asimilasyonun reddedilerek bütünleşme ve özellikle entegrasyonun göçmen nüfus tarafından daha yüksek sesle dile getirildiği dönem aynı zamanda toplumları bir bütün halinde dini, etnik olarak cemaatler çağına sokmuştur.

Entegrasyon etrafında yapılan tartışmalarda Müslüman ve Türkler için “entegre olma kapasiteleri” şeklinde daha çok olumsuz bir anlam içeren bir söylem geliştirilmiştir. Asimilasyon kelimesinin kendisi, Almanlar tarafından göç edenin köken kültür ve kimliğini bırakması ve tamamen Almanlaşması olarak algılanıyor ve savunuluyordu. Alman siyasi aktörler çokkültürlülük terimini kullanmaktan kaçınmış, bunun yerine uyum kavramını tercih etmişlerdir. Alman toplumu kendi

¹³¹ Kula, **age**, 7.

¹³² Kaya, 2016, 173.

¹³³ Virginie Guiraudon, “Avrupa’da Çokkültürlülük ve Yabancı Hakları”, **Avrupa’ya Kimlik Çokkültürlülük Sınırı** haz. Riva Kastoryano, çev. Pınar Güzelyürek (İstanbul: Bağlam Yayınları, 2009), 158.

kültürünü tanımlamak için *Yol Gösterici Kültür*(Leitkultur) kavramını kullanırken, bu durum diğer kültürlerin Alman kültürüne asimile olması anlamını da içermektedir. Bu kavram daha çok Avrupa ve Avrupa'nın değerlerini kapsayan bir tanımken bu değerler Alman ulusal kültürüne taşınmaya başlanmıştır. 2000'lerden itibaren bu kavram göçle ilgili tartışmalarda kullanılmaya başlanmış, göçmenlere Alman ulusal kimliğine nasıl uyum sağlaması gerektiğine dair aslında dışlayıcı bir reçete sunmuştur. Alman sistemi, 'yabancılar'ın anayasal değerlere ve Alman kültürüne uyum sağlamalarını gerekli görmektedir. Ancak tartışmaların İslam dini üzerinden şekillenmesi ve göçmenlerin entegrasyonla ilgili konularda isteksiz davrandıklarına dair inanışlar, bütünleşmeyi zorlaştırmaktadır.¹³⁴ Ayrımcılığın belirgin olduğu toplumda çoğunluğun böyle bir söylem etrafında birleşmesi ise göçmen topluluklar açısından güvensizliğin biraz daha artmasına sebep olmaktadır.

“Şu söylenegeler ki güncel göç dalgaları artan kültürel çeşitliliğin doğası ve içeriğini tanımlamadan ona katkı yapmaktadır. Bu artan kültürel çeşitlilik kolektivistik ve çok kültürlü bir değişken olarak ele alındığında ulusal kültürümüzü zenginleştirdiğini söylemek oldukça güçtür. Çünkü bu tarz birçok kültürlülük, göçmenlerin kendilerine ait bir kültürleri, bir etnik toplulukları ve kolektif kimlikleri oldukları düşüncelerinden hareketle çoğunluğa tehdit oluşturur. Bu yeni Neo Apartheid'ı kültürel zenginleşme olarak değerlendirmek oldukça zordur.”¹³⁵

1982 yılında dönemin Şansölyesi Helmut Kohl'n için entegrasyonun anlamı, göçmenlerin yurttaşlık hakkına sahip olmadan ve çatışmasız bir biçimde Alman toplumu içine yerleşmek anlamına geliyordu.¹³⁶ Almanya'da cemaatleşen göçmenlerin bu tartışmalar etrafında cemaat sınırlarını belirginleştirmelerine ve daha fazla içe kapanmalarına yol açan bir atmosfer yarattı. Öte yandan, Alman toplumunun çokkültürlü olduğu tartışması bazı yerel yetkililer tarafından tescilleniyordu. Frankfurt Belediye başkan yardımcısı Daniel Cohn-Bendit 1992'de kaleme aldığı istek ve amaçlarını yazdığı çalışmasında “Rousseau'nun toplumsal sözleşmesinden esinlenen çokkültürlü bir demokrasi” vaadinde bulunmuş ve belediye içinde kurulan “çokkültürlülük işleri” dairesi başkanı olmuştu.¹³⁷

Almanya çokkültürlü toplumun sancılarını yaşarken bu terimle ilgili de ilginç tepkiler göstermekte, çokkültürlü yerine uyum kavramını kullanmaktadır. Çokkültürlülük, siyasi partilerin bazıları ve Türk derneklerinin talepleri arasında

¹³⁴ Bahar Başer, **Diasporada Türk-Kürt Sorunu: Almanya ve İsveç'te İkinci Kuşak Göçmenler**, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2013), 136.

¹³⁵ Berting, **age**, 72.

¹³⁶ Kastoryano, 2000, 551.

¹³⁷ Güllalp, **age**, 43.

önemli bir yer edinmektedir. Bunun karşısında ise statüko güçleri zaten karşı dururken diğer bazı çevreler çokkültürcülüğün farklı yabancı topluluklar, azınlık gruplarının kimliklerinin etrafında örgütlenmelerini ve tikelci kültürlerinin güçleneceğini savunmaktadır. Çokkültürcü yaklaşımın bir sonucunun da hali hazırda Alman toplumunda var olan kendi dışındakini dışlama eğilimini güçlendireceğidir.¹³⁸

Ekonomik olarak etkinliğini yitiren ulus devlette, ulus altı kimlikler (göçmenler, azınlıklar, cemaatler) ulus-devletin ve ulus toplumun sınırlarını aşındırmaya başlıyor. Almanya özelinde ulus, etnisite ve kültürle birebir bağlantılı olduğu için, bu durum farklılıkların daha açığa çıktığı ve kabul gördüğü bir süreç olarak karşımıza çıkıyor. Göçmenler için ulus devlete güvensizlik cemaat oluşumunun daha fazla sıkılaşmasını sağlıyor. Toplumsal ve siyasal talepler cemaatler tarafından dile getiriliyor ve ulus-devlete aktarılıyor. Bu taleplerin kabul görmediği her seferde cemaatlerin sınırlarının yeniden çizilmesine katkı sağlarken, ulus altına kapanan kimliklerin talepleri daha da keskinleşiyor. Almanya bir göç ülkesi olduğunu çok geç kabul etmiş ve sınırları içindeki “yabancıları” uzun bir süre görmezden gelmiştir. Göçmen meselesinin tartışılmaya başlandığı 70’lerden itibaren ise onların uyumsuzluklarına ve bütünleşme yolundaki isteksizliklerine vurgu yapılmış, bütünleşmeleri beklenen grupların bu yoldaki en büyük engelleyicisi yine Almanya devleti olmuştur. Göçmen işçilerin siyasi hakları verilmezken, kimlikleri ve kültürleri önündeki engelleri kaldırılmış, etnik ve dini olarak örgütlenmelerinin önünü açılmıştır. 2000 yılına kadar da azınlıklar sadece sosyal haklardan faydalanabilmiş, siyasi bir bütünleşme sağlanamamıştır. Almanya devleti ancak 2004 yılında bir göç ülkesi olduğunu kabul etmiş ancak entegrasyonun Alman kültür ve değerlerinin benimsenmesi gerektiğine dair olan tavrını korumuştur. Tüm bu tartışmalar çerçevesinde, Almanya’nın birçok ulus-devlet gibi yaşanan realiteye uyum sağlayamadığı ve toplumun gerisinden geldiği anlaşılmaktadır.

¹³⁸Kastoryano, 2000, 43-44.

4. ALMANYA'YA GÖÇ OLGUSUNUN SİNEMAYA YANSIMALARI VE FATİH AKIN SİNEMASINDA YENİ TEMSİLLER

4.1. Sinema ve Göçmenlik

Özünde gelenek-ötesi bir düzen olan moderniteyi, önceki toplumsal süreçlerden ayıran en belirgin özelliklerden biri aşırı dinamizmidir. Zaman ve mekânın yeniden organizasyonu ve toplumsal ilişkilerin yerel mekânlarından kopartılması modernitenin ayırt edici niteliklerindendir. “Küreselleşme orda-bulunma ve bulunmama arasındaki kesişmeyle (o an orada-bulunanlar ile orada-bulunmayanlar arasındaki dolaylı etkileşimlerle), ‘uzak’ toplumsal olaylar ve ilişkilerin yerel bağlamlarla iç içe geçmesiyle ilintilidir.”¹³⁹ Bu bağlamda sinema, alternatif bir zaman ve uzam ilişkisi sunan, modern zamanın içerdiği dinamizmi ve yeniliği ifade eden bir araç olarak doğdu. Modernizmin çocuğu olan sinemanın, diğer tüm sanat türleri arasında “zaman ve mekan temalarını iç içe geçmiş biçimde ele almak bakımından belki de en güçlü kapasiteye sahip olması yüzünden bizim için öğretici değer taşıması”¹⁴⁰ sinema sanatını özel kılmaktadır. Bununla beraber “unutulmamalıdır ki, sinema imgelerin ticari amaçlarla yaratılmasının ve manipüle edilmesinin baş sorumlusudur.”¹⁴¹ Kültürel kapitalizmin ideolojik aygıtına dönüşen sinema bu yönüyle, kültürel stereotiplerin yaratılması ve basmakalıp temsillerin tekrar tekrar üretildiği alanların başında gelmektedir.

Modern kapitalizmin gelişmesi aynı zamanda kitlesel göç dalgalarıyla da yakından ilgilidir. Göçmen işgücü, 18. yüzyılın ortalarından başlayarak 19. yüzyılın sonlarına kadar süren, gelişmiş ülkelerdeki sanayileşme sürecinin vazgeçilmez unsuru olmuştur. Göçmenler bulundukları ülkelerin yalnızca ekonomilerine değil sanatsal alanlarına da büyük katkılar gerçekleştirdiler. Dünyanın her yerindeki göçmenler, gittikleri ülkelerin edebiyatının ve sinemasının gelişiminde kilit

¹³⁹ Giddens, *age*, 37.

¹⁴⁰ Harvey, *age*, 342.

¹⁴¹ *age*, 358.

oyuncular olmuş; özellikle Amerikan sinemasına seyirci ve yapımcı olarak katkıda bulunmuşlardı. Sinemanın şafağında, seyirci olarak göçmenler sinemanın zanaatkâr bir işletmeden endüstriyel bir sisteme evrimi için önemliyken; aynı şekilde sinema da göçmenlerin Amerikalılara dönüşümünde önemli bir rol oynamıştır.¹⁴²

Sinema aynı zamanda çalıştıkları fabrikaların dışında ve hayatın diğer alanlarında sanayileşmenin ağır etkilerini deneyimleyen; yabancılaşma, şok ve kayıp hissi yaşayan göçmenler için bu bunaltıcı koşullardan bir kurtuluş vaat etmiştir.¹⁴³ Amerika’da çoğunluğunu göçmenlerin oluşturduğu işçi sınıfının boş zaman geçirme alışkanlıkları incelendiğinde sinemanın geleneksel hale gelen bir eğlence olarak gündelik yaşamdaki başat yeri daha da netleşir.¹⁴⁴ Son olarak, sinemayı bu kadar özel kılan şeyi açıklarken Seesslen şunları söylüyor: “Göçü ve sonuçlarını duyuşsal olarak sinema dışında bir yolla tanımlamak neredeyse imkânsızdır; çünkü ‘sinemanın kendisi de göçebe bir vasıta, göçmenler tarafından yaratılmış ve göç üzerine hayaller sunmuştur’”.¹⁴⁵

4.2. 1990 Öncesi Sinemada Göçmen Temsilleri

Sinema, Federal Almanya’daki işçi göçmenlerin gündelik hayatlarına, bir seyir biçimi olarak göçmenlik deneyimlerinin daha ilk zamanlarında girerken, onların eğlence ve sosyalleşme ihtiyaçlarına hizmet etmiştir. Göçmen lokallerinde gösterilen kung fu ve seks filmleri, spagetti westernler, Türk filmleri ve belgesel türündeki yapımlar göçmenlik deneyimlerinin daha ilk zamanlarında sosyalleşme araçları haline gelmiştir.¹⁴⁶

Göçmenlik, Alman sinemasında ilk olarak 1960’ların sonunda, toplumsal konuları ele alan Yeni Alman Sineması hareketinin filmleriyle izleyicinin karşısına çıktı. Genç Alman sinemacılar, göçmen işçilerin ya da kaçakların hikâyelerini filmleri aracılığıyla anlatırken, bir yandan da kendilerini onların savunucuları olarak görüyordu. Yeni sinemanın önemli isimlerinden Rainer Werner Fassbinder önce

¹⁴²Hamid Naficy, *An Accented Cinema: Exilic and Diasporic Filmmaking*, (New Jersey: Princeton University Press, 1999), 7.

¹⁴³Serpil Kirel, *Kültürel Çalışmalar ve Sinema*, (İstanbul: İthaki Yayınları, 2018), 90.

¹⁴⁴age, 90.

¹⁴⁵Georg Seesslen, *Ulusötesi Sinema Paneli*, Ankara, Alman Kültür Merkezi, (2006): aktaran Nejat Ulusay, *Melez İmgeler: Sinema ve Ulusötesi Oluşumlar*, (Ankara: Dost Kitabevi Yayınları, 2008), 183.

¹⁴⁶Ulusay, age, 183.

Katzelmacher (Kerhaneci) filmiyle kamerasını Yunanlı göçmen bir işçiye çevirirken, *Angst essen Seele auf (Ali: Korku Ruhü Kemirir)* isimli filmde kendisinden yaşça büyük Alman bir kadınla Faslı bir göçmenin arasındaki ilişkiyi anlatır. Her iki film de yabancı olma halini ve toplumdan soyutlanma gibi durumlara dikkat çeker. Ancak filmlerde tasvir edilen göçmen karakterler toplumsal ilişkilerinde başarısızlığa mahkûm, sömürülmüş işçiler ve birer kurbanlardır.

Helma-Sanders Brahms'ın 1976 yapımı *Şirin'in Düğünü (Shirins Hochzeit)*, Şirin adlı karakterin Anadolu'daki köyünden ayrılarak sevdiği adamın peşinden Almanya'ya gelişini ve burada yaşadıklarını anlatır. Başlangıçta bir fabrikada çalışmaya başlayan Şirin, sonunda sokağa düşer ve bir kadın satıcısı tarafından öldürülür. Göçmen kadının ötekiliği, Şirin karakteri üzerinden yeniden canlanırken, kahramanın feda edilişiyle Türk kadınının ilişkilerinin kurbanı olduğu fikri ortaya konur.

Şerif Gören'in 1979 tarihli *Almanya Acı Vatan* filmi, Türkiye'den Almanya'ya göç etmiş evli bir çiftin hikâyesini konu edinir. Yurtdışında çalışan Türk işçilerinin gerçekçi bir portresini sunduğu düşünülen bu film, formalite icabı köylüsü Mahmut ile evlenen Güldane karakteri üzerinden yabancılaşmayı, kadınlığı ve sıkışmışlığı etkileyici bir şekilde aktarır.

Senaristliğini ve yönetmenliğini Tunç Başaran'ın üstlendiği ve İsveç'te çekilen 1979 yapımı *Otobüs* filmi, bir grup göçmenin daha iyi bir hayat umuduyla Stockholm'a doğru çıktıkları yolculuğu anlatır. Kaçak yollarla yurtdışına gitmeye çalışan dokuz Türk işçi, şoförleri tarafından kandırılmış yabancı topraklarda kaderlerine terk edilmiştir. Korku, şaşkınlık, yabancılık ve terk edilmişlik temaları üzerinden şekillenen film, sansür yüzünden Türkiye'de vizyona girme şansı yakalayamamış ancak yıllar sonra gösterim izni alabilmiştir. Filmde göç eden dokuz işçi, Türkiye'nin kırsal kesiminden gelen köylülerdir. “Bunlar her denilene kanan ve kaderlerine boyun eğmiş “cahil” kimselerdir. İşçilerin şehirdeki şaşkınlığı ve beceriksizliği Doğu'nun Batı karşısındaki acziyetini ifade etmektedir.”¹⁴⁷

Uzun süre Almanya'da yaşayan ve Hamburg Güzel Sanatlar Akademisi'nden mezun olan Tevfik Başer'in 1986 yılında çektiği *Kırk Metrekare Almanya* adlı filmi, yeni evli bir çift olan Dursun ve Tuna'nın Almanya'daki hayat hikâyelerine

¹⁴⁷ Ömer Osmanoglu, “Türk Sineması'nda Dış Göç Olgusu: Sosyo-Kültürel Karşılaşmalar, Kimlik Çatışması, Yabancılaşma”, **Marmara İletişim Dergisi**, s. 25 (2016): 90.

odaklanıyor. Dursun, karısı Tuna'yı her gün işe giderken evlerine kilitler ve dışarı çıkmasına izin vermez. Dışarıyla tüm bağları koparılan Tuna'nın bütün hayatı kırk metre karelik bir alana hapsolmuştur. İletişimsizlik, toplumsal soyutlanma, korku ve aile içindeki ataerkil yapı filmin öne çıkan temalarıdır.

Alman yönetmen Hark Bohm'un 1988 yapımı *Yasemin*'i iki farklı kültürün ilişkisini Alman Jan ile Türk Yasemin arasındaki romantik ilişki üzerinden anlatıyor. İlişkisi ailesi tarafından engellenmeye çalışılan Yasemin karakterinin yaşadığı çelişkiler ve sıkışmışlık hali, ikinci ve üçüncü kuşağın hissettiği uyumsuzluk ve anlaşılamama durumunun bir temsili olarak karşımıza çıkıyor. Filmin sonunda sevgililerin kaçmaya karar vermesiyle Jan, Yasemin'i özgürleştiren bir kurtarıcıya dönüşüyor.

1960'lardan 80'lerin sonuna kadar olan süreçte yapılan Türk ve Alman filmlerinde karşımıza çıkan göçmenlik hali genellikle toplumla iletişim kuramayan, soyutlanmış ve mağdur karakterler üzerinden anlatılmıştır. Göçmen işçiler toplumun kıyısındaki kurbanlar olarak tarif edilmiş, bu durum çoğunlukla istismara açık ve pasif bir göçmenler algısının yerleşmesine imkân tanımıştır. "Dilsiz" göçmen işçilerin sesi olmaya karar vermiş, onların yaşadığı güçlükleri daha toplumsal gerçekçi bir bakış açısıyla anlatmayı seçmiş yönetmenler, her iki toplumda da varolan önyargıları pekiştiren stereotiplerin güçlendirilmesini sağlamışlardır. Göçmenliğe ilişkin bu sorunlu yaklaşımlar özellikle Türk göçmen işçilerinin bir mağdur olarak temsilinde ortaya çıkar; erkekler kurbanen, eşleri de çifte kurbandır. *Yasemin* filminde sunulduğu şekliyle kadınların baskıcı ve geleneksel çevresinden kopartılması koşuluyla özgürleştirilmesi ise ancak dışarıdan birinin, bir Alman'ın yardımıyla olabilmektedir. Federal Almanya'da 1980'lerin göçmen politikaları üzerinde de etkili olan bu yaklaşıma göre, bütünleşme ve uyum ancak birinci ve ikinci kuşak göçmenler arasındaki bağların radikal bir kopuşuyla gerçekleşebilirdi.¹⁴⁸

1990'ların ortalarından itibaren, didaktik ve toplumsal gerçekçi bakış açısından uzaklaşan ve daha az mutsuzluk içeren yapımlar karşımıza çıkmaya başlamıştır. 90'lı yıllar yabancı düşmanlığının ve ırkçılığın arttığı bir dönem olmasıyla beraber, Türklerin artık 'misafir işçi' statüsünden çıkıp, Almanya'nın yerleşik bir nüfusu haline geldiği yıllardır aynı zamanda. Bu zamanda çekilmiş bir

¹⁴⁸ Ulusay, *age*, 187.

film olan Sinan Çetin imzalı *Berlin in Berlin*, Almanya’da yaşayan büyük bir Türk ailesinin yaşantısı üzerinden kurguluyor hikâyesini. Film, evin büyük oğlu Mehmet’in bir kaza sonucu ölümüne sebep olan Thomas’ın yanlışlıkla ailesinin evine girmesini ve aileyle beraber yaşamasını anlatıyor. Bir “tanrı misafiri” olarak görüldüğü bu evde Thomas’a dokunulmaz ve kendi isteğiyle gidene kadar evde kalmasına izin verilir. Evdeki kadınlar daha gelenekselci bir hayat tarzı içindeyken, erkekler ikili bir kimliğin temsilcisi olarak dışarıya daha uyumlu bir profil sergileseler de aslında iki hayatın içinde sıkışmış bir halleri vardır. Alman toplumuna en yakın karakter olan evin en küçük oğlu ise evde kardeşleriyle bile Almanca konuşmayı tercih eder. Göktürk’e göre Thomas’ın evdeki konumu itibarıyla sürgün / iltica durumunun tersine çevrilmesi, ortakyaşıma dair vurgu ve kuşaklar arasındaki geçişlilik ve yer yer mizaha başvurulması bu filmi önceki “görev sineması” örneklerinden ayırır.¹⁴⁹ Almanya’daki sessiz ve pasif Türk işçi figürünün bizi çok uzun süredir takip ettiğini belirten Göktürk, yazarların ve film yapımcılarının mizah ve ironi duygusuyla hareket etmeleri gerektiğini ancak bu yolla iki taraftan da ekilmiş olan mağduriyet imajının dışına çıkabileceğimizi savunuyor. Alman ve Türk kimlikleri inşa etmek ve pekiştirmek yerine kültürel saflıkla ilgili ortak varsayımları yıkan, melezliğin imkânlarını araştıran ve bundan zevk alan seslere ihtiyacımız olduğunun altını çiziyor.¹⁵⁰

Özetle, 70’ler ve 80’ler boyunca kurbanlaştırılmış göçmen temsilleri sinemada hâkimiyetini sürdürürken, doksanlı yıllardan itibaren göçmen meselesinin toplumsal algılanışının değişmesiyle beraber, önceki stereotipik temsiller silikleşmeye başlar.¹⁵¹

“Doksanlı yılların ortalarından itibaren ikinci kuşak göçmenlerin ya da emek göçmenlerinin çocuklarının filmleri ortaya çıkar. Bu bir dönüm noktasıdır; çünkü şimdiye kadar ev sahibi ülkenin sinemacılarının ya da kendileri gibi işçi sınıfından olmayan eski yurttaşlarının çoğu zaman iyi niyetli çabalarına rağmen tepeden bakan anlatılarının dışında, göçmenler ilk kez kendi anlatılarını kurma ve öz temsilleri gerçekleştirme olanağına kavuşurlar. Böylece yetmişli ve seksenli yılların ‘görev sineması’ nı geride bırakırlar.”¹⁵²

¹⁴⁹ Deniz Göktürk, “Turkish delight German fright: Migrant Identities in Transnational Cinema”, **Mapping the Margins: Identity Politics and the Media**, ed. Karen Ross, Deniz Derman (New York: Hampton Press, 1999), 13.

¹⁵⁰ **age**, 14.

¹⁵¹ Özgür Yaren, **Altyazılı Rüyaalar: Avrupa Göçmen Sineması**, (Ankara: De Ki Yayınları: 2008), 123.

¹⁵² **age**, 124.

4.3. Ulusaşırı Bir Sinema Olarak Fatih Akın Sineması

Almanya'ya çalışmak için göç etmiş Türk bir ana babanın çocuğu olarak 1973 yılında Hamburg Altona'da ailesinin ikinci çocuğu olarak dünyaya gelir, Fatih Akın. Akın Hamburg Güzel Sanatlar Fakültesi'nden mezun olduktan sonra ilk kısa filmi *Sensin!*'i çeker, bunu ikinci kısa filmi *Sahte* takip eder. Film kariyerine oyunculukla başlayan Akın'ın, ilk uzun metrajlı filmi *Kısa ve Acısız* 1998 yılında gösterime girer. Yönetmen daha ilk filmiyle çeşitli ödüller kazanır. İkinci uzun metrajı *Temmuz'da* filmi, bir televizyon kanalı için çektiği *Geri Dönmeyi Unuttuk* belgeseli izler. Kendi ailevi ve köklerine yönelik kişisel bir arayış olarak nitelenebilecek bu filmiyle kamerasını kendi ailesine çevirir.¹⁵³ Bir sonraki filmi *Solino* 2002 yılında vizyona girer. Filmin merkezinde yine bir göçmenlik hikâyesi yer alsa da bu sefer Almanya'ya daha iyi bir hayat için gelmiş İtalyan bir ailenin yaşadığı sorunlar anlatılır. Yönetmenin olgunluk filmi kabul edilen 2004 yapımı *Duvara Karşı* Berlin Film Festivali'nde Altın Ayı ödülünü almaya hak kazanır ve artık tüm dünyaca bilinen, takip edilmeye başlanan bir sanatçı haline gelir. Akın'ın bir sonraki çalışması İstanbul'un çok sesliliğine ve çok dilliliğine övgü niteliğinde olan belgesel filmi *İstanbul Hatırası: Köprüyü Geçmek* olacaktır. 2006 yılında çektiği *Yaşamın Kıyısında* filmi ile de Cannes Film Festivali'nde en iyi senaryo ödülünü kazanır. Fatih Akın'ın da aralarında bulunduğu on iki yönetmenin New York'u anlattığı *Seni Seviyorum New York* filmi 2008 yılında gösterime girer. Bir sonraki yapımı Venedik Film Festivali'nde Jüri Özel Ödülü'nü kazanan *Aşka Ruhunu Kat* 2008 yılında seyirciyle buluşur. Bu filmin ardından, Karadeniz'de çektiği *Cennetteki Çöplük* belgeseli gelir. Bu filmleri sırasıyla 2014 yılında çektiği *Kesik*, 2016 yapımı *Elveda Berlin* ve son olarak da 2017 yılında vizyona giren *Paramparça* izler.

İlk örnekleri 1990'ların ortasında kendini gösteren 'göçmen sineması', Türkiye'den Federal Almanya'ya çalışmak için giden göçmenlerin çocukları tarafından başlatıldı. "Yeni bir dalga" gibi değerlendirilen genç yönetmen kuşağın sineması, hem Alman sinemasına yeni bir hareketlilik kazandırmış hem de Almanya'nın dışına taşan uluslararası bir başarı kazanmıştır. Artık kendi öykülerini kendileri anlatan Türk işçi göçmenlerinin çocukları sadece bu hikâyelerin içeriden

¹⁵³Fatih Akın, *Sinema, Benim Memleketim Filmlerimin Öyküsü*, çev. Barış Tut (İstanbul: Doğan Egmont Yayıncılık, 2013), 15.

bir gözlemcisi olarak değil aynı zamanda uzaktan bakabilme avantajını da kullanırlar. Aynı zamanda kültürler arasında kalma halini, geçmişle kurdukları bağlar ve gelecekte tekrar göç etmeyi tercih etme veya etmeme durumunu bir yaşam biçimi haline getirmeleriyle diğerlerinden ayrılmaktadırlar.

1980’li yıllarda Alman sinemasında önemli bir akım haline gelen bu yeni sinema anlayışını Seesslen, “üçüncü kuşağın sineması” olarak tanımlıyor. Bu kuşaktaki yönetmenlerin çoğu işçi göçmenlerin çocukları olarak Almanya’da ikinci kuşağı temsil etse de, orada doğup büyümeleri veya hayatlarının büyük bir kısmını Almanya’da geçirmeleri nedeniyle aynı zamanda üçüncü kuşak içinde yer alırlar. Bu kategoriye göre, göçün ilk evresinde nihai hedefi ülkesine geri dönmek olan göçmen yer alırken, ikinci aşamada göçmene kendisinde içkin bir kültürü saklayan aile eşlik eder. Üçüncü evrede ise küçük yaşta Alman yaşam biçimini benimsemiş, o kültür içinde hareket etmeyi öğrenmiş çocuklar bulunur. Bu sinemanın önemi Alman toplumundan kesitler içermesi ve Almanların göremediği gerçeklikleri, hem içerden hem de dışarıdan bir bakış açısıyla, öfkeli aynı zamanda yumuşak aktarabilmesinde yatmaktadır.¹⁵⁴

Kısa ve belgesel filmlerle sinemaya başlayan, bunun yanı sıra televizyon dizi ve belgesellerinde de çalıştıklarını gördüğümüz, yaşadıkları topluma farklı düzeylerde entegre olabilen genç kuşak yönetmenlerden en çok öne çıkan Fatih Akın’dır. Thomas Arslan, Yüksel Yavuz ve Neco Çelik yaptıkları filmlerle bu akımın önde gelen isimlerinden olsa da, Almanya’daki göçmen sinemasının uluslararası boyutta ilgi odağı haline gelmesinde Fatih Akın’ın dikkate değer bir katkısı bulunmaktadır.

Göç ve göçmenlik özü gereği, hareketli ve her an değişebilen bir olgudur, bu nedenle ülkelerin kültürel üretim alanları için dinamik bir süreç oluşturur. Göç, sinema, müzik veya edebiyat gibi kültürel alanları değiştirerek, yerleşik kavramların sorgulanmasını sağlar; böylelikle yeni kültürel sahalar yaratır. Bu yeni kültürel alanlardan biri de, göçmen, ulus-aşırı ya da diaspora kavramlarıyla tanımlanan sinemadır. “Ulus-aşırı” veya “devletlerarası alanlar” konseptiyle kişiler ile kolektif topluluklar arasında ortaya çıkan ve egemen devletlerin sınırlarını aşan yoğun

¹⁵⁴Seesslen, **age**,194.

Thomas Faist, **Devlet aşırı Alan: Almanya ve Türkiye Arasında Siyaset, Ticaret ve Kültür**, çev. Selin Dingiloğlu, (İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 2003), 16.

ekonomik, siyasal ve kültürel bağlar ifade edilmektedir”.¹⁵⁵Devletaşırı alanlar, son elli yılda sınıraşırı hareketlerde ortaya çıkan yoğunluğun bir sonucu olmuş, en belirgin haliyle mal ve bilgi değişiminin sonucunda kendini göstermiştir. Devletlerarası göç kaynaklı sosyal alanlar, sadece fiziksel özellikleri içermemekle beraber, aynı zamanda kişiler ve insan toplulukları arasında var olan sosyal, sembolik bağları, sübjektif yargı, değer ve anlamlandırmaları da kapsamaktadır.¹⁵⁶ Buradan hareketle Türkiye-Almanya arasında gerçekleşen göçün sonucunda ortaya çıkan onlarca yıllık sınırötesi kültürel, ekonomik ve siyasal alanlar, ulus-aşırı bir Türk veya Türk-Alman sinemasının doğmasına kaynaklık etmiştir. Ulus-aşırı Türk sinemasının en belirgin durağı Almanya’dır; “misafir işçi” olarak gittikleri Almanya’da artık yerleşik bir nüfus halini alan göçmenlerin orada doğup büyüyen çocukları Almanca konuşan, okuyan ve düşünen yeni bir nesil olarak, birinci kuşak göçmen ailelerinden farklı değer ve beklentilere sahiptirler. Bu yeni kuşakta yer alan ikinci ve üçüncü kuşak sinemacılar gibi Fatih Akın da, ebeveynlerinin göç deneyimi ardından kendi gözlemlerini anlatmış, filmlerinde hem ulusal kimlikleri tartışmaya açarak, hem de Avrupa kültürü düşüncesini sorgulayarak yeni bir Avrupa kültürü inşa etme potansiyeli taşıdığını göstermiştir.¹⁵⁷ Akın’ın filmlerindeki çok yönlü kimlikler, göç deneyimiyle birlikte, hem yerleşik ulusal kimlikler hem de kültürel kimlikler üzerine yeniden düşünme ve inceleme imkânı sunmaktadır.

Akın’ın *Duvara Karşı* filmini “ulusötesi” ve “melez” bir film olarak adlandıran Ulusay şöyle devam ediyor:

“Buradaki “ulusötesilik”, birbirinden oldukça farklı iki ayrı “ulusal sinema”yı, hem Türk hem de Alman sinemalarını ilgilendiren, biryandan da onları aşan bir duruma işaret ediyor. Berlin Uluslararası Film Festivali’nde aldığı büyük ödüle hem Almanya’da hem de Türkiye’de sahip çıkılan *Duvara Karşı*’nın festivale Almanya adına katılmış olması onun kimliğini garantilemiyor. Ülkeler arasında filmlerin alışverişi ya da ortak yapımlar nedeniyle başından beri uluslararası özelliğe sahip olan sinema, küreselleşme sürecinin ekonomik, politik ve kültürel sonuçlarıyla birlikte ulusal sınırları aşarak ulusötesi bir nitelik kazandı. Böylece, başta ulusal sinemaların kendileri olmak üzere, farklı kimlik politikaları (kadınlar, göçmenler

¹⁵⁵ Thomas Faist, **Devletaşırı Alan: Almanya ve Türkiye Arasında Siyaset, Ticaret ve Kültür**, çev. Selin Dingiloğlu, (İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 2003), 16.

¹⁵⁶ age, 20-21.

¹⁵⁷ Hasan Akbulut, “Ulus-Aşırı Türk Sinemasında Kimlik Arayışları: Fatih Akın ve Yüksek Yavuz Sineması”, **Kimlik, Medya ve Temsil: Kimlik Kurgusu ve Temsilleri Üzerine Medya Analizleri**, der. Emel Baştürk Akça (Ankara: Nobel Yayın, 2007), 221.

gibi) film çalışmalarının tartışma konuları arasına dâhil oldu ve bu kimlikler filmlerde temsil olanağı buldu.”¹⁵⁸

Almanya’da doğup büyüyen ve kendisini Türk-Alman olarak tanımlayan Fatih Akın filmlerinin hikâyelerinin odağında göç ve göçmenlik yer alır. Akın’ın karakterleri günlük yaşamlarında genellikle Almanca konuşsalar da, her iki dil pratiğine sahip ikinci kuşak Almanyalı Türkler olarak karşımıza çıkar. İçinde yetişmiş oldukları çokkültürlü ortam nedeniyle, ulusal kimliğe dayalı bir aidiyet, onların arayışlarının önceliği değildir. Bu nedenle daha esnek bir ulusal ve kültürel kimlik içinde kendilerini var etmektedirler. Alman toplumu içinde yaşayıp, kendilerini Alman gibi hissetseler de karakterlerin yaşadıkları alanlar onların ‘dışarıda’ olduğuna işaret eder. Karakterler genellikle ‘batıdan doğuya doğru göç’ ederler, bu yolla kendi parçalı kimliklerini oluşturan köklere doğru yolculuğa çıkarak, bir yere ait olma duygusunu elde ederek, kimliklerini yeniden inşa etmeye çalışırlar. Filmin kahramanları gibi Akın da, aynı yolculuğa çıkıyor ve her filmiyle Türkiyeli olma halini daha fazla benimsiyor. Kültürel bağların ve aidiyetlerin yeniden keşfedildiği her film aynı zamanda Akın için farklı sinemasal türlerin öğrenildiği bir süreç haline geliyor.¹⁵⁹ *Yaşamın Kıyısında* filminde kahramanın yolculuğu Trabzon’da bir köyde sonlanır, bu köy aynı zamanda Fatih Akın’ın babasının memleketidir. *Duvara Karşı*’ da ise Cahit filmin son sahnesinde babasının memleketi Mersin’e giden bir otobüsün içinde görünür. Her iki film de bir yol filmidir; karakterleriyle beraber yönetmeni de Türkiyeli olmayı öğrenir, bunu öğrenirken de göçmenliğin ve üçüncü bir kimliğin olanaklarını tartışmaya açar ve bizi üzerinde düşünmeye çağırır. Aksanlı sinemada, her film, yazarın veya yönetmenin kimliğinin bir performansı olarak karşımıza çıkar.¹⁶⁰ Ve bu nedenle, her anlatı hem bireyin özel bir hikâyesi hem de sürgün ve diasporanın sosyal ve kamusal bir hikâyesidir.¹⁶¹

Fatih Akın’ın filmlerinin merkezinde göçmenler ve yol hikâyeleri yer alırken, genellikle iki dil Almanca ve Türkçe öne çıkar, İngilizce’de üçüncü bir dil olarak bu çok dilliliğe katılır. Bu nedenle Fatih Akın’ın sineması bir yanıyla ‘aksanlı’ bir sinemadır. Ulusaşırı sinemanın tamamlayıcısı olan bu çok dillilik halinin altını çizen

¹⁵⁸ Ulusay, *age*, 10.

¹⁵⁹ *age*, 224-225.

¹⁶⁰ Naficy, *age*, 6.

¹⁶¹ *age*, 31.

Naficy, birçok aksanlı filmin, iki dilli hatta çokdilli, çok odaklı ve çok merkezli olduğunu söyler.¹⁶² Yazar, aksanın/vurgunun grup kimliği ve dayanışmanın yanı sıra bireysel farklılık ve kişiliğin de en samimi ve en güçlü belirteçlerinden biri olduğunu belirtiyor.¹⁶³ Akın'ın karakterleri Almanca'yı ailelerinden farklı olarak ana dilleri gibi konuşurken, aksan ve vurgular genellikle Türkçe konuşurken ortaya çıkmaktadır. Bu durum Türkiye'ye vardıklarında onları anavatandaki yurttaşlarından ayıran en belirgin vurgu olarak ortaya çıkar.

Bu haliyle Fatih Akın, kahramanlarını soyut bir dil cemaati evreninde buluşturmuş gibidir. Balibar'a göre, bu cemaat etnik bir topluluktan ziyade, bireysel kimliğe atıfta bulunan ve herkesin bu yolda kendi kimliğini hükümsüz kılmadan kendince benimseyebileceği bir gerçeklik olarak görünebilmektedir.¹⁶⁴

“Bir anlamda bireyler özneliğe her zaman dil unsuru içinde çağırılırlar, çünkü her çağrı söylem niteliğindedir. Kimliğin dilsel inşası tanım gereği *açıktır*. Hiçbir birey anadilini ‘seçmez’, isteğiyle ‘değiştiremez’. Bununla beraber, birçok dili kendine maletmek ve kendini başka bir şekilde dilin dönüşümlerinin ve söyleminin taşıyıcısı kılmak her zaman mümkündür. ...’ikinci kuşak’tan göçmen, ulusal dili (ve onun dolayımında ulusu da), bizden denilen ‘kırsal bölgelilerden’ birinin oğlu kadar (ki onların çoğu, şimdiye karda günlük hayatta ulusal dili kullanmazdı) kendiliğinden, ‘kalıtsal’, duygusal ve düşsel açıdan zorunlu bir biçimde yaşamaktadır. ‘Ana’ dil, ‘gerçek’ annenin dili olmak zorunda değildir. Dil cemaati her zaman var olmuş hissi veren ama sonraki kuşaklara hiçbir kaderi zorunlu kılmayan *edimsel* bir cemaattir. En mükemmel şekliyle, kim olursa olsun herkesi ‘asimile eder’, kimseyi esirgemez.”¹⁶⁵

Dil cemaati soyut bir kavram gibi görünmesine karşın aslında en somutu olarak karşımıza çıkar. Dili, kültürün bir koşulu olarak ele alan Strauss’a göre, birey bağlı olduğu grubun kültürünü özellikle dil aracılığıyla edinir ve bu süreç çocuklukta başlar. Hem kültür hem de dil karşıtlıklar ve karşılıklı ilişkiler aracılığıyla oluşur.¹⁶⁶ Akın, kendi film serüvenini anlattığı kitabında evde sürekli Türkçe konuşulduğunu ancak düşünmeye başladığı andan itibaren Almanca düşündüğünü ve Almanca hayal ettiğini belirtir.¹⁶⁷

Hem Türk hem de Alman olmanın avantajını kullanan, genç kuşak yönetmenler, Almanya'nın kültürel alanına yerleşmiş olarak, hem Türkiye'deki hem

¹⁶²age, 24.

¹⁶³age, 23.

¹⁶⁴Etienne Balibar, “Ulus Biçimi: Tarih ve İdeoloji”, Etienne Balibar, Immanuel Wallerstein, **İrk Ulus Sınıf: Belirsiz Kimlikler**, çev. Nazlı Ökten, 5. bs.(İstanbul: Metis Yayınları, 2013), 121.

¹⁶⁵age, 122.

¹⁶⁶Claude Lévi-Strauss, **Yapısal Antropoloji**, (Ankara: İmge Kitabevi Yayınları, 2012), 107.

¹⁶⁷Akın,age, 12.

de Almanya'daki Türk topluluklarına dilsel ve kültürel olarak içsel bir erişime sahipken, her iki ülkenin kültürlerine olan bakış açısını değiştirme kabiliyetine sahipler. Onların ulusal sınırlara ters düşen coğrafi aykırılığı, köken noktaları ile geri dönüş arasındaki ayrımı belirsizleştiren bir hareketliliğin metaforlarını oluşturuyor. Fatih Akın özelinde ise, kendisi çokkültürlülük mücadelesini açıkça toplumsal ve etnik entegrasyon için bir model olarak ele alıyor. Mekanla daha mobil ilişkiler kurabilen yönetmen, Türkiye ile Almanya arasındaki gerçek sınır geçişleri ile, ailelerinin ancak yakın zamanda bir göç ülkesi olduğunu kabul etmiş bir millete entegrasyonunun daha tarihsel olan göçebe doğasını göstermektedir.¹⁶⁸

4.4. Fatih Akın Filmlerinde Yeni Kuşakların Temsilleri

Bu bölümde Akın'ın seçmiş olduğu dört filmi üzerinden Almanya'daki yeni kuşak göçmenlerin değişen temsilleri anlatılmaya çalışılacaktır. Seçilen filmler doğrudan Almanyalı Türklere ve aynı toplumdaki farklı jenerasyonların yaşamlarına odaklandığı için yönetmenin bu konuların dışında kalan diğer filmleri incelemenin dışında bırakılmıştır. Aşağıda incelenen filmler aracılığıyla Almanyalı Türkler'in hem kendi aileleri ve toplumları hem de Alman toplumu ile ilişkileri ele alınacak, her iki toplumda ve kültürde var olabilme çabaları ve başarıları incelenmeye çalışılacaktır.

4.4.1. Kısa ve Acısız (KurzUndSchmerzlos, 1998)

1990'lar iki Almanya'nın birleşmesinden sonra hızla artmaya başlayan ırkçı söylemlerin ve yoğunluğu artan şiddet eylemlerinin gerçekleştiği bir dönem olma özelliği taşıyor. 1991 yılında ise etnik milliyetçiliğin bir iç savaşa dönüştüğü Balkanlar'da binlerce insan ölmüş ve sonunda Eski Yugoslavya Federasyonu parçalanmıştır. Akın'ın ilk uzun metrajlı filmi dünyanın her yerinde etnik milliyetçiliğin yükselişe geçtiği böyle bir dönemde yapılmıştır.

Kısa ve Acısız Hamburg Altona'da yaşayan ve toplumsal önyargılardan dolayı ilk anda yan yana gelebileceklerine ihtimal vermediğimiz üç arkadaşın hikayesini anlatır. Bir sokak kavgasıyla başlayan filmde, sırasıyla hikayenin üç

¹⁶⁸ Angelica Fenner, "Roots and Routes of the Diasporic Documentarian: A Psychogeography of Fatih Akın's *We Forgot to Go Back*", **Turkish German Cinema In The New Millenium: Sites, Sounds and Screens**, ed. Sabine Hake, Barbara Mennel (New York: Berghahn Books, 2014), 60-63.

kahramanıyla tanışırız. Türk Gabriel (Mehmet Kurtuluş), Sırp Bobby (Aleksandar Jovanovic) ve Yunan Costa (Adam Bousdoukos) birlikte büyümüş üç yakın arkadaşdır. Gabriel hapisten yeni çıkmış ve kendine yasadışı işlerden uzak durmaya söz vermiştir. Costa küçük hırsızlıklar yaparak hayatını sürdürürken, Bobby ise Arnavut mafyası ile çalışmaya başlamıştır. Bobby kendisine verilen bir işte başarısız olup, elindeki tüm malı çaldırınca öldürülür. Arkadaşının intikamını almak isteyen Costa da Arnavut mafyası tarafından öldürülünce, Gabriel zor bir ikilem arasında kalacaktır.

Almanya'ya giden ilk kuşak ile orada doğmuş ve büyümüş ikinci kuşak arasındaki farklılıklar, bu filmde yaşayış tarzları, konuşma pratikleri ve “ev” e dair yaklaşımlarıyla karşımıza çıkmaktadır. Yeni jenerasyonun ortaklaştıkları nokta, artık anne babalarından farklı olarak yabancılık çekmemeye başlayan bir kuşağa ait oluşlarıdır. İlk göçmen işçiler, sonraki yıllarda birleştirilme yasası ile ailelerini de Almanya'ya getirmiş ama hep evlerine ve arkada bıraktıkları memleketlerine dönmek istemişlerdir. Geri dönüş özlemi ilk kuşak göçmenler için onları çocuklarından ayıran önemli bir farklılık olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu nedenle “ev” her zaman geride, memleketlerinde kalan ve ulaşmaya çalışılan bir olgu olmuştur. Şimdi bulundukları yer ise gurbetten öte bir anlam taşımamaktadır, çünkü geri dönecek bir ev her zaman vardır. Ev yoksa hiçbir şey tamamlanmamış ve eksik bir haldedir. Günümüzde böylesi bir yabancılaşıma sonraki kuşaklar için belirleyici bir etken değildir artık. Ailelerinin tasavvurundaki ev imgesinden farklı olarak, Gabriel ve kız kardeşi Ceyda (İdil Üner) için ev geride dönülmesi gereken bir yer değil, Altona'nın kendisi olarak görünmektedir. Onlar, toplumsal bir hafızadan ziyade kişisel bir hafıza ile birinci kuşağın tecrübelerine bakmayı tercih ettiklerinden, *Acı Vatan*’dan *Kısa ve Acısız*’a Almanya acı vatan değildir artık.¹⁶⁹

Bir sorun kaynağı olarak Almanya, artık yeni kuşakların yaşadıklarını açıklamak için noksan kalmaktadır. Filmde yaşanan bunalım ve acıların sebebi de Almanya değildir tek başına. Yeni kuşağın yaşam tecrübeleri, üretimleri ve beslendikleri kaynakların haliyle bir önceki kuşaktan farklı olması, toplumsal, siyasal ve kültürel olarak başka türlü yaklaşımları ve çözümleri gerektirmektedir.¹⁷⁰ Bu

¹⁶⁹ Seray Genç, “Acı Vatandan Kısa ve Acısız’a”, **Yeni Film**, s.4 (2004): 55.

¹⁷⁰ **age**, 55-56.

nedenle sinema ve Fatih Akın filmleri bu çözümlemeye başlamak için gereken alanlar yaratıyor bizler için.

Gabriel'in Türkiye'ye dönme isteği birinci kuşağın gurbetten sılıya dönüş özleminden daha farklıdır. Gabriel için Türkiye'ye ulaşma isteğinin gerekçeleri, güneşin, kumun ve güzel kadınların olduğu Türkiye'nin güneyinde rahat bir yaşam sürdüreceğine dair inancıdır. Gitme eyleminin asıl motivasyonu Almanya'daki yoksulluktan ve yasa dışı işlerden uzaklaşmak ve daha rahat bir yaşama dair özlemdir.¹⁷¹

Sıla ve gurbet olgularının bu filmde diyalektik bir şekilde karşımıza çıktığını belirten Yılmaz, bu ilişki içinde gurbetin kaotik bir evreni tanımladığını, sılanın ise bu düzensiz evren karşısında kozmik bir dünyayı temsil ettiğini söylüyor.¹⁷² Akın filmlerinin ortak noktası, sılada yeniden kurulan dünyalardır. Bu yaklaşıma göre, sila, gurbetin sebep olduğu kader ve mutsuzluğun çözümlendiği bir motif olarak anlaşılır.¹⁷³

Fatih Akın karakterlerini göçmen değil yaşadıkları şehir olan Altona üzerinden tanımlayarak, ikinci ve üçüncü kuşakların kimlik algısındaki değişime dikkat çekmiştir. Yeni kuşakların Türkiye veya Almanya gibi yurt sınırlarını vurgulayan ulusal aidiyetlerden daha çok, yaşadıkları şehirlerle veya küçük mekânlarla özdeşlik kurmaları daha sık karşımıza çıkmaktadır. "Filmdeki 'Altonalı' ifadesi de, yeni kuşakların artık ev içi ile değil, sokaklarla özdeşleştiğinin de sembolüdür. Ev içi, ailenin ve dolayısıyla köklerin barındığı yer olarak Türklüğe işaret ederken kent, bir dış mekân olarak köklerden kopuşu simgeler."¹⁷⁴ Filmde dış mekânların, yeni kuşaklar tarafından kullanımının oldukça arttığını görürüz. Cebail ve kız kardeşi Ceyda'yı arkadaşlarıyla beraber bolca sokakta görürüz. Karakterlerin yaşadıkları yer ve mekânlar üzerinden gerçekleştirdikleri bir tür "sınır aşma eyleminin sadece kimliklerin oluştuğu, siyasetin ve mücadelenin var olduğu yerlerde değil, aynı zamanda kurumlar ile sokak, kamusal alan ile özel alan, yüksek kültür ile

¹⁷¹age, 58.

¹⁷² Recep Yılmaz, "Göçmen Bir Yönetmenin Objektifinden Sila Olgusu: Fatih Akın Sineması Üzerine Bağlamsal Bir İnceleme", **Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, c.5, s.2 (2012): 6.

¹⁷³age, 8-9.

¹⁷⁴ Elif Gazioğlu, "60'lardan '90'lara Göçmen Kimliklerinde Kuşak Farklılıkları", **Türk-Alman İşgücü Anlaşması'nın 50. Yılında Almanya Türkleri**, ed. Zehra Gülmüş, (Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2012), 71.

popüler kültür arasında da gerçekleştiğini belirtiyor Kaya.”¹⁷⁵ Yazar, Berlin’deki hip-hop gençliğini incelediği aynı çalışmasında, gençlerin grafiti, rap ve break-dance icra ederek veya filmdeki karakterlerimizin yaptığı gibi şehirde dolanıp durarak, şehrin arz ettiği resmin ücra köşelerini keşfetmeye çıkararak ve rakip gençlerle çatışarak, aslında “getto” hayatının kendilerine getirdiği sınırlamalardan kurtulmak için yaptıklarını ifade ediyor.¹⁷⁶ Evlerinden çok sokakta vakit geçirdiğini gördüğümüz karakterler için dış mekanlar gündüzleri bir sosyalleşme alanı iken, geceleri hırsızlık ve uyuşturucu kaçakçılığının yapıldığı bir suç alanına dönüşüyor. Gençlerin başlarda kendilerini ırkçı saldırılardan korumak için aldıkları silah ve sopaların görevi zaman içinde değişerek, bir çeşit “geçim aracı” halini almaktadır.¹⁷⁷ Mevcut şartlarla baş edebilme yolları ve kendini koruma yöntemleri, bu defa da suça meyilli bir yaşama doğru çekilmelerine ortam sağlamaktadır.

Kuşakların yaşam alanları olarak mekânlar üzerinden yine ev ile sokak arasında dikkatli bir ayırım yapıldığı gözlenir, filmde. Artık çalışmayan, emekli olmuş ilk kuşak göçmenler zamanının çoğunu evde geçirirken, sokak, çalışma olgusuna ailelerinden farklı anlamlar yükleyen ve fabrika işçiliğini bir iş olanağı olarak görmeyen genç jenerasyona ait bir alandır.¹⁷⁸ Bununla birlikte ev, yeni kuşakla aile arasında iletişim kurulan mekân olarak karşımıza çıkıyor. Babanın oğlunu kendisiyle birlikte namaz kılmaya çağırması, namaz üzerinden oğluna köklerini ve vatanını hatırlatma işlevi görmektedir. Sürekli doğru yolu bulmaya çalışan Gabriel her defasında babasını reddederken, filmin sonunda babasının davetini ilk kez kabul eder. Bir yanıyla geçmişi iyileştirme ve uzlaşma çabası olarak okunabilecek bu hareket, diasporadaki toplumlar için hem mevcut şartlarla baş edebilme yolu olarak karşımıza çıkarken hem de yaşanan toplumun dayattığı kriterlerin dışına çıkan bir “ben” fikrinin inşa edilmesine yardımcı olur.¹⁷⁹ Otantik olanı bulma galesi, geçmişe dönük bir bakış açısı olsa bile, bu arayış içindekilerin dar görüşlü olduklarına dair bir işaret olmamakla beraber, Alman ulus-devletinin dışlamacı kodifikasyonlarına karşı, kültür ve kimlik kavramlarının ulus-aşırı yönlerini ortaya koyma açısından dikkate değer bir çaba olarak görülebilir.

¹⁷⁵ Ayhan Kaya, “Rap Pedagojisi Aracılığıyla Eleştirel Bir Eğitim Yöntemi: Alman-Türk Hip-Hop Gençliği”, **Değerler Eğitimi: Eğitimde Farklılık Ve Katılım Hakkı**, der. Ayhan Kaya, Gülperi Vural, Aslı Aydın, (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi, 2016), 1.

¹⁷⁶ **age**, 5.

¹⁷⁷ Gazioğlu, **age**, 72.

¹⁷⁸ **age**, 72.

¹⁷⁹ Kaya, 2016, 5.

Tarihsel olarak bir arada olmaları alışıldık olmayan Türk, Yunan ve Sırp kökenli üç gencin önyargıların ötesinde arkadaş olmaları farklılıkların aynılığının ya da feminist teorilerin önermelerinden alıntı yaparsak, farka karşı eşitliğin bir “yabancı” toprakta anlaşılabilir ve kabul edilebilir kılınmasıdır.¹⁸⁰ Türk Gabriel’in hapisten çıkıp ailesine kavuşması ise Almanya ve göç üzerine yapılmış filmlerin çoğunda hapisaneye, eve, kırk metrekaareye ya da otobüse kapatılma, hapsedilme, boğulma anlatımını tersine çevirir.

Geleneğin devam ettirildiği bir tören olarak düğün aynı zamanda karşılaşmaların mekânı olarak karşımıza çıkar. Halaylar çekilir, paralar takılır. Düğün sekansı boyunca üç genç adamın birbirine sarılıp öpüşmeleri de mekansız bir aidiyetin izleri gibi durmaktadır. Geleneksele daha yakın duran gelinin belinde kırmızı bir bekaret kemeri yoktur artık. Düğün salonundaki arka odanın duvarında Tarkan posterleri bulunmaktadır artık. Arabesk icra eden sanatçıların yerlerini daha popüler Türk şarkıcıları almıştır artık.¹⁸¹ Gabriel’in kız kardeşi ve Costa’nın sevgilisi olarak karşımıza çıkan Ceyda karakteri, kızıl saçları, kırmızı ojeli tırnakları ve kıyafetiyle üçüncü alan pratiği açısından önemli bir figür oluşturmaktadır. Yine de Ceyda sigara içmek için tuvalete gitmek zorundadır. Ceyda karakteri geç saatlere kadar dışarıda kalabilen ve kendi işi olan özgür bir kadın profili çiziyor. Abisi Gabriel ile konuşmalarından, bu özgürlük alanının abisinin katkılarıyla kurulduğu anlaşılmaktadır. Çünkü Gabriel anne ve babasına karşı kardeşini her zaman savunarak, daha önce resmedilen gelenekselci, maço Türk erkeği imajından oldukça farklı bir karakter resmediyor. Ceyda’nın da, doldurduğu alan itibarıyla belli kazanımları vardır ve bunları kaybetmeme gayreti içindedir. Alman ortağı Alice ile beraber işlettiği bir takı dükkanı vardır. Yaratan bir kadın olarak becerisini üretime dönüştürebildiği bir mekana sahiptir. Önceki kuşaklar gibi ne fabrikada, ne temizlik şirketinde ne de hizmet sektöründe çalışmaktadır. Erkek arkadaşı Costa’yı terk eden ve Avrupalı Swen’le daha “düzgün” bir ilişki yaşamaya başlayan Ceyda, Costa’nın “kendisine ihtiyacı olduğunu” söyleyen abisine de “kendisini feda etmeyeceğini” açıkça söyler. Yaşadığı ilişkilerde söz söyleme hakkına sahip bir kadındır. Ceyda’nın yaşadığı toplumla kurduğu ilişkisi, gündelik hayat pratikleri, üretimde bulunması ve kendi alanına sahip çıkması, O’nu kalıplaşmış Türk kadını imajından ayırır. Dil ile

¹⁸⁰ Berrin Yanıkaya, “Kısa ve Acısız ya da Uzun ve Acılı”, **Türk Film Araştırmalarında Yeni Yönelimler**, haz. Deniz Bayrakdar, der. Esra Özcan, c. 3 (İstanbul: Bağlam Yayınları, 2003), 135.

¹⁸¹ **age**, 136-137.

ilgili bir problemi yoktur çünkü Almanca'yı ana dili gibi konuşur, geride bırakılan vatana dair nostaljik bir özlem duymaz ve Almanya'yı terk etmeyi düşünmez. Ceyda üzerinden arada kalmış ikili bir diasporik kimlik inşa edilmez. Toplumsal yaşama katılımı haliyle aktif bir aktör olarak karşımıza çıkar. Alman veya Türk olma halinin ötesinde kozmopolit bir birey olarak Bhabha'nın "üçüncü alan"ından ifade eder kendisini. Bir ifade etme mekânı olarak "üçüncü alan", kültürün tarihsel kimliğinin homojenleştirici ve geleneksel kodlarına müdahale etme yeridir aynı zamanda. Böyle bir müdahale, kültürle içkin varsayılan özgünlük, saflık ve sabitlik iddialarına bir meydan okumayı sağlar.¹⁸² Yalnızca Avrupa'da yaşayan yeni nesil Türkler'in değişmediği, aynı zamanda ilişkiye girdikleri toplumları da dönüştürdüklerinden söz etmek mümkündür. Kültürel alandaki katkıları ve toplumsal yaşama katılma biçimleriyle bulundukları ülkelerin sosyo-ekonomik yapılarında kendilerine ait alanlar yaratarak karşılıklı bir değişime yol açmaktadırlar.

4.4.2. Temmuzda (ImJuli, 2000)

Akın'ın ikinci uzun filmi olan *Temmuzda*, Hamburg'dan İstanbul'a uzanan bir yol filmidir. Kahramanlarımız İstanbul'a ulaşınca dek yollar, nehirler ve sınırlar aşarlar. Hikâyenin ana karakterlerinden Daniel (Moritz Bleibtreu), Hamburg'da yaşayan bir fizik öğretmenidir. Kendini bir pasifist olarak niteleyen Daniel'in oldukça düzenli ve sıradan bir hayatı vardır. Sonradan yol arkadaşı olacak Juli (Christiane Paul) ise yaptığı takıları pazarda satan, risk almayı seven, özgür ruhlu bir kadındır. Daniel pazarda karşılaştığı Juli'den güneş simgesinin olduğu bir yüzük satın alır. Juli, yakın bir zamanda üzerinde güneş simgesi taşıyan bir kadınla tanışacağını ve bu kadının hayatının aşkı olacağını söyler Daniel'e. Juli aslında Daniel'e aşıktır ve güneş bir kolyeyle O'nun karşısına çıkmayı planlamaktadır. Ancak aynı günün akşamı, Daniel güneş desenli kıyafetiyle karşısına çıkan Melek (İdil Üner) ile karşılaşır. Filmde, kadın ve erkek olmak üzere yardımcı oyuncu rolünde iki Türk karşımıza çıkarılmaktadır. Bunlardan ilki Hamburg'dan İstanbul'a gidecek olan Melek, diğeri ise Daniel'in daha sonra karşılaşacağı İsa'dır (Mehmet Kurtuluş). Film boyunca bu iki karakterin Türk ve yabancı olarak vurgulanmadığı, farklılıklarının altının çizilmediği ve aynı ülkenin insanları olarak uyumlu iletişimlari gösterilmektedir. Türk karakterlerin Almanlarla olan karşılaşmalarında öteki olarak

¹⁸² Homi K. Bhabha, *The Location of Culture*, (London: Routledge, 1994), 37.

algılanmadıkları ve aynı ülkeye ait olmanın doğurduğu benzerlikler dikkati çekmektedir. Almanlar'ın gözünde de Melek ve İsa ne birer yabancı ne de birer göçmendir. Film aynı zamanda, hem ortak hem de farklı kimlikleri olan insanların birbirleriyle uyumlu ve anlayışlı ilişkiler kurabildiğine dair olumlu bir önerme yapmaktadır.

Yazılı ve görsel basının yanı sıra sinemanın da motivasyonlarından biri iki kültürü yaklaştırmaya ve iletişimi pekiştirmek olmalıdır. Türk ve Alman aydınlarının ve sinemacılarının ortaklık ve benzerlikten ziyade, sorunların kaynağı olarak “öteki” olanı görmesi ve göstermesi varolan önyargıların kuvvetlenmesine olanak sağlamaktadır. Önyargılarla oluşmuş bir “Türk” imgesine hem de “kötü Alman – iyi Türk” karşıtlığına indirgenen bir yaklaşımdan farklı olarak, bu tabloyu kıran bir bilinçle sanatsal üretimin içinde olmak, kültürlerarası söyleşi olanağının artmasına sebep olacaktır.¹⁸³ Film boyunca karşılaştığımız birçok karakterle olan varsayımlarımız tekrar tekrar tersine çevrilirken, izleyiciler olarak kimliklere dair ön kabullerimiz olduğunu fark ediyoruz ve kimliksel sınırlamalar üzerine yeniden düşünmeye zorlanıyoruz.

Daniel'in yolculuğu, Melek'in Boğaziçi Köprüsü'nün altında randevusu olduğunu öğrendiğinde peşinden İstanbul'a gitmek üzere yola çıkmasıyla başlar. Juli de bu uzun yolculukta Daniel'e eşlik edecektir. Macaristan'dan Romanya'ya oradan Bulgaristan'a ve en sonunda İstanbul'a ulaşarak Güneydoğu Avrupa'yı boydan boya kateden bir serüvene çıkarlar. Yolculuğa çıktıkları araba bozulunca, tanımadığı insanlarla karşılaşacak, yabancı birinin tırında veya bir gemide devam edecek, hatta bir otomobil çalacaklardır. İkili, Avrupa'yı kateden yolculukları boyunca yolları birçok kez ayrılacak ve kesişecektir. Daniel, Bulgaristan sınırında otostop yaparken İstanbul'a gitmekte olan İsa ile tanışır ve yola O'nun otomobiliyle devam eder. Daniel'in pasaportunu kaybettiği ve İsa'nın da bagajında bir ceset taşıdığı ortaya çıkınca Türkiye gümrüğünde gözaltına alınırlar. İsa ölen amcasının naaşını ülkesine defnetmek için getirdiğini söyleyince serbest kalır, Daniel de bir fırsatını bulup kaçır ve İstanbul'a ulaşmayı başarır. Boğaz Köprüsü'nün altında tekrar kavuşan Daniel ve Juli, yolculuklarına Melek ve İsa ile devam eder.

¹⁸³ F. Neşe Kaplan, **Göç Kimlik Çok Kültürlülük: Türk Sinemasında Almanya'ya Göç**, (İstanbul: Der Yayınları, 2017), 143.

Yol ve yolculuk üzerine bir film olan Temmuz'da, herkesin gitmek için bir nedeni olsa da aslında yolun/yolculuğun kendisi daha önemlidir. Sürekli yolda olma hali, bitmeyen bir hareketlilik, yolculuğun yalnızca yaşayanların değil, naşı yeğenin otomobil bagajında götürülen amca gibi, ölülerinde dışında kalamadığı bir deneyim halini alır.¹⁸⁴

Yolculuk Daniel'in kendi iç dünyasına ve kendini bulma arayışına dönüşür. Tüm karakterler sonunda gerçek eşlerini buldukça yanlış kimlik ikilemleri de çözülmeye başlar. İsa arabasının bagajında ceset taşıyan bir Türktür ama katil değildir. Leo Alman tır şoförü bir tecavüzcü değildir, July e Daniel in dikkatini çekebilmesi için yardım eder. Daniel önyargılı fikirlerini ve rasyonelliğe olan inancını bıraktığında, hem gerçek aşkı hem de gerçek kimliğini bulur. Bu yolla film, izleyicilerin karakterler hakkındaki varsayımlarını defalarca tersine çevirerek basmakalıp kimlik kavramlarına baskı yapan bir araç haline geliyor.¹⁸⁵

İnsan varlığını sınırlayan/parçalayan ulusal sınırlar ortadan kalktıkça ve kültürler arası ittifak kuruldukça hepsi kozmopolit bir varoluş öneren bir ortaklık kuruluyor. Akın, bu ortak alanı inşa etmek için Avrupa'nın çeşitli jeopolitik alanlarını tekrar birleştirme yolunu seçerek, mekânsal bir birliktelik yaratıyor. Ayrıca, bilmediğiniz ve bilinmeyen ile karşı karşıya geldiğinizde ödüllendirilebileceğiniz fikri film boyunca modellendiriliyor. Yönetmen yolculuğun sonunu İstanbul'a yoğunlaştırarak ve eylemi Boğaziçi Köprüsü'nün altına yerleştirerek, duygu karmaşasını, yeniliğe ve farklı olanı kabul etmeye doğru giderek çözüyor. Alman egemen kültürünün tartışmalarıyla ifade ettiği gibi milliyetçi bir kültürü ilerleten ve başarısız entegrasyon politikalarından korkan politik bir gündeme tepki gösteriyor. Kozmopolit anlamda sürdürülebilir bir kültürlerarası harmoni anlayışını koruyarak, ilk kez beraber seyahat eden karakterleri arasındaki uyumun ve anlayışın altını çiziyor. İzleyici de karakterlerle birlikte karşılıklı hoşgörü anlayışında birleşiyor. Bilgimizin kusurlu ve noksan olduğu, yeni karşılaşmalar ve şahitliklerle revizyona tabi olduğu fikriyle çokça karşılaşıyoruz. Sonunda ise Daniel'in

¹⁸⁴ Ulusay, **age**, 217-218.

¹⁸⁵ Mine Eren, "Cosmopolitan Filmmaking: Fatih Akın's In July and Head-On", **Turkish German Cinema In The New Millenium: Sites, Sounds and Screens**, ed. Sabine Hake, Barbara Mennel (New York: Berghahn Books, 2014),180.

hareketliliği izleyiciyi sürekli hareket halinde olan akışkan bir aidiyet fikri ile tanıştırıyor.¹⁸⁶

Temmuz'da, Almanya'nın hızlı ve dramatik bir şekilde değişmesine sebep olan Berlin Duvarı'nın yıkılmasından 10 yıl sonra çekildi. Almanya'nın kendisini diğer kültürlerle açıklığını ilan eden kozmopolit bir toplum olarak sunduğu, küreselleşmenin toplumsal yaşantımızdaki her alanda hissedildiği ve çokkültürcü yaklaşımların yükselişe geçtiği bir zaman diliminde ortaya çıkması itibariyle tam da bu dönemin kozmopolit vizyonunu benimsiyor. *Kısa ve Acısız*'ın karanlık atmosferinin karşısında oldukça iyimser ve aydınlık bir atmosferde geçen film, aidiyet ve kültürel farklılıkları anlatırken mizahı ve komediyi kullanmayı tercih ediyor bu sefer. Kahramanları idealize edilmiş sınırsız bir dünyada yaşarken, aynı zamanda kültürel farklılıklarının da ötesine geçmeyi başarırken, film Avrupa'nın kozmopolitan fikrinin bir kutlamasına dönüşüyor.

Küreselleşmenin en önemli iddialarından biri, kişilerin özgürce hareket edebilme hakkıdır. Ancak günümüzde insan hareketliliğinin sermaye ve bilginin akış hızıyla rekabet edemeyecek boyutta kısıtlandığı gerçeği ile karşılaşyoruz. Çünkü özgürce yer değiştirebilme hakkı koşulsuz bir süreç olması gerekirken, insanların serbestçe hareket edebilme hakkının karşısındaki en büyük etmenlerin şimdiye kadar anlamını yitirmiş olması beklenen sınıfsal, etnik, dinsel ve ulusal kaynaklı kimlikler olduğunu görüyoruz. Ancak kişinin özgür iradesiyle hareket ettiğini tasavvur edeceksek, şimdiye kadar üretilmiş ve eskimiş olan bu kimliklerin sönmüldüğünü görmeliydik. Oysaki insan hareketliliği gerçekte kimlikler üstünden devam etmektedir. İnsanların nereye gidebileceği ve ne kadar süreyle kalabileceği kimliklere göre belirlenir durumdadır. Kişiler güvenlik bahanesi ile kimlik işlemlerine tabi tutulur. Ancak insanın küre içindeki hareket edebilme hakkı düşünüldüğünde güvenlik ve kimlik önemsizleşmesini beklediğimiz kavramlar olarak kalır. Çünkü küre herkese aittir ve herkesin herkes kadar özgürce yer değiştirebilme hakkı olmalıdır.¹⁸⁷

Filmde, Daniel Macaristan'da pasaportunu çaldığında Romanya sınırını geçmesine izin verilmez. Gene Türkiye'ye giriş yaptığında pasaportu olmadığı

¹⁸⁶age, 181.

¹⁸⁷ Ulaş Sunata, "Diasporik Kimliğiniz, Lütfen: ABD'deki Çin Diasporası", **Küreselleşme Çağında Göç: Kavramlar, Tartışmalar**, der. S. Gülfer İhlamur-Öner, N. Aslı Şirin Öner, 2. bs (İstanbul: İletişim Yayıncılık, 2015), 460-461.

anlaşılnca gümrükte nezarete alınır. Ulus-devletler sınırları gereği kimleri içeri alacağına ve kimlerin dışarı çıkacağına karar veren en önemli politik aktörlerdir, hala. Küreselleşme zamanında, sınırlar gibi ulus-devletlerin sınırlarının da muğlâklığına atıf yapılsa da, küre içindeki mekânlar hala ulus-devletlerin alanıdır; haliyle insan hareketliliği kimlik kontrolleri ve vize gibi güvenlik uygulamalarıyla kısıtlanır ve engellenir.

Bir mekân değıştirme eylemi olarak göç, mekân birimini ulus-devletler olarak kabul ettiğimizde uluslar arası göç olarak karşımıza çıkar. Göçmenin gideceği yeri belirlemede mensubu olduğu ulus-devletin ve hükümetin etkisi büyük önem taşımaktadır. Göçmenin gideceği ülke, ne kadar kalacağı ve gittiği devlette hangi statüyü kazanacağı ulus-devletler eliyle belirleniyordu. Almanya'ya çalışmak için giden Türkiyeliler gibi, göçmenlerin geçici bir süreyle kalması bekleniyor ve “misafir işçi” olarak kabul ediliyorlardı. Bu durum göçmenlerin, sürekli memleketlerine dönüş hayalini yaşamalarını ve para biriktirmeleri sonucunu doğurmuştur. Hali hazırda, içinde oldukları vaziyet fiziksel olarak yaşadıkları mekânın, sosyal ve zihinsel olarak dışarıda kalmalarına tekabül ediyordu. Gerektiği sürece çalışacak ve gerekmediğinde evlerine gönderilecek göçmen topluluklar için mekânsal boyutta aidiyeti ve zamanı donduran bir geçicilik durumu beraberinde belirsizliği de getirirken, köklere olan bağlılığın artmasında ve şimdinin yaşanmamasında önemli bir etkidir.¹⁸⁸

Zaman ile diyalogu sürdürmenin, kendini gerçekleştirmenin ana koşulu olduğunu belirten Giddens, bu diyalogun hayatı tam anlamıyla yaşamının temel koşulu olduğunu söyler. Gelecek, ihtimallerin ve olabilirliklerin yankılandığı bir evren olsa da, olumsuzluğa tamamen açık değildir. Mümkün olduğunda, gelecek tasavvuru, ancak benliğin tabi olduğu aktif süreçlerle, yani kişinin zaman üzerindeki kontrolü ve faal etkileşimi aracılığıyla düzenlenir.¹⁸⁹ Hayalinde sürekli geride bıraktığı “ev”e dönmeyi düşleyen ve içinde bulunduğu toplumla arasına mesafe koyan göçmen bir soyutlanma yaşarken, yeni kuşaklar beraber yaşadıkları toplumla organik bağlar geliştirmeyi başarmıştır. Bunu içinde bulundukları mekâna ait hissetmelerinden ve haliyle kalıcı kimlikler inşa etmeleriyle başarmışlardır. Ailelerinin yaşadığı geçicilik hissi onların hayatında bir karşılık bulmamaktadır.

¹⁸⁸ age, 466-471.

¹⁸⁹ Giddens, age, 105.

Çevreleriyle kurdukları uyumlu ilişkiler yaşadıkları yere ve zamana aktif olarak katıldıklarının bir göstergesidir.

Melek ve İsa'nın film boyunca icra ettikleri performanslar, Daniel ve Juli ile bir ahenk içindedir, ya da tersinden okursak filmin etnik olarak Alman karakterleri İsa ve Melek'ten pek farklı gösterilmez bize. Davranış biçimleri, kılık kıyafet, sosyalleşme alanlarının ortaklığı ve dile hakimiyet hepsinin bulunduğu ortak paydalardır. Bununla birlikte, Akın'ın karakterleri aynı zamanda beraber seyahat etmelerine imkan tanıyan kültürlerarası bir ittifak kurma kabiliyetine sahiptirler.

Filmin son sahnesinde gördüğümüz gibi Daniel ve Juli, kavuştuktan hemen sonra İsa ve Melek ile karşılaşır ve Türkiye'nin güneyine doğru bir yolculuğa çıkarlar. Melezliğin keyfini yaşayan bir yönetmen olarak Akın'ın karakterleri de göçebe ruhludur. Her an göç etmeye hazır bir toplumun çocukları olarak Melek ve İsa gibi, başlangıçta yerleşik bir hayat yaşayan Daniel'in yolculuk boyunca kazandığı hareket etme kabiliyeti ve artık dönüşüme açık benliği kurulabilecek ittifakların imkânlarını mümkün kılmaktadır.

4.4.3. Duvara Karşı (Gegen die Wand, 2004)

Filmin karakterlerinin ikisi de intihar girişiminde bulunmuş, bir psikiyatri kliniğinden yolları kesişen ikinci kuşaktan Türk kökenli Cahit ve Sibel'dir. Cahit (Birol Ünel) orta yaşlı, alkolik ve geçimini boş şişeleri toplayarak sağlamaya çalışan bir adamdır. Alman eşinin ölümünden sonra kendini alkol ve uyuşturucuya vermiş, yaşamla bağı oldukça zayıf bir insandır. Sibel (Sibel Kekilli) ise baskıcı ailesinin otoritesi altında bunalmış ve çıkış yolu arayan genç bir kadındır. İkisi de yaşamın kıyısındaymiş gibi görünen karakterler olarak, Sibel ailesine tepki olarak bileklerini kesmiş, Cahit ise arabasını duvara karşı sürerek ölmeyi denemiştir. Ancak Sibel, Cahit gibi yaşamdan vazgeçmiş bir karakter değildir; aksine O kendisini öldürme pahasına bir yaşam mücadelesi içine girmiştir. Bu sebeple Sibel bağımlı ve kaderini kabul eden bir kadından çok, özgürce yaşamının yollarını arayan bir özne olarak resmedilir. Sibel klinikte tanıştığı bu adamla formaliteden bir evlilik yaparak aile evinden kaçmayı planlamaktadır. Başta Sibel'in teklifini reddeden Cahit, sonunda Sibel'in gözü önünde tekrar bileklerini kesmesinin ardından sahte evlilik fikrini kabul eder ve Cahit'in küçük dairesinde yaşamaya başlarlar. Formalite icabı başlayan

birliktelik, tutkulu bir aşka dönüşür ve kahramanların kendilerini ve köklerini bulma yolculuğuna dönüşür.

Cahit etnik olarak Türk olsa da, aslında anlam ve duygu dünyasında bir Alman gibi yaşamaktadır. Almanca anadilidir, Türkçesi ise yok denecek kadar azdır. Türkçe'yi neden bu kadar kötü konuştuğunu soran Sibel'in abisine "çöpe attım" der. Ailesinin memleketi Mersin ise Türkiye hakkında bildiği tek şey gibi görünür. O, ikinci kuşaktan olmasına karşın arada kalanlardan değildir, köklerini silmiş ve kendini bir Alman olarak tanımlayıp Türk toplumundan marjinalize etmiştir. Bununla birlikte Cahit'in sadece kökeninde Türk olması Sibel'in ailesinin evliliği kabul etmesi için yeterliyken, Alman tarafı ise Sibel'in daha rahat ve özgür bir hayat sürmesinin garantisi gibidir. Ancak Cahit için evlilik kararı, Alman kültürü içinde asimile olup tanımadığı Türk kökleriyle yeniden iletişim kurmasını sağlayacaktır.

Sibel karakteri genç, özgür ruhlu ve tanımadığı bir adamla evlenecek kadar gözü pek bir kadın olarak anlatılıyor. Türk kadınının edilgen ve sessiz bir figür olarak önceki temsillerinden farklı olarak Sibel, hayatının kontrolünü kendi elinde tutmak için mücadele eden ve konuşan bir karakterdir. "Yaşamak istiyorum. Dans etmek istiyorum. Sevişmek istiyorum" der. Post-sömürgeci metinlerin ve filmlerin çoğunda, erkek sömürgecinin merakını sürekli uyandıran yasak ya da gizli bir alan olarak sunulan kadın imgesinden farklı olarak Akın, oryantal kadının örtülü bedeninin klişe sunumundan sapmıştır. Sibel, bedenini ve ruhunu bir perdenin arkasındaki erkeksi bakışlardan gizlemiyor. Aslında, vücudunu her iki kültürün ataerkil otoritelerine karşı bir direniş alanı olarak sergilemeyi tercih ediyor. Bir erkekle birlikte görünce erkek kardeşi tarafından kırılan burnunu gururla sergilediğinde ailesinin yetkisine meydan okuyor.¹⁹⁰

Doğu tasvirinin yaratılması veya inşası kültürel ürünler aracılığıyla, benzer ortak noktaları olan bir temsiller bütünü olarak tekrar tekrar üretilmektedir. Gazete, fotoğraf, edebiyat ve sinema bahsedilen türdeki temsillerin yeniden üretildiği verimli alanlardır. Doğulu kadın ise, sessizliği, gizlenen güzelliği ve kamusal alandan soyutlanmış "bakir" haliyle, Batılılar için merak edilen, kurmaca ve fantezi yanı ağır basan bir tasvirdir. Batının Doğulu kadını kavrayışı beden üzerinden şekillenmiş ve bir arzu nesnesine indirgenmiştir. Kadının dokunulmazlığı aynı anda baştan çıkarıcı

¹⁹⁰ Gülşen Sayın, "A Critical Study: Fatih Akın's *Gegen Die Wand* (2004): Ethnicity As Performance", *Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, c. 1, s. 2 (2007): 180.

ve pasif haliyle, ikircikli bir durumda asılı bırakılır.¹⁹¹ Beden sadece sahibi olduğumuz fiziksel bir varlık değildir, aynı zamanda hayat tarzlarımız doğrultusunda geliştirdiğimiz bir eylem sistemidir. Sibel kendi bedeni ve dolayısıyla hayatı üzerinde tasarruf sahibi olmak isteyen ailesine karşı direnir önce. Sevgilisi Niko'nun da kendisi üzerinde tahakküm kurmasına izin vermediğinde, erkek arkadaşı hayal kırıklığı, umutsuzluk ve öfke duygularıyla, Cahit'e hareket edecek ve saldıracaktır. İkili arasında yaşanan kavgada Cahit istemeden de olsa Nico'nun ölümüne sebep olur. İlişkiler bağlamında Akin'in her iki kültürün cinsellik hakkındaki çifte standartlarını ve riyakârlığını gözler önüne sererek, ataerkil sistemlerdeki eril tutumların çok yönlü bir eleştirisini ortaya koyduğu ifade edilebilir.

Ailesinin Sibel'i hastanede ziyarete ettiği sahnede, babayı ailenin merkezi konumunda görürüz. O konuşurken çocuklarının başları öne eğiktir ve ancak o gittikten sonra sigara içilir. Sibel annesiyle yalnız kaldığında ise iki kadın arasındaki iletişimin daha iyi olduğu anlaşılır. Annesinin yanında daha rahat davranabilen, konuşabilen ve sigara içebilen Sibel'in yine de annesi ile arasında çok iyi bir bağ olduğu söylenemez. Annenin Cahit'i gördükten sonra Sibel'e evlenme kararında emin olup olmadığını sorması ve Cahit ile aralarındaki yaş farkını belirtmesi aslında olaylara ne kadar yüzeysel yaklaştığını da gösterir. Evde ve klinikteki sahnelerde anladığımız kadarıyla daha hoşgörülü ve ılımlı karakter anneyken, baba ve abi film boyunca sert ve gelenekselci bir profilden aktarılır bizlere. Yine de Sibel'in ailesi önceki Türk-Alman filmlerinin klişeleşmiş ataerkil Türk ailesinin temsili ile bir tezat oluşturmaktadır.

Cahit ve arkadaşı Şeref'in (Güven Kıraç) Sibel'in ailesiyle tanışmaya gitmeden önce berberde tıraş olmaları ve çikolata götürmeleri filmin geleneksel kodlarının sergilendiği sahnelerdir. Ailenin evi ise orta sınıf bir Türk ailesi evinden farksız gibidir. Duvarda asılı duran kilim, danteller, ince belli bardaklar ve Türkiye resimleri, yaşamlarının çoğunu evde geçiren birinci kuşak göçmenlerin yaşam alanları hakkında bize fikir vermektedir. Filmin en ironik sahnelerinin yer aldığı bu bölümde başta Cahit ve amcası gibi davranan Şeref, aslında olmadıkları kimlikleri taklit ederler. Cahit ikamet etmesi gereken kimliği, yani Türklüğü taklit eder.¹⁹² İronik sunumun en çarpıcı örneklerinden diğeri de, Sibel'in Cahit'i sahte bir evliliğe

¹⁹¹Kirel, **age**, 463-464.

¹⁹² Sayın, **age**, 180-181.

ikna etmeye çalıştığı şehir otobüsü sahnesidir. Almanca konuşurlar, ancak bu diyalogu duyan Türk otobüs şoförü, Türk olduklarını fark eder etmez otobüsü durdurur ve inmeye zorlar ve “onun” otobüsünde böyle ahlaksız bir şeyin olmasına asla izin vermeyeceğini söyler. İroni, bir zamanlar sesi olmayan bastırılmış olanın, göçmen bir Türk şoförünün ahlak anlayışında yatar. Aynı kişi şimdi kendi kültürel değerlerinde ısrar etme cesareti gösteren ve kendine güveni olan biridir. Ayrıca, bu sahnedeki ironi, iki farklı kültürün üyeleri arasında değil, aynı kültürün üyeleri arasında da bir kültürel bölünmeye işaret etmektedir.¹⁹³

Duvara Karşı’yı ironik bir melodram olarak tanımlayan Göktürk’e göre; anlatının sürekli olarak müzikal geçişlerle kesilmesi ve ironinin kullanılması izleyiciye duygusal anların yoğun yaşandığı sahnelerde bir rahatlama imkânı sunarken aynı zamanda onlara, belki de daha evrensel bir düzlemde bir mesafe ve yükseklik hissi sağlıyor.¹⁹⁴ Filmde kullanılan müzikler ve “taksim” adı verilen müzikal performanslar episodlara bölünen filmin birleştirici unsuru olarak karşımıza çıkar. Episodları birbirine bağlayan ve filmde altı defa araya giren bu ara fasıllar anlatımın bilinçli bir şekilde kesilmesi işlevini görürken, Akın, kullanılan geçiş resimleri ve üzerine müzik döşenen manzara tablolarının, görülenin sindirilebilmesi için seyirciye mekan ve zaman yarattığını ve aynı zamanda izleyicinin zaman sıçramasının üstesinden gelmesine yardımcı olduğunu ifade ediyor.¹⁹⁵

Haliç’in kuzey kıyısında kartpostal güzelliğinde bir manzarada çalan Selim Sesler ve orkestrasına, karşı kıyıda görünen Süleymaniye Camii ve Beyazıt’taki yangın gözlem kulesi eşlik etmektedir. Bu resimde gördüğümüz mimari eserler Türk toplumunda dini ve seküler alanların birbirine yakınlığını gösteren kent simgeleri gibi okunabilir. Kırmızı halıların üstünde icra edilen açık hava performansı iç-dış mekan karşıtlığını bozarak, kamusal ve özel alanın bir kombinasyonunu, temsili sahneler ile gerçek mekanların bir kaynaşmasını akla getirmektedir.¹⁹⁶ Selim Sesler’in klarnet soloları İstanbul ile Hamburg arasındaki geçişleri son derece yoğun bir biçimde veren “ses köprüleri” işlevini görür. Orkestranın kısa süreli belirişleri

¹⁹³age, 184.

¹⁹⁴ Deniz Göktürk, “Sound Bridges: Transnational Mobility As Ironic Meodrama”, **European Cinema in Motion: Migrant and Diasporic Film in Contemporary Europe**, ed. Daniela Berghahn and Claudia Sternberg, (London: Palgrave Macmillian, 20010), 220-222.

¹⁹⁵Akın, age, 131.

¹⁹⁶ Deniz Göktürk, “Çokseslilik Peşinde: Hareketli İmgeler, Seyyar Ezgiler”, **İstanbul Nereye?: Küresel Kent, Kültür, Avrupa**, haz. Deniz Göktürk, Levent Soysal, İpek Türeli (İstanbul: Metis Yayınları, 2011), 242.

ironik bir kesintiye yol açar ve izleyiciyi filmin kahramanlarının yoğun ve şiddetli aşk kurmacalarından uzaklaşmaya çağırıp farklı bir bilinç düzeyine işaret eder.¹⁹⁷

Fatih Akın'ın kendisi gibi melez karakterlerinin geleneksel göç hikayelerini aşan kendine güvenen bir kimlikler yarattığını görüyoruz, bu filmde de. Almanca, Türkçe ve İngilizce dillerinin birbiri ile kullanılması bu karakterlerin birden fazla koda hakim olduğunu ve çok yönlü bir kimlik geliştirme becerisine sahip olduklarını gösteriyor. Cahit başta da belirtildiği gibi Türkçe'yi rafa kaldırmış ve Almanca'yı anadili gibi konuşmaktadır. Sibel, Cahit ile Almanca iletişim kurarken, anne ve babasıyla sadece Türkçe konuşmaktadır. Abisi ile iletişimi ise hem Türkçe hem de Almanca üzerinden gerçekleşmektedir. Filmin bu çok dilli yapısına, Sibel'in kuzeni Selma'nın (Meltem Cumbul) olduğu sahnelerde İngilizce de eklemlenir. Akın'ın çok dilliliği, film kurgularının temeli haline gelir. Bu haliyle Fatih Akın, çok dilliliğin romanlarının en belirgin özelliklerinden biri olan Salman Rushdie ile kıyaslanabilir. Romanlarında hem Urduca kelimelere yer veren hem de İngilizce kullanan ve İngilizce cümleler içine yerel dilden deyimler yerleştiren Rushdie'nin sunduğu Bombay resmi, çok dilliliğin ulusal bir dil olmaktan çıkıp, farklı milli kimlikleri, birbirine karşıt etnisiteleri ve farklı dil ailelerinden gelen dilleri bir arada tutmaya yarayan bir bütünleştirici işlevi görmektedir.¹⁹⁸

Sömürgecilik sonrası göç romanında dil, sınıf, kültür ve kuşak farklılıklarının altını çizmesinin yanı sıra aynı zamanda sömürgecilik tarihinin etkilerini de yansıtır. Melezleşen göçmenlerin oluşturduğu çok katmanlı öykülerle beraber, kullandıkları dil, onun kimliğini ve toplum içindeki yerini belirleyen bir göstergedir. Dolayısıyla dil hem politik bir araca hem de kültürel kimliklerin belirleyicisine dönüşürken, çok dillilik aynı zamanda tarihsel göndermelerle yüklü bir anlatı aracı haline gelmektedir.¹⁹⁹

Türkçe Sibel'in ailesinin ve Şeref'in kullandığı birinci kuşağa ait bir dilken, Almanca sonraki kuşakların kendilerini ifade ettikleri ve kimliklerini inşa ettikleri dildir. Cahit, köklerini silip Alman toplumu içinde asimile olmayı seçerken, Sibel her iki dilin haliyle her iki kültürün de taşıyıcısı konumundadır. Bu nedenle Sibel filmin daha uyumlu ve entegre olan karakteri olarak karşımıza çıkar. Ama bu tamamlanmış

¹⁹⁷ *age*, 242-243.

¹⁹⁸ Mehmet Ali Çelikel, *Çağdaş İngiliz Yazınında Küreselleşme, Göç ve Kültür*, (İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları, 2017), 19-20.

¹⁹⁹ *age*, 21-22.

bir kimlik değildir. Karakterlerin “anavatana” doğru çıkacakları yolculuk, hem kendilerini hem de kimliklerini gözden geçirmelerine yol açan bir deneyime dönüşecektir.

Cahit, Sibel’in erkek arkadaşı Nico’yu öldürten sonra hapishaneye girer. Sibel ise ailesinin korkusundan kaçarak İstanbul’a kuzeni Selma’nın yanına gider. Ancak geri dönülen “ev”, diaspora insanının hayal ettiği şanlı bir buluşma yeri değildir, Sibel için. O, İstanbul’un dünyasındaki bir yabancı ve periferik bir figür olarak yer alır. Sibel, filmin başında Cahit’in yaşadığı kaybolmuş, duvara toslamış hayatını yaşarken, aslında Cahit’e dönüştüğünü görürüz. Gidilen diyarı bir hapishane olarak algılayan diaspora filmlerinin hatırlatılması olarak, Sibel Cahit’e yazdığı mektupta kendisinin de bir hapishanede yaşadığını ifade eder. Ancak Akın, önceki filmlerden farklı olarak mahkûmiyetin yerini yani konuk vatani, ana vatan ile değiştirir.²⁰⁰ Sibel’in kaçış olarak başladığı Türkiye’ye yolculuk, başlarda sürgün bir hayata ve evsizliğe yol açarken, sonunda bir kimlik ve ev bulma yolculuğuna dönüşür. Cezasını tamamlayıp hapisten çıkan Cahit de, Türkiye’ye doğru çıktığı yolculuğunda bir yandan Sibel’e ulaşmaya çalışırken, bir yandan da kendine, kişisel tarihine ve köklerini bulmaya çalışır. Filmin karakterlerinin kimlikle ilgili sorunları olduğu görülmez, onlar için ev hem Almanya hem de Türkiye olabilir. Burda da Almanya sorunların kaynağı değildir, aksine Sibel için özgür bir hayatı mümkün kılmasıyla olumlu bir nitelik içerir. Ancak, yolculuk ve göç etme, bu filmde de psikolojik ve ruhsal bir transformasyonun metaforu olarak kullanılır. Türkiye’ye yapılan tersine göçte karakterler, aşk için sabretmeyi, acı çekmeyi ve mücadele etmeyi öğrenirler. Karakterlerin kendilerini tanımları, kimliklerinin yeniden kurmaları “ana vatan” denen topraklara yolculuk etmeleriyle mümkün olur. Kimliğin bu yeniden kuruluşunda Türkiye’ye doğru çıkılan yolculuk, içsel yolculuğu da bütünleyen gerekli bir süreç olarak görülür. Böylelikle göçmen karakterlerin kimliklerinin kuruluşu/yeniden kuruluşu, bir aşk ilişkisi kanalıyla, onları yaşama bağlayan bir tersine göçü gerektirir.²⁰¹

Bu haliyle film, yalnızca arada kalmış, yıkık dökük kimliklerin bir aşk hikâyesini değil, kendi şahsi tarihlerine sahip çıkarak, o tarihin beraberinde getirdiği olasılıkları ve kısıtlamaları bir arada yaşayan, bunların içinden kendine bir yaşam

²⁰⁰ Sayın, **age**, 182-183.

²⁰¹ Akbulut, **age**, 227-228.

alanı kurmak için çarpışan karakterlerin hikâyesi olarak öne çıkar. Karakterler Türkiyeli kaynaklarını öğrendikçe, melezliklerinin ve kültürel kimliklerinin bileşenlerini daha iyi tanıma fırsatı yakalayarak, kendilerine köklü ve bir o kadar da çok yönlü kimlikler biçme şansı yakalarlar. Akın'ın önceki filmlerinde de kahramanları Türkiye'ye güneye gitmek isterler. Cahit de İstanbul'a geldikten sonra Sibel ile yine güneye Mersin'e gitmek isteyecektir. Cahit'i otobüs terminalinde İstanbul'u yalnız olarak terk ederken görürüz. Ancak bu yolculuğun köklere kesin dönüşü olarak okunması zordur. Cahit'in doğduğu yere yerleşip yerleşmeyeceği veya yoluna devam edip etmeyeceğini bir soru işareti olarak kalıyor. Bir bütün olarak film, bu sahnenin köklerine geri dönme anlamında herhangi bir tezi desteklememektedir, çünkü Cahit'in Almanya'ya dönmesi de bir o kadar mümkündür.

Akın başlangıçta bir komedi filmi yapmak üzere yola çıktığını ama 11 Eylül saldırıları ve akabindeki Irak Savaşı'nın kendisini oldukça öfkeliendirdiğini, bu ruh halinin de filme yansıdığını ve gittikçe komedi unsurlarını senaryodan çıkardığını belirtiyor.²⁰² Bu haliyle film, 11 Eylül sonrası dünyanın değişen yüzüne kendi hâletiruhiyesiyle tepki koyuyor. Hem Avrupa parlamontosunda hem de kamuda Avrupa'daki Müslüman nüfusu konusundaki tartışmaların yoğunlaşması ve 11 Eylülden sonraki göç politikalarının dramatik bir şekilde değişmesi etnisite ile ilgili pratikleri önemli ölçüde etkilerken, *Duvara Karşı* "başarısız" etnik entegrasyonun baskın paradigmasına alternatifler üretmeye çalışıyor. Hayali ve görünmez olsalar da sınırlar ve hudutlar var ve Akın'ın karakterlerinin mücadele ettiği kimlik politikalarının uyumsuzluklarını kuruyorlar. Film, azınlık ve çoğunluk ilişkilerinin siyasallaştırılmış tartışmasının üstesinden gelmek için ulus ötesi göçmen kimlikleri hakkında yeni bir anlayış çağrısında bulunuyor. Bir önceki filmi Temmuz'da Yeni Avrupa'nın temsilini ve kozmopolit fikri kutlarken, *Duvara Karşı* kozmopolit projenin tamamlanmadığını, aksine bir süreç olarak var olduğunu ileri sürüyor.²⁰³

4.4.4. Yaşamın Kıyısında (Auf der anderen Seite, 2007)

Filmin merkezinde, hem Türk hem de Alman ailelerinde yaşanan kuşaklar arası çatışma yer alırken, karşımıza çıkan baskın tema ölümdür. Bu nedenle yönetmenin sinematografisinde film şimdiye kadar ki duygusal yoğunluğu en fazla

²⁰² Akın, **age**, 119.

²⁰³ Eren, **age**, 185.

ve en yavaş ve en sessizi olarak yer buluyor. Filmin ilk bölümü, ilk nesil göçmenlerden Ali (Tuncel Kurtiz), O'nun içe dönük, Almanca profesörü oğlu Nejat (Baki Davrak) ve seks işçisi Yeter'in (Nursal Köse) hikâyesini anlatıyor. Ali, uzun yıllar önce Almanya'ya göç etmiş şimdi emeklilik hayatı yaşayan, daha çok Türkçe konuşan ama Almanca'yı da öğrenmiş birinci kuşaktan bir göçmen temsilidir. Oğlu Nejat ise, üniversitede hoca olarak çalışmaktadır; bu haliyle suça karışmamış, iyi bir eğitime ve işe sahip üçüncü kuşak bir göçmen profiline sahiptir. Nejat temsili üzerinden yeni kuşak göçmenlerin işgücüne ve ekonomik aktivitelere katılım süreçlerinin değıştiğini görebiliyoruz. Hem niteliksel hem de niceliksel veriler, Almanyalı Türklerin artık, yalnızca kas gücüne dayalı az beceri gerektiren işlerde çalışan, kendilerini kamusal alanda ifade etmekten yoksun işçiler olmadıklarını göstermektedir. Tam tersine, onları toplumsal alanda temsil eden, siyasetçileri, sanatçıları, esnafları, iş insanları ve sanatçıları vardır. Kamusal alandaki temsilleri daha ziyade kendi organik entelektüelleri tarafından gerçekleştirilmektedir. Bu nedenle Almanya'daki Türklerin yukarı doğru bir toplumsal mobilizasyon içinde oldukları ve artık kendi içinde geniş bir orta sınıfı sahip oldukları bilinen bir gerçektir. Bununla birlikte işsizlik oranının Türk kökenlilerde daha çok görüldüğünü not etmekte fayda var. Almanyalı Türkler mevcut ekonomik durumdan rahatsızlıklarını dile getirirler de, ana babalarına oranla kendi refah düzeylerinin görece daha yüksek olduğu fikrinde birleşmekteler.²⁰⁴

Filmin ilerleyen sahnelerinde hastanede karşılaştığımız Türk doktor da, üçüncü kuşak göçmenlerin, kendilerinden önceki nesilden farklı olarak daha nitelikli işlerde çalışmaya başladığını, Almanya'nın ekonomik, toplumsal ve entelektüel hayatına başarıyla eklemlenebildiklerinin altını çiziyor. Bu sadece zamanla ev sahibi topluma ve kültüre entegrasyon seviyelerinde meydana gelen dönüşümü göstermekle kalmaz, aynı zamanda Türk toplumundaki heterojenliğe de dikkat çeker.

Filmin karakterlerine geri dönecek olursak, Yeter Hamburg'da seks işçiliği yapan, Türkiye'deki kızına ayakkabı fabrikasında çalıştığı yalanını söyleyen ve hayata tek başına tutunmaya çalışan bir kadındır. Bir gün otobüste bir grup Türk, yaptığı işin Müslüman bir kadına uygun olmadığını söyler ve Yeter'i tehdit eder. Yeter, Türk olduğunu gizlemeye çalışsa da başarılı olamaz. Kadınların Almanya ve diğer Avrupa ülkelerine göç etmesi ve iş hayatına katılmalarıyla geleneksel aile

²⁰⁴ Kaya, 2005, 57-61.

yapısının bozulduğu 2. bölümde de belirtilmişti. Artık dışarıda olan kadının kamusal hayattaki denetimi de kültürün ve namusun korunması amacıyla ağabeyleri, kocaları, akrabaları ya da aynı toplumsal gruptaki erkekler tarafından yapılmaktadır. “Çünkü kadının yeri ve davranışı kültürel kimliğin tayin edici unsuru durumuna gelmekte, bozulmamış bir milli kültürün taşıyıcılığını yapma görevi de kadınlara yüklenmektedir.”²⁰⁵ Yeter tehdit edilmesinin ardından Ali’nin evlilik teklifini kabul eder ve baba ile oğlun beraber yaşadığı küçük daireye taşınır. Yeter’in hayatlarına girmesiyle baba ile oğlun arasındaki farklılıklar ortaya çıkmaya başlar. Nejat, babasının Yeter’e karşı aşağılayıcı davranışlarından rahatsız olur ve babasına olan saygısını kaybetmeye başlar.

Ebeveyn-çocuk ilişkisinin batı ise tarafı Susanna (Hanna Schygulla) ve Lotte (Patrycia Ziolkowska) tarafından temsil edilir. Anne ve kızı arasında sürekli bir çatışma hali yaşanır, yan yanayken bile birbirleriyle konuşamaz ve anlaşılamazlar. Susanna gençliğinde daha açık fikirli, politik bir kadın olmasına rağmen bir anne olarak korumacı tavırları kızının kendisinden uzaklaşmasına sebep olur. Lotte ise üniversitede, Türkiye’yi terk etmek zorunda kalan, politik aktivist Ayten (Nurgül Yeşilçay) ile tanışınca, tüm hayatı değişir. Annesini arayan bu genç kadına yardım eder ancak iltica talebi kabul edilmeyince Türkiye’ye dönmek zorunda kalan Ayten’in peşinden İstanbul’a gelir. Filmdeki bütün karakterler art arda İstanbul’a giderler. Ali tarafından öldürülen Yeter de tabutuyla bir şekilde Türkiye’ye döner! Er ya da geç herkes Türkiye’de karaya çıkar! Akın diğer filmlerinde olduğu gibi burada da kahramanlarını tersine doğru bir göç yolculuğuna çıkarıyor ve şunları ekliyor: “Ben bu ilişkiyi bir kere de tersine döndürmek, bununla oynamak istedim. Almanya’daki yabancıların endişesiyle ilgili bir film değil, Türkiye’deki yabancılarla ilgili bir film yapmak istedim. Bu resim medyada gösterildiğinden daha gerçek”.²⁰⁶

Film boyunca karakterlerin çekildiği yer olarak İstanbul, son birkaç yılda popüleritesini kaybetmiş olsa da, uluslararası çapta gözde bir kent olması ve çok sayıda turisti çekmesi, 1990’larda uçakla seyahat etmenin maliyetinin giderek azalması ve turizmin bir ekonomik kalkınma kaynağı olarak kabul edilmesiyle gerçekleşti. 2010 yılında Avrupa Kültür Başkenti olarak seçilen İstanbul, *New York*

²⁰⁵ Deniz Kandiyoti, **Cariyeler, Bacılar, Yurttaşlar: Kimlikler ve Toplumsal Dönüşümler**, 4. bs. (İstanbul: Metis Yayınları, 2013), 105.

²⁰⁶ Daniela Sannwald, “Unterwegs bleiben”, çev. Turan Kaya <https://www.tagesspiegel.de/kultur/kino/kino-unterwegs-bleiben/1052138.html>, [09.03.2018].

Times'da yayımlanan "2010'da Gidilecek 31 Yer" başlıklı listede 19. Sırada yer almaktaydı. Küreselleşmeyle beraber, dijital medya materyallerinin ulusaşırı dolaşımının yanı sıra İstanbul, son yıllarda giderek artan oranlarda doğrudan yabancı yatırımı ve uluslararası şirketi kendine çekmeyi başarmıştır. İstanbul hem sosyal bilimciler hem de sanatçılar tarafından çoğu kez bir kültürler kavşağı veya medeniyetler arası bir köprü olarak temsil edilmiştir. Bu durum kalıplaşmış "Doğu/Batı karşıtlığını zorlamakta ve içeriğini gittikçe karmaşıklştırmaktadır."²⁰⁷

Ortadoğu ve Avrupa arasında bir köprü olarak yer alan İstanbul, dünyanın önemli kültür kentlerinden biridir ve küresel göç trafiğinin önemli duraklarından biri olarak ortaya çıkmaktadır. İstanbul içinde barındırdığı bu özellikleriyle kozmopolitizm, farklılık ve hoşgörü üzerine tartışmalarda önemli bir rol oynamaktadır. Belki de bu nedenle, hem Avrupalı hem de Doğulu bir kozmopolitizmin peşinde sınırları aşan karakterleri gibi Fatih Akın'ın da rotası sıklıkla İstanbul'a dönmektedir.

Karakterlerin çıktıkları yolculuklar birçok kez kurumlar, gelenekler, sözleşmeler ve bürokrasiden kaynaklı kesintilere uğramaktadır. Politik ve toplumsal baskılardan kaynaklanan bir öfkenin içindeler; bu öfke var olan kurumlar, yönetmelikler ve sözde güvenlik politikalarından meydana geliyor. Hikâyesinin ayrıntılarını bilmediğimiz haliyle Yeter kocasının öldürülmesinden sonra ülkeyi yine toplumsal ve politik nedenlerle terk etmek zorunda kalır. Kızı Ayten de hem ana vatanın da hem de Almanya'da bir "suçlu" ve "kaçak" konumundadır. Alman otoriteler sığınma talebini kabul etmeyince, Türkiye'ye sınırışı edilir ve hapisaneye girer. Lotte ise sevdiği kadının peşinden geldiği İstanbul'da devasa bir devlet bürokrasisiyle mücadele etmek zorunda kalacaktır.

Film boyunca "yersiz-yurtsuzluk" ve "evsizlik" hali tüm karakterleri sarmalayan bir ruh hali olarak karşımıza çıkıyor.Yaşadıkları ruhsal acılar ve travmalarbu kişilerin sosyal hayatın dışında kalmış gibi hissetmelerinden ve anlaşılamamaktan kaynaklanıyor. Ayten başta kendi devletince ve toplumunca anlaşılmaz, Hamburg'a vardığında ise kendi yoldaşlarından beklediği dayanışmayı göremez. Lotte ve Nejat da kendi ana babaları tarafından anlaşılamayan karakterler olarak karşımıza çıkarlar. Ancak İstanbul'a doğru yapacakları yolculukta birbirlerini

²⁰⁷ Göktürk, Soysal, Türel, **age**, 16-19.

bulacak, kurdukları dostlukta, aşkta ve kaybettikleriyle yurtlarını yeniden meydana getireceklerdir.

Akın'ın, Almanya ile Türkiye arasında vatan/ev arayışı içindeki altı kişinin yola çıkmasını ve hayatlarının kesişmesi anlatan bu filmde vatanın insana verilen veya hediye edilen bir olgu olmadığı mesajı veriliyor. Vatan, insanların mekanlar arasında yaptığı yolculuğun bir yerinde vücuda gelir, bu nedenle kendi yolculuğunda onu bulması ve oluşturması gerekir. Bu insanın doğduğu yer olmak zorunda değildir; zira başka bir yer de vatan olabilir. Ancak çıkılan yolculukta, geçmişinin kalıntılarından kurtulmak ne de onu tamamen muhafaza etmek basitçe yapılacak bir iş değildir. Yeter'in Bremen'de seks işçiliği yaptığı bodrum katının otantik dekorasyonunda görüldüğü gibi memleketine ait nostaljik öğeler yanı başındadır. Türk kökenli Nejat'ın da İstanbul'a geldiğinde bir Alman kitabevini satın alması gibi, her ikisi de geçmişini beraberinde götürmektedir.²⁰⁸

Filmde iki karşı hareket iki hikâye incelikli bir şekilde anlatılıyor. İlk hikaye babasının Yeter'i öldürmesinden sonra Nejat'ın İstanbul'a taşınması ve Yeter'in kızı Ayten'i bulmaya çalışmasına odaklanıyor. Nejat böylelikle Yeter'i öldüren babasının kefareti ödemesine çalışıyor. Ancak diğer yandan siyasi bir aktivist olan Ayten, İstanbul'u terk ediyor ve Almanya'ya gidiyor. Yalnız bir şekilde annesini ararken Lotte ile karşılaşılıyor. Akın'ın filmdeki tüm kahramanları uzamsal zamanda birbirlerini sürekli olarak kaçırıyor, teğet geçiyor ve bir araya gelemiyorlar ama ölüm ve matem tecrübeleri onları bir araya getiriyor. Fikirleri, mücadeleleri ve inançları içinde hapsolmuş ebeveynleri onları çocukları ile gerçek anlamda bir araya gelmekten alıkoyuyor, ta ki suçluluk ve kayıp deneyimleri onları karşılaştıra ve birleştirene dek.²⁰⁹

Hikâyede bütün karakterler farklı dünya görüşleri nedeniyle, birbirleriyle gerçekte bir bağ kuramıyor, yakınlaşamıyorlar. Örneğin Ayten ile Susanna'nın Avrupa Birliği hakkındaki konuşmaları bir süre sonra tartışmaya dönüyor. Akın burada tarafsız kalarak her iki görüşü de bize aktarmayı tercih ediyor. Nejat ise sessiz

²⁰⁸ Christian Buß, "Jedem seine eigene Heimat", çev. Turan Kaya, <http://www.spiegel.de/kultur/kino/fatih-akins-neuer-film-jedem-seine-eigene-heimat-a-507815.html>, [09.03.2018].

²⁰⁹ Alexandra Staheli, "Liebe ist stärker als der Tod", çev. Turan Kaya, https://www.nzz.ch/liebe_ist_staerker_als_der_tod-1.564431 [05.03.2018].

ve içe dönük bir insan olarak, babasıyla olan sahnelerde konuşmaktansa sessiz kalmayı tercih ediyor. Babasına olan sessizliğinin kendi sebebi vardır; bu dilden dolayı bir yetersizlikten kaynaklanmaz, iletişimin başarısızlığı dilsel değil, ikisi arasındaki kültürel farklılıklardan kaynaklanır. Bununla beraber, yönetmenin karakterleri her zamanki gibi çok dilli ve çok kimliklidir. Örneğin Ayten karakteri bir kadın, lezbiyen, politik aktivist ve birinin kızıdır. *Yaşamın Kıyısında* da çok dilli bir film; film boyunca üç dil birden konuşuluyor. Ancak bir Alman filmi olarak Oscar'a aday gösterilmesi ulusal kategorileri şiddetlice sarsan bir durum olarak dikkat çekiyor.

Filmin son sahnesinde Nejat'ı bir sahil kenarında sırtı kameraya dönük kumsala oturmuş denizi izlerken görürüz. Nejat'ın babasını beklemek için orada olduğu gerçeğini düşündüğümüzde, daireyi tamamladığını ve filmin başladığı yere geri dönerek geride bıraktığı geçmişi birleştirdiğini hissedebiliyoruz. Film rahat bir şekilde başlıyor ve bir barış duygusu ile bitiyor, ancak bu iki koordinat arasında Fatih Akın, karakterlerini iki ülke ve nesiller arasındaki sonsuz ve birbiriyle iç içe bir mücadeleye dâhil ediyor. İçindeki karmaşadan özgürleşmiş haliyle deniz kenarında huzurlu bir sona ulaşan Nejat'ın suretinde, hem izleyici hem de Fatih Akın bir şekilde ortak bir aydınlanma hissini paylaşıyorlar.²¹⁰

Yaşamın Kıyısında'da köklerini arayış, vatansızlık hissi ve yolculuk anlatının merkezinde yer alıyor. Yolculukları boyunca karakterleri “evimiz neresi?” sorusunun etrafında sınırları aşı aşı, kimliklerini dökme dökme ilerliyorlar. Berger'e göre, “ev” başlangıçta yeryüzünün merkezi anlamına gelmekteydi, bir evin kurulduğu yer ise “gerçeğin can evi”ydi ve ev yoksa her şey bölük pörçük hale gelirdi.²¹¹ Evde olmak hissi, insanı kaostan ve hiçlik duygusundan korur ve güven hissi verir. Eğer “gerçeğin can evinde bir ev olmazsa, insan yalnızca açıkta kalmış değil, aynı zamanda hiçlikte, gerçek-dışında kaybolmuştur.”²¹²

Akın'ın film anlatılarının altında yatan *Heimat*²¹³ söylemi, ve kahramanlarının köklerine dönüş yolculukları, çağdaş Avrupalı göçmen sinemasının

²¹⁰ Deniz Bayrakdar, “Why Do Films End By The Sea? Last Scenes In Contemporary German/Turkish Cinema”, **New Cinema, New Media: Reinventing Turkish Cinema**, ed. Murat Akşener, Deniz Bayrakdar (New Castle: Cambridge Scholars Publishing, 2014), 150.

²¹¹ John Berger, **VeYüzlerimiz, Kalbim, Fotoğraflar Kadar Kısa Ömürlü**, çev. Zafer Aracagök, 4. bs. (İstanbul: Metis Yayınları, 2016), 60.

²¹² **age**, 60.

²¹³ *Heimat* Almanca'da ev anlamına gelmektedir.

önde gelen temalarından biridir. Yönetmenin *Kısa ve Acısız*, *Duvara Karşı* ve *Yaşamın Kıyısında* filmlerinin anlatıları yer değiştirme ve ev diyalektiği tarafından yönlendiriliyor. Ancak Akin'ın belirttiği gibi, karakterleri kökenlerine ait ülkelere değil, esasen kendilerine yabancı olan bir ülkeye seyahat ederler. Çünkü karakterlerin döndüğü *Heimat* kurtuluşun efsanevi yeri değildir; Gabriel'in dönme isteğinin nedeni Türkiye'yi içinde bulunduğu ahlaki yolsuzluktan ve Hamburg-Altona'nın çete kültüründen bir çıkış yolu olarak görmesidir.²¹⁴Buna rağmen film boyunca Gabriel'in Türkiye'ye gittiğini görmeyiz. Benzer bir şekilde Cahit de Mersin'e giden otobüste görünür ancak yolculuğunun sonu belirsiz bırakılır, Sibel ise döndüğü "vatanın" yabancıları olarak kefareti tamamlamak için kalmayı tercih eder. *Yaşamın Kıyısında*'da Nejat köklerine ulaşmış gibi görünür ancak diğer karakterlerde olduğu gibi bunun yolculuğunun sonu mu olduğu ya da eve ulaşmanın kurtarıcı bir rolü olup olmadığı kesinliğe kavuşmamaktadır. Bu filmlerden farklı olarak *Temmuzda*'nın kahramanları köklerine ya da eve doğru bir yolculuk gerçekleştirmezler; zira onlar dünyanın her yerinde kendilerini evinde hissedebilen karakterler olarak anlatılır. Akin, göç olgusunun kendisi gibi, filmlerini de tamamlanmamış bir yolculuk olarak tasarlıyor ve açık uçlu finalleriyle devam eden dönüşüme açık kapı bırakıyor. Film kahramanlarının, "ulusötesi rotaların belirsiz koşullarında güvenli köklerinin kesinliğini yeniden kazanmaları imkansız görünür",²¹⁵"zaten yurda geri dönüş de kolay değildir ve geride bırakılmış saf bir varlık durumuna dönüş yoktur."²¹⁶ Yönetmenin filmleri boyunca Türkiye'ye dönüş "ev"e geri dönmek değildir. Dönüş aynı zamanda göçün yıkıcı güçlerine karşı bir panzehir olarak da sunulmaz; çünkü kahramanların belirsiz sonları bize Almanya'da kurulan hayatların memlekete dönüşle sona ermediğini işaret eder. Daimi bir biçimde birbirine bağlanmış olan Türkiye ve Almanya'yı düşündüğümüzde ise, "memleketten ayrılıp başka diyarlara yerleşmenin doğrusal yörüngesinde ilerleyen anlatılardakinin aksine, geriye/eve dönüş ancak geçici olabilir."²¹⁷

Akin'ın filmleri boyunca iki arada kalmış ya da Berger'in belirttiği gibi hiçlikte kaybolmuş bireyler yerine hayatın zorlukları karşısında daha esnek olabilen,

²¹⁴ Daniela Berghain, "No Place Like Home? Or Impossible Homecomings In The Films Of Fatih Akin", *New Cinemas: Journal of Contemporary Film*, c. 4, s. 3 (2006): 146-155.

²¹⁵ *age*, 146.

²¹⁶ Deniz Göktürk, "Evde Kimse Yok Mu? 1990'lar Avrupa Sinemasında Göçmen Kimlikler", *ToplumBilim*, s. 18 (2005): 61.

²¹⁷ Soysal, 2009, 203.

değişimlere daha açık insanlar görüyoruz. Sürekli devinim halinde olan karakterlerin benlikleri de kaçınılmaz olarak sürekli bir dönüşüme maruz kalıyor. Sonuç olarak, yönetmen ve kahramanları ulusötesi yolculuklarını, ulusal olan her şeyin sınırlarını zorlayarak ve zamanımızda giderek karmaşıklaşılan kimlik yaratım süreçlerini bizleri de yeniden düşünmeye davet ederek gerçekleştiriyor.

5. SONUÇ

John Berger'in *Yedinci Adam*'ı²¹⁸ ve Günther Wallraff'ın *En Alttakiler*'i²¹⁹ Türk göçmen işçileri yabancılaştırılmış, suskun kurbanlar olarak çağırıyordu. Bu tanımlamaların hala geçerliliğini koruduğunu söylemek pek mümkün değildir. Bu figür bizleri çok uzun zamandır takip etse de, Almanya'daki Türkiyeliler artık, yalnızca kas gücüne dayalı az beceri gerektiren işlerde çalışan edilgen, dilsiz yabancılar değil aksine yaşanan toplumun kalıcı sakinleri ve aktif sosyal aktörleridir. Türkiye kökenli sanatçılar, politikacılar ve sporcular Almanya'nın politik ve kültürel hayatına önemli katkılar sağlamaktadır. Yeşiller Partisi eski eş başkanı Cem Özdemir Almanya'da önemli bir politik figür olarak tanınmaktadır. Türkiye kökenli Özdemir uzun yıllar Alman siyasetinde aktif bir rol almış, Yeşiller Partisi'nin eş başkanlığı görevini üstlenmiştir. Türk asıllı yönetmen Fatih Akın ve futbolcu Mesut Özil gibi yakından tanıdığımız isimlerin başarıları Almanya sınırlarını aşmış, uluslararası bir kariyer elde etmişlerdir. Geçtiğimiz yıllarda Türk Alman sineması, özellikle Fatih Akın filmleriyle uluslararası boyutta bir görünürlük kazanmıştır. Bu örnekler, Türk toplumunun görece kısa sayılabilecek bir zamanda Alman toplumuna eklemlenmeyi başarmış becerikli insanlardan oluştuğunu göstermektedir.

Almanyalı Türkler yalnızca Almanya'yı değil aynı zamanda Türkiye'yi de etkileyen ulus-ötesi hareketlerin öznelere haline geldiler. Gelişen ulaşım ve iletişim teknolojileri sayesinde Türkiye'ye yapılan düzenli yolculuklar, Türk medyasının takibi, kurulan ticari, politik ve kültürel bağlar, göçün sürekliliğini sağlayan ulusaşırı sosyal alanların oluşmasını sağladı. Ulusaşırı sosyal alanlar ve bağlar sayesinde iki ülke arasında bir köprü oluşmakta, sürekli geliş ve gidişler her iki ülkeyi birbirine bağlamaktadır. Bu bağlantılılık hali sadece insanların değil, fikirlerin, kültürlerin ve

²¹⁸ John Berger, Jean Mohr, *Yedinci Adam Avrupa'da Bir Göçmen İşçinin Hikâyesi*, çev. Cevat Çapan (İstanbul: Metis Yayınları, 2018).

²¹⁹ Günther Wallraff, *En Alttakiler*, çev. Osman Okkan (İstanbul: Milliyet Yayınları, 1986).

kimliklerin de mübadele edilmesini sağlamakta, bir yandan da ulusal sınırlar içinde tahayyül ettiğimiz kavramların yeniden sorgulanmasına imkân tanımaktadır. Bu nedenle Almanya'daki Türkiyelilere bakarken onları toptancı ve genel geçer bir kimlik etrafında tanımlamaktan kaçınmak, aslında kendi içinde de oldukça heterojen olan bir toplumu anlamak açısından daha faydalı olabilir. Çünkü Almanya'da yaşayan Türkiye kökenliler etnik olarak Türkler, Kürtler ve Ermenilerden oluşabildiği gibi hem inançsal ve hem siyasi statüleri açısından da oldukça farklı kimlikleri içinde barındırmaktadır. Aynı zamanda çok dilli ve çokkültürlü olan Almanya'daki Türk göçmen çocuklarını ulus-temelli bir yaklaşımla anlamaya çalışmak yetersiz görünmektedir.

Bu açıdan baktığımızda kimlik kavramının sürekli değişen yapısı ve çoklu doğasının tek bir ulusal kimliğin üzerine inşa edilmiş ulus-devletleri zorladığını görüyoruz. Yaşanan göç hareketleri ulusal kimlik gibi müşterek kabul edilen kavramların yeniden gözden geçirilmesini zorunlu kılmaktadır. Günümüzde kültürel ve etnik çeşitliliğin varlığı bir realitedir ve tek bir homojen kimlikte olanların yaşadıkları bir devlet neredeyse yok gibidir. Ancak bu heterojen duruma karşın homojen tek üst kimliğin kabulü ve diğerlerinin bu kimliğe asimilasyon olma beklentisi toplumlarda bir meşruluk krizi doğurmaktadır. Almanya örneğinde de görüldüğü gibi, özellikle 1980'ler sonrası farklı kimliklerin hem siyasal hem de toplumsal alanda daha görünür olma isteği devletleri bu talepler karşısında birtakım çözümler bulmaya mecbur bırakmıştır. Tek kültür merkezli politik öneriler yetersiz kalmakta, bunun karşısında temel hak ve özgürlüklerin tüm yurttaşlara eşit şekilde dağıtımını garanti altına alan daha kapsayıcı ve esnek çözümler bulmak gerekmektedir. Bununla beraber, tez çalışmasının literatür taraması aşamasında, göçmen nüfusu tanımlamada kullanılan ulus-ötesi, ulusaşırı, ulus-üstü ve ulus-altı gibi kavramların yazım sürecinde beni zorladığını ve bu tanımlamalar arasından bir tercih yapmadan yer yer hepsini kullandığımı belirtmek isterim. Güncel pratikleri açıklamada başvurulan bu kavramlar, bir yandan ulusal tanımlamaların sınırlarına ve yetersizliğine dikkat çekerken, bir yandan da ulus temelli yaklaşımları ile ulus-devletlerin günümüzde hala en etkili organizasyonlar olduğuna işaret etmektedir. Ulus-devlet kavramına dair sorular ve şüpheler çoğalsa da, günümüzde bu siyasal yapılanmayı aşmış bir organizasyon görülmemektedir (bazı araştırmacılar AB'yi bunun dışında tutmaktadır). Bizim de fikir dünyamızda aşamadığımız, aşmak

isterken bile tartişmaları bu kavram üzerinden yapmaya çalışmamızın bazı açmazları da bu çalışma içinde kendini göstermiştir.

Kimlikler ve kültürlerin sürekli değişen doğasına dair tartişmaların günümüzde pratik karşılıkları olarak Almanyalı Türkler homojen bir topluluk olmayıp, kuşaklar arasında önemli farklılıklar sergilemektedir. Bu kuşakları tahlil ettiğimizde ilk nesil bu toplamda en fazla zorlukla karşılaşan ve bu zorluklar karşısında başvuracağı ve destek alabileceği kurumların yoksunluğu bakımından en az şansa sahip insanlardır. lkelerinin bir ihraç ürünü olarak gördüğü, hakları ve akıbetleri ile ilgilenmediği bir kuşak olarak sadece geldikleri değil, yurt olarak bıraktıkları devletten de gerekli ilgiyi bulamamışlardır. Bir g ülkesinin insanları olarak Türkiyeliler gle, hasretle ve gurbetle tanışıktır. Sürekli hasretlik, yalnızlık, sıla özlemi ile yoğrulan Anadolu insanı Halk müziği kllyatında da önemli bir yer tutar. Almanya göçerleri ilk gurbetlerini kısa süreli kent yaşamı ile deneyimlemiş ve daha iyi bir hayat umuduyla Almanya'ya göç etmişti. İlk kuşak bavuluna geri dönme umudunu her zaman sıcak tutarak gitmişti. Kalmak onlar için bir seçenek olana kadar yapılanları, yaşadıkları zorlukları görmezden gelmiş, ne zaman ki kalmak gl bir seçenek olarak ortaya çıkmaya başladığında, artık kendilerini yerleştikleri topluma kabul ettirmek gündemlerine girmiştir. Bugünden baktığımızda, birçok araştırmayla beraber bu konuyu seçmeme sebep olan da birinci kuşağın almış olduğu kalma kararıdır.

İkinci kuşak göçmenler ise anavatanda yetişen anne ve babalarının Almanya'da yetişen ilk çocuklarıydı. Bir kısmı Türkiye'de doğmuş ve Almanya'da büyümüş bir kısmı da doğduğu andan itibaren tüm hayatını göç ettikleri ülkede geçirmişti. Bu durum onları "arada kalmışlığın" en önemli halkası yapıyordu. İlk kuşak kültürel gelişimini köyünde ya da geldiği ülkenin şehrinde tamamlamıştı. Bu bağları hala canlı tutan ilk kuşağın evlatları ise bymedikleri ve uzun süre görmedikleri bir anayurdun efsanesi ile büyümüştü. Bu kuşak zaman zaman uyum sorunları yaşasa da geçmişteki uyum sorunlarının başında gelen dil bariyerini aşmış ve yaşadıkları toplumla daha derin bir ilişki kurmuştu. İkinci ve üçüncü kuşak gençlerin farklılaşan sosyal çevreleri, gündelik yaşam alışkanlıkları ve Alman toplumuyla kurdukları ilişkiler geçmiş kuşakla aralarındaki önemli ayrımlardır. İlk kuşak göçmenler için anayurt daha önemli iken, ikinci ve üçüncü kuşakların köken ülke ile duygusal bağları daha zayıf, geri dönüş motivasyonları ailelerine kıyasla çok

daha azdır. Anne babalarının göç ettikleri ülkede doğan ve büyüyen göçmen çocuklarının bu nedenle kimliklerinin oluşumuna en fazla etki eden yaşam deneyimleri, Almanya tarafından şekillenmiştir.

Almanya'ya işçi olarak giden ilk kuşakla, bu kuşağın Almanya'da büyüyen çocuklarının yaşam deneyimlerini merkezine alan Fatih Akın filmleri, kuşaklar arasındaki sosyo-kültürel farklılıkları daha iyi anlamamıza imkân sağlamaktadır. Filmleri incelediğimizde ilk ve önemli ayrışmanın zaman geçirilen ve sosyalleşilen mekânların değişiminde yaşandığını görüyoruz. İlk nesil daha çok evde vakit geçirirken, genç kuşaklar artık daha fazla sokaklarda vakit geçiriyor ve toplumsallaşma süreçleri daha etkileşimli bir hale geliyor. Dışarıda olmak, yaşanan gündelik deneyimler ve sosyalleşme pratikleri kimliğin oluşmasında ve dönüşmesinde daha önemli bir hale geliyor. Ailelerinin bir nevi kültürel kaleleri olan gettolardan dışarıya çıkmaya başlayan ikinci ve üçüncü kuşak gençler şehir merkezlerinde ve sokaklarında, evlerinde geçirdiklerinden daha fazla zaman geçiriyorlar. Diğer bir ifadeyle göçmen çocukları sosyalleştikleri ve yaşam deneyimlerinin gerçekleştiği mekânlar üzerinden, ailelerinin kolektif hafızasından ayrılarak kendi kişisel tarihlerini oluşturuyorlar. Almanya'da doğmak ve büyümek, Almanya'da eğitim görmüş olmak, geçmişteki uyum sorunlarının başında gelen dil sorununu aşmakla beraber, kültürlerarası etkileşime açıklık ve statik kimlik kalıplarının dışına çıkan daha esnek kimlikleri onların kozmopolit bir genç kuşak olduğuna işaret ediyor.

Kendilerini belirli bir ülkeye ait hissetmeyen genç kuşakların yurt veya ev kavramları genellikle yaşadıkları şehirler ve semtler tarafından biçimleniyor. Sosyal ilişki kurdukları mekânlar üzerinden Berlin Kreuzbergli ya da Hamburg Altonalı olmak, onları tek bir ulusal kimlikten daha fazla ifade ediyor. Bu onları bir nevi küresel şehirliler haline getiriyor. Yaşanılan şehirlere ve semtlere olan vurgu onları, tek dilli ve tek etnili homojen bir toplumun sınırlamalarından özgürleştiriyor. Hiç kuşkusuz Almanya'da Berlin, Hamburg ve Frankfurt gibi, kültürel karşılaşmaları ve değiş tokuşları mümkün kılan dünya şehirlerinde yaşıyor olmaları, onların yaşam pratiklerinin ulusal sınırların dışına çıkmasına uygun ortamlar sunuyor.

Fatih Akın'ın "göçmen" karakterlerinin, birden fazla yerle ilişkisi olan ve sürekli sınırları aşan özellikleri ile kimliklerinin değişken ve çoklu bir doğası olduğunu görüyoruz. Sürekli hareket halinde olan, yeni bir ülkede yaşayabilen ve

kendine güvenen insanlar olmalarının yanı sıra, birden fazla dili kullanmaları onların aslında çoklu kültürel kodlara sahip olduğunu gösteriyor. Ailelerinin aksine, yer değiştirme ya da yeni bir ev arayışı acı verici bir göç hikâyesi değilken, birden fazla yerde evde hissedebilen, kozmopolit bir bilince sahip bireyler olarak karşımıza çıkıyorlar. 1990'lar öncesinde sonu her zaman trajediyle biten göçmen işçi hikâyelerinin yerini kendine güvenen bir hareketliliğin içinde olan göçmen işçilerinin çocuklarının anlatıları alıyor artık. Onlar, sürekli değişime tabi olan ve ulusal sınırların ötesinde birçok kalıba girebilen esnek kimliklere sahipler. Alman ve Türk ikiliklerini parçalamaya çalışarak Almanyalı Türklerin yaşam deneyimlerine odaklana Akın, kültürel basmakalıp temsillerin dışına çıkan, kültürel melezliği vurgulayan ve bunu kutlayan bir yaklaşımla çekiyor filmlerini. Bununla beraber, o toplumdaki heterojenliği ve parçalanmışlığı unutmadan onlara yapay bir bütünlük kazandırmadan yapıyor bunları. Ailelerine nazaran yeniliklere ve değişikliklere daha açık ve yaşadıkları toplumla daha derin ilişkileri olan bireyler olsalar da zaman zaman sahip oldukları kültürlerin arasında veya dışında kalmış hissedebiliyorlar. Aileleri ve kendi toplumları ile etkileşimleri, dönemin sosyo-politik atmosferi, nereye ait hissettiklerine dair duyguların ve kendilerini nasıl tanımladıklarına dair fikir ve hissiyatlarının değişmesine sebep olabiliyor. Bu sebeple hem Türk hem Alman hissedebildikleri gibi kendilerini genellikle sosyalleştikleri şehirler üzerinden tanımlamaları bu krizlerin aşılmasına işlevsel bir olanak sağlıyor.

Yönetmenin kendisi gibi, göçmen çocukları bugün Almanya'nın kültürel alanına yerleşmiş olarak, hem köken ülke hem de Almanya'daki Türk topluluklarına dilsel ve kültürel olarak içsel bir erişime sahipler. Bu avantaj, her iki ülkenin kültürlerine olan bakış açısını değiştirme imkânı tanıyor. Öte yandan, yeni nesiller ebeveynlerini Almanya'ya çeken küresel sermaye ve esnek emek uygulamalarının yolunu tersine çevirip, Türkiye'ye doğru gerçekleşen yolculuklara çıkıyorlar. Ancak bu yolculuklar anne ve babalarının bir gün geri dönmek umuduyla bıraktıkları yurda geri dönüş anlamına gelmemektedir. *Kısa ve Acısız*'da Gabriel, mahallesinden ve suç ortamından kurtulmak için Türkiye'ye dönmek ister. *Duvara Karşı*'da Cahit ve Sibel ile beraber ve *Yaşamın Kıyısında* filminde Nejat da köklerine doğru bir yolculuğa çıkarlar ancak bu dönüşler nihai bir nitelik taşımadığı gibi Almanya'ya uyumsuzluklarından da kaynaklanmaz. Film kahramanlarının hikâyeleri boyunca, köken ülkedense Almanya'ya daha fazla ait oldukları ve orayı evleri olarak

benimsedikleri görülür. Çünkü ailelerinin aksine geride bıraktıkları bir ev yoktur. Yönetmenin filmleri boyunca, sürekli hudutları aşan karakterlerin ve kimliklerinin her defasında sınırların ötesine doğru açılmasına tanık olunmaktadır. Bununla beraber kökene dair vurgular, geriye dönüşler ve Türkiye’den sahneler onların hem ortak hem de bireysel kimliklerini şekillendiren belirli bir tarihsel önkoşuldan bağımsız olmadığını hatırlatmaktadır.

Hem yaşanan hem de göç veren ülkeye olan bağlılık, köken ülke ile geliştirdikleri ilişkiler ve her iki ülkede de yaşayabilme kapasiteleri dolayısıyla ulus-aşırı, ulus-üstü veya ulus-ötesi kelimeleri ile tarif edilen göçmen topluluklar aynı zamanda kendi içlerine kapanarak ulus altı kimliklere de inebiliyorlar. Yaşanan ekonomik çöküntüler, işsizlik ve göçmenlere karşı yabancı düşmanlığının arttığı zamanlarda, özellikle devletlerin sorunları çözemeyeceğine dair inanç insanları kültürel anlam arayışlarına yönlendiriyor. Devlete olan güvensizlik hissi ile beraber azınlık, etnik ve dini kimlikler önem kazanırken, göçmenler için cemaat oluşumunun daha fazla önü açılıyor. Toplumsal ve siyasal taleplerin cemaatler tarafından dile getirildiği ve devletlere aktarıldığı bu süreçte, taleplerin kabul görmediği her seferde bu cemaatlerin sınırlarının yeniden çizilmesine katkı sağlanıyor ve taleplerin keskinleşmesine sebep oluyor. Almanya’daki başarısız entegrasyon siyasaları, zaman zaman artan yabancı düşmanlığı, Türklerin cemaatleşmesinin önünü açarken, kendi ulusal kimliklerini muhafaza etme eğiliminin artmasına zemin hazırlıyor. Yaşadıkları toplumdan farklı olduğunu düşünen Türklerin çifte vatandaşlık istekleri bu bakış açısıyla okunabilir. Almanya segregasyon politikaları yerine daha kapsayıcı bir entegrasyon modeli geliştirebilseydi belki de Türkiyeli azınlık tireli bir vatandaşlığa ihtiyaç duymayacaktı. Bu nedenle, etnik kimliğe dayalı, ortak bir hafıza fikri etrafında toplanan tekil kimlikler yerine, göçmenlerin yerlileriyle aynı tarihi paylaşmadıkları bir toplumla ortaklaşabilecekleri ve müşterek bir gelecek kurmalarını sağlayacak çok yönlü ve katmanlı kimliklerin varlığını kabul etmek daha yararlı görünmektedir. Kimliklerin önündeki engeller kalktığında, zorunluluktan veya tepkisellikten ziyade, bireylerin kendini hissettiği kimlikler üzerinden özgürce tanımlamalarının önü açılacaktır.

Almanya örneğinde kimlik tartışması etnisite, din ve kültürler etrafında dönerken aslında kimliklerin doğası gereği iki veya üç taraf üzerine yapılamayacak kadar geniş, çeşitli ve teferruatlı olduğu görülmektedir. Etnisite ve dinin yanı

sıracinsiyet ve cinsel yönelim, yaş, sosyal gruplar, inanç farklılıkları, siyasal tercihler ve hatta gıda alışkanlığının belirlediği birçok tarif insanların önünde durmaktadır. Aynı zamanda kimliklerin oluşumu ve dönüşümü anın politik-siyasi atmosferine bağlı olarak yaşanan olaylardan ve ilişkinin kendi kişisel günlük deneyiminden etkilenen bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır artık. Fatih Akın'ın birçok röportajını okuduğumuzda da fark ettiğimiz gibi kendisini farklı zamanlarda farklı kimlikler ile ifade etmektedir. Bazen kendisini ve jenerasyonunu 'Yeni Almanlar' olarak tanımlarken, başka bir demecinde kendisini Türk-Alman olarak ifade ettiğini görüyoruz. Buradan baktığımızda 'tutarsız' ve 'çelişik' gibi görünen ifadeler aslında Fatih Akın ve yeni jenerasyonun durağan olmayan, sürekli değişen çoklu kimliklere sahip olduğunu anlamamızı sağlıyor. Almanya'da 'yabancı', Türkiye'de 'Alman' olarak gördüğümüz ne olduğuna karar veremediğimiz, ne orada ne burada olabilen ve arada kalmış olduğunu düşündüğümüz bu kimliklerin, bugün bildiğimizi varsaydığımızı birtakım kavramları nasıl alt üst ettiklerini bu tez süreci ve Fatih Akın aracılığı ile bir kez daha tanık oldum. Bu kimlik geçişkenlikleri ile esnek, çok dilli, çokkültürlü ve kendisini tireli veya tekil kimliklerle ifade zorlanan bir topluluk ile karşı karşıyayız. Bu nedenle ikili veya daha katmanlı kimlikler hepimizin birlikte yaşamaya alıştığı ve alışması gereken bir durum haline gelmektedir. Kimliğin çok yönlü doğası, bir diğerinin yitirilmesi anlamına gelmemektedir. Kimliğimiz birden fazla topluluğun üyesi olmaya dayanmaktadır; dolayısı ile "Türklük" veya "Almanlık" diye tarif ettiğimiz kimlikler sandığımızdan daha fazla çeşitlilik kabul edebilir.

2000 yılında değişen vatandaşlık yasası ile çifte-vatandaşlık hakkı kazanan Almanyalı Türklerin, 18 yaşından itibaren, 23 yaşına kadar her iki vatandaşlıktan birini seçmesi gerekiyor. Önümüzdeki birkaç yıl içinde yeni kuşak Almanyalı Türklerin tercihlerinin ne yönde olacağını hep birlikte göreceğiz. Öte yandan İçişleri Bakanlığının Haziran 2012'de sunduğu rapora göre, bir vatandaşlık tercih etmek zorunda kalındığında ikinci kuşağın yalnızca %2'si ailesinin yurttaşlığını seçmektedir.²²⁰ Bu eğilimin sonraki kuşaklarda da artarak devam edeceği söylenebilir. Bu haliyle, zamana bırakılmış doğal bir entegrasyon sürecinde olan Türkiyeli azınlık toplumunun git gide Alman toplumuyla daha da bütünleşeceği görülmektedir. Keskin bir belirleme olma ihtimaline rağmen, devam eden süreçte,

²²⁰ Başer, *age*, 126.

Almanya'daki göçmenler için bu durumun bu zaman diliminde özel olarak yaşandığını varsayabiliriz; ama küreselleşme zamanında, kimlik ve kültürlerin iç içe geçtiği bu dünyada bunun gibi örnekler yeryüzünde devam edeceğı benziyor. Küreselleşen dünyamız, savaş, yoksulluk, işsizlik ile daha fazla uğraşacağı, kimliklerin ve kültürlerin birbirine daha fazla karışarak harmanlanacağı bir çağı işaret ediyor.

KAYNAKÇA

- Abadan-Unat, Nermin. **Bitmeyen Göç: Konuk İşçilikten Ulus-Ötesi Yurttaşlığa**, 3. bs. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi, 2017.
- _____. “Akdeniz Ülkelerinden Yurt Dışına İşgöçü”. **Göç ve Gelişme: Uluslararası İşçi Göçünün Boğazhyan İlçesindeki Etkileri Üzerine Bir İnceleme**. haz. Herman C. van Renselaar, Ruşen Keleş. çev. Ünsal Oskay. Ankara: Ajans Türk Matbaacılık Sanayi, 1976: 1-4.
- _____. “Türk Dış Göçünün Aşamaları: 1950’li Yıllardan 2000’li Yıllara”. **Kökler ve Yollar: Türkiye’de Göç Süreçleri**. der. Ayhan Kaya, Bahar Şahin. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi, 2007: 3-18.
- Akbulut, Hasan. “Ulus-Aşırı Türk Sinemasında Kimlik Arayışları: Fatih Akın ve Yüksek Yavuz Sineması”. **Kimlik, Medya ve Temsil: Kimlik Kurgusu ve Temsilleri Üzerine Medya Analizleri**. der. Emel Baştürk Akça. Ankara: Nobel Yayın, 2007: 220-245.
- Akın, Fatih. **Sinema, Benim Memleketim Filmlerimin Öyküsü**. çev. Barış Tut. İstanbul: Doğan Egmont Yayıncılık, 2013.
- Aktürk, Şener. **Almanya, Rusya ve Türkiye’de Etnisite Rejimleri ve Milliyet**. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi, 2015. 61.
- Anderson, Benedict. **Hayali Cemaatler: Milliyetçiliğin Kökenleri ve Yayılması**. çev. İskender Savaşır. 9. bs. İstanbul: Metis Yayınları, 2017.
- Arango, Joaquin. “Explaining Migration: A Critical View”. **International Social Science Journal**. c. 52, s. 165, 2000: 97-113.
- Balibar, Etienne. “Ulus Biçimi: Tarih ve İdeoloji”. **İrk Ulus Sınıf: Belirsiz Kimlikler**. Etienne Balibar, Immanuel Wallerstein, çev. Nazlı Ökten, 5. bs. İstanbul: Metis Yayınları, 2013: 107-130.
- Bhabha, K. Homi. **The Location of Culture**. London: Routledge, 1994.
- Başer, Bahar. **Diasporada Türk-Kürt Sorunu: Almanya ve İsveç’te İkinci Kuşak Göçmenler**. İstanbul: İletişim Yayınları, 2013.
- Bauman, Zygmunt. **Küreselleşme**. çev. Abdullah Yılmaz. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2016.

- Bayrakdar, Deniz. "Why Do Films End By The Sea? Last Scenes In Contemporary German/Turkish Cinema". **New Cinema, New Media: Reinventing Turkish Cinema**.ed. Murat Akşener, Deniz Bayrakdar. New Castle: Cambridge Scholars Publishing, 2014: 148-157.
- Berger, John. **Ve Yüzlerimiz, Kalbim, Fotoğraflar Kadar Kısa Ömürlü**. çev. Zafer Aracagök. 4. bs. İstanbul: Metis Yayınları, 2016.
- Berger, John, Jean Mohr. **Yedinci Adam Avrupa'da Bir Göçmen İşçinin Hikâyesi**, çev. Cevat Çapan (İstanbul: Metis Yayınları, 2018).
- Berghain, Daniela. "No Place Like Home? Or Impossible Homecomings In The Films Of Fatih Akın". **New Cinemas: Journal of Contemporary Film**.c. 4, s. 3 (2006): 141-157.
- Berting, Jan. **Kimlik Siyaseti Krizler, İnşalar, Aktörler**. çev. Hüsamettin İnanç. İstanbul: Bilge Kültür Sanat, 2018.
- Borjas, J. George. "Economic Theory and International Migration". **International Migration Review**.c. 23, s. 3 (1989): 457-485.
- Buß, Christian. "Jedem seine eigene Heimat". çev. Turan Kaya. <http://www.spiegel.de/kultur/kino/fatih-akins-neuer-film-jedem-seine-eigene-heimat-a-507815.html> [09.03.2018].
- Canbolat, S. İbrahim. **Alman Dış Politikası**. Bursa: Alfa Yayıncılık, 1999.
- Chambers, Iain. **Göç, Kültür, Kimlik**. çev. İsmail Türkmen, Mehmet Beşikçi. 2. bs. İstanbul: Ayrıntı Yayınlar, 2014.
- Castles, Stephen, Mark J. Miller. **Göçler Çağı: Modern Dünyada Uluslararası Göç Hareketleri**. çev. İbrahim Akbulut, Bülent Bal. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi, 2008.
- Çelikel, Mehmet Ali. **Çağdaş İngiliz Yazınında Küreselleşme, Göç ve Kültür**. İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları, 2017.
- Eren, Mine. "Cosmopolitan Filmmaking: Fatih Akın's In July and Head-On". **Turkish German Cinema In The New Millenium: Sites, Sounds and Screens**.ed. Sabine Hake, Barbara Mennel. New York: Berghahn Books, 2014: 175-185.
- Erdoğan, M. Murat. "Türkiye Kökenli Alman Vatandaşlarının Almanya Federal Meclisi (Bundestag) Seçimlerinde Siyasal Davranışları". <http://fs.hacettepe.edu.tr/hugo/dosyalar/HUGOBundestag2013140114.pdf> [28.04.2019].

- Erder, Sema. **Refah Toplumunda Getto**. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi, 2006.
- _____. “Yeni Kentliler ve Kentin Yeni Yoksulları”. **Toplum ve Bilim**.s. 66, 1995: 106-121.
- Faist,Thomas.**Devletşırı Alan: Almanya ve Türkiye Arasında Siyaset, Ticaret ve Kùltür**.çev. Selin Dingiloğlu. İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 2003.
- _____. **Uluslararası Göç ve Ulusaşırı Toplumsal Alanlar**. çev. Azat Zana Gündoğan, Can Nacar. İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 2003.
- Fenner, Angelica. “Roots and Routes of the Diasporic Documentarian: A Psychogeography of Fatih Akın’s We Forgot to Go Back”.**Turkish German Cinema In The New Millenium: Sites, Sounds and Screens**, ed. Sabine Hake, Barbara Mennel. New York: Berghahn Books, 2014:59-71.
- Gazioğlu, Elif. “60’lardan ‘90’lara Göçmen Kimliklerinde Kuşak Farklılıkları”. Türk-Alman İşgücü Anlaşması’nın 50. Yılında Almanya Türkleri. ed. Zehra Gülmüş. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2012: 61-75.
- Genç,Seray. “Acı Vatandan Kısa ve Acısız’a”.**Yeni Film**. s.4, 2004: 53-58.
- Giddens,Anthony.**Modernite ve Bireysel-Kimlik: Geç Modern Çağda Benlik ve Toplum**. çev. Ümit Tatlıcan. 2. bs İstanbul: Say Yayınları, 2014.
- Göktürk, Deniz. “Turkish delight German fright: Migrant Identities in Transnational Cinema”. **Mapping the Margins: Identity Politics and the Media**. ed. Karen Ross, Deniz Derman. New York: Hampton Press, 1999: 177-192.
- _____. “Evde Kimse Yok Mu? 1990’lar Avrupa Sinemasında Göçmen Kimlikler”. **ToplumBilim**, s.18, 2005: 55-62.
- _____. “Sound Bridges: Transnational Mobility As Ironic Meodrama”. **European Cinema in Motion: Migrant and Diasporic Film in Contemporary Europe**. ed. Daniela Berghahn and Claudia Sternberg. London: Palgrave Macmillian, 20010: 215-234.
- _____. “Çokseslilik Peşinde: Hareketli İmgeler, Seyyar Ezgiler”. **İstanbul Nereye?: Küresel Kent, Kùltür, Avrupa**. haz. Deniz Göktürk, Levent Soysal, İpek Türel. İstanbul: Metis Yayınları, 2011.
- Guiraudon, Virginie. “Avrupa’da Çokkùltürlülük ve Yabancı Hakları”. **Avrupa’ya Kimlik Çokkùltürlülük Sınavı**. haz. Riva Kastoryano. çev. Pınar Güzelyürek. İstanbul: Bağlam Yayınları, 2009: 157-171.

Gülalp, Haldun. “Milliyete Karşı Vatandaşlık”. **Vatandaşlık ve Etnik Çatışma Ulus Devletin Sorgulanması**. haz. Haldun Gülalp. İstanbul: Metis Yayınları, 2. Baskı, 2015: 11-34.

Güney, Serhat, Cem Pekman, Bülent Kabaş. “Sokaklardan ‘Club’lara: Alman Türk Gençliğinin Müzik Serüveni”. **Sosyoloji Dergisi**. c.3 s. 27, 2013: 251-271.

Harvey, David. **Postmodernliğin Durumu**. çev. Sungur Savran. 7. bs İstanbul: Metis Yayınları, 2014.

İçduygu, Ahmet, İbrahim Sirkeci, “Cumhuriyet Dönemi Türkiye’inde Göç Hareketleri. **75 Yılda Köyden Şehirlere**. ed. Oya Baydar. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1999: 249-276.

İçduygu, Ahmet, Sema Erder, Ömer Faruk Gençkaya. “Türkiye’nin Uluslararası Göç Politikaları, 1923-2023:Ulus-devlet Oluşumundan Ulus-Ötesi Dönüşümlere”. Proje Raporu, Koç Üniversitesi Göç Araştırmaları Merkezi, 2014.

Kalaycıoğlu, Sibel, Kezban Çelik, Fatma Umut Beşpınar. “Gitmek mi zor Kalmak mı? Avrupa’ya Erkek Göçü ve Geride Kalan Kadının Gözünden Göç Deneyimi”. **Edebiyat Fakültesi Dergisi**. c. 21, s. 1, 2010: 123-146.

Kandiyoti, Deniz. **Cariyeler, Bacılar, Yurttaşlar: Kimlikler ve Toplumsal Dönüşümler**. 4. bs. İstanbul: Metis Yayınları, 2013.

Kaplan, F. Neşe. **Göç Kimlik Çok Kültürlülük: Türk Sinemasında Almanya’ya Göç**. İstanbul: Der Yayınları, 2017.

Karadağ, Cüneyt. “Almanya’da Türk Vatandaşların Sayısı Azaldı”. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/almanyada-turk-vatandaslarinin-sayisi-azaldi/1116072> [28.04.2019].

Kaya, Ayhan. **İslam, Göç ve Entegrasyon: Güvenlikleştirme Çağı**. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi, 2016.

_____. “Rap Pedagojisi Aracılığıyla Eleştirel Bir Eğitim Yöntemi: Alman-Türk Hip-Hop Gençliği”. **Değerler Eğitimi: Eğitimde Farklılık Ve Katılım Hakkı**. der. Ayhan Kaya, Gülperi Vural, Aslı Aydın. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi, 2016: 201-219.

Kaya, Ayhan, Ferhat Kentel. **Euro-Türkler: Türkiye ile Avrupa Birliği Arasında Köprü Mü, Engel Mi?** İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi, 2005.

Kastoryano, Riva. **Kimlik Pazarlığı: Fransa ve Almanya’da Devlet ve Göçmen İlişkileri**. çev. Ali Berkay. İstanbul: İletişim Yayınları, 2000.

Kırel, Serpil. **Kültürel Çalışmalar ve Sinema**. İstanbul: İthaki Yayınları, 2018.

Korotepe, Deniz. “Türkiye’den Göçün 41. Yılında bir Durum Değerlendirmesi: Almanya’daki Göçmenler Ne Durumda?”, <https://gelenek.org/turkiyeden-gocun-41yilinda-bir-durum-degerlendirmesi-almanyadaki-gocmenler-ne-durumda/> [29.04.2019].

Kottak, Philip Conrad. **Antropoloji**. Ankara: Ütopya Yayınevi, 2002.

Kula, Onur. **Almanya’da Türk Kültürü: Çok-kültürlülük ve Kültürlerarası Eğitim**. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi, 2012.

Lavenda, H. Robert, Emily A. Schultz, **Kültürel Antropoloji: Temel Kavramlar**. çev. Dilek İşler, Onur Hayırlı. 2. bs Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2019.

Lévi-Strauss, Claude. **Yapısal Antropoloji**. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları, 2012.

Marx, Karl, Friedrich Engels. **Komünist Parti Manifestosu**. çev. Rekin Teksoy. İstanbul: Oğlak Yayınları, 2005.

Massey, S. Douglas. “Why Does Immigration Occur? A Theoretical Synthesis”. **Handbook of International Migration: The American Experience**. ed. Charles Hirschman, Philip Kasinitz, Josh DeWind. New York: Russell Sage Foundation, 1999: 34-52.

Massey, S. Douglas, Joaquin Arango, Graeme Hugo, Ali Kouaouci, Adela Pellegrino, J. Edward Taylor. “Theories of International Migration: A Review and Appraisal”. **Population and Development Review**, c. 19. s. 3, 1993: 62-96.

Naficy, Hamid. **An Accented Cinema: Exilic and Diasporic Filmmaking**. New Jersey: Princeton University Press, 1999.

Oran, Baskın. “1960-1980: Görelî Özerklik-3”. **Türk Dış Politikası**. ed. Baskın Oran. 14. bs. İstanbul: İletişim Yayınları, 2009: 655-680.

Osmanoğlu, Ömer. “Türk Sineması’nda Dış Göç Olgusu: Sosyo-Kültürel Karşılaşmalar, Kimlik Çatışması, Yabancılaşma”. **Marmara İletişim Dergisi**. s. 25 (2016): 77-98.

Özkan, Işıl, Uğur Tütüncübaşı. “Türk ve Alman Hukukunda Çifte Vatandaşlığa İlişkin Gelişmeler”. **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**. c.57, s. 3 (2008): 599-634.

- Özyurt, Cevat. **Küreselleşme Sürecinde Kimlik ve Farklılaşma**. 2. bs. İstanbul: Açılım Kitap, 2017.
- Peker, Sencer Hasan. “Avrupa’da Merkantilist Uygulamalar ve Osmanlı Ekonomisi İle Bir Karşılaştırma”. **Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**. c. 5. s. 1 (2015): 1-12.
- Piore, J. Michael. **Birds of passage: Migrant Labor and Industrial Societies**. New York: Cambridge University Press, 1979.
- Sannwald, Daniela. “Unterwegs bleiben”. çev. Turan Kaya. <https://www.tagesspiegel.de/kultur/kino/kino-unterwegs-bleiben/1052138.html>. [09.03.2018].
- Sayın, Gülşen. “A Critical Study: Fatih Akın’s Gegen Die Wand (2004): Ethnicity As Performance”. **Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**. c. 1. s. 2 (2007): 172-187.
- Seesslen, Georg. **Ulusötesi Sinema Paneli**, Ankara, Alman Kültür Merkezi, (2006): (Aktaran: Nejat Ulusay, **Melez İmgeler: Sinema ve Ulusötesi Oluşumlar**. (Ankara: Dost Kitabevi Yayınları, 2008).
- Schiller, Glick Nina, Linda Basch, Christina Szanton Blanc. “From Immigrant To Transmigrant: Theorizing Transnational Migration”. **Anthropological Quarterly**. c. 68, s. 1 (1992): 48-63.
- Sirkeci, İbrahim, M. Murat Yüceşahin. “Türkiye’de Göç Çalışmaları”. **Göç Dergisi**. c.1. s.1 (2014): 1-10.
- Sert, Şenol Deniz. “Uluslararası Göç Yazınında Bütünleyici Bir Kurama Doğru”. **Küreselleşme Çağında Göç: Kavramlar, Tartışmalar**. 2. bs.der. S. Gülfer İhlamur-Öner, N. Aslı Şirin Öner. İstanbul: İletişim Yayınları, 2015), 29-47.
- Soysal, Levent. “Başka Diyarlara Görsel Yolculuklar: Sinemasal Göç Kuramları”. **Türk Film Araştırmalarında Yeni Yönelimler**. c.11. s.8 (2009): 195-216.
- Staheli, Alexandra. “Liebe ist stärker als der Tod”. çev. Turan Kaya. https://www.nzz.ch/liebe_ist_staerker_als_der_tod-1.564431 [05.03.2018].
- Stalker, Peter. **The Work Of Strangers: A Survey of International Labour Migration**. Cenevre: ILO, 1994.
- Sunata, Ulaş. “Diasporik Kimliğiniz, Lütfen: ABD’deki Çin Diasporası”. **Küreselleşme Çağında Göç: Kavramlar, Tartışmalar**. der. S. Gülfer İhlamur-Öner, N. Aslı Şirin Öner. 2. bs. İstanbul: İletişim Yayıncılık, 2015: 459-482.

Şahin, Sedat. "Almanya'ya Türk Vatandaşlarının Göçünün 51. Yılı Kazanımlar ve Tehditler". **Hacettepe Sosyolojik Araştırmalar E-Dergisi**. s.1 (2012): 1-15. <http://www.sdergi.hacettepe.edu.tr/makaleler/DrSedatSahin.pdf> [29.04.2019].

Tekeli, İlhan. **Göç ve Ötesi**. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2008.

Toksöz, Gülay. **Uluslararası Emek Göçü**. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi, 2006.

Tomlinson, John. **Küreselleşme ve Kültür**. çev. Arzu Eker. 2. bs. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2013.

Ulusay, Nejat. **Melez İmgeler: Sinema ve Ulusötesi Oluşumlar**. Ankara: Dost Kitabevi Yayınları, 2008.

Wallerstein, Immanuel. **Modern Dünya Sistemi-1**. İstanbul: Bakış Yayınevi, 1974.

Wallraff, Günther. **En Alttakiler**. çev. Osman Okkan. İstanbul: Milliyet Yayınları, 1986.

Yanikkaya, Berrin. "Kısa ve Acısız ya da Uzun ve Acılı". **Türk Film Araştırmalarında Yeni Yönelimler**. s. 3 (2003): 13-144.

Yaren, Özgür. **Altyazılı Rüyalara: Avrupa Göçmen Sineması**. Ankara: De Ki Yayınları: 2008.

Yılmaz, Recep. "Göçmen Bir Yönetmenin Objektifinden Sıla Olgusu: Fatih Akın Sineması Üzerine Bağlamsal Bir İnceleme", **Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, c.5, s.2 (2012): 1-11.

Zeyneloğlu, Sinan, İbrahim Sirkeci. "Türkiye'de Almanlar ve Almancılar". **Göç Dergisi**. c. 1, s.1 (2014): 77-118.

Zlotnik, Hania. **Empirical Identification of International Migration Systems, International Migration Systems: A Global Approach**. ed: Kritz M. M., Lim L.L., Zlotnik H., (Oxford: Clarendon Press, 1992). (Aktaran: Ahmet İçduygu, Sema Erder, Ömer Faruk Gençkaya, "Türkiye'nin Uluslararası Göç Politikaları, 1923-2023: Ulus-devlet Oluşumundan Ulus-Ötesi Dönüşümlere". Proje Raporu, Koç Üniversitesi Göç Araştırmaları Merkezi, 2014).

"23 Kasım 1992: Möln Faciası". <https://gocvakfi.org/23-kasim-1992/> [25.04.2019].

"Almanya Cumhurbaşkanı Seçim Sonuçları". <https://www.sabah.com.tr/secim/24-haziran-2018-secim-sonuclari/almanya-secim-sonuclari>. [28.04.2019].

“Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1963-1967)”. Ankara: DPT, 1963.
<http://www3.kalkinma.gov.tr/PortalDesign/PortalControls/WebIcerikGosterim.aspx?Enc=83D5A6FF03C7B4FCE4A2B5A9FE13949B> [30.03.2019].

“Hangi Ülkede Kaç Türk Vatandaşı Yaşıyor?”.
<https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-47134873> [28.04.2019].

International Organization for Migration. **World Migration Report**. Cenevre, 2018.

TBMM. **İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu Başkanlığı Faaliyet Raporu**. Ankara, 1992.

“Kilit Veriler ve Sayılar Şubat 2019”. UNHCR Türkiye.
<https://www.unhcr.org/tr/unhcr-turkiye-istatistikleri> [05.05.2019].

ÖZ GEÇMİŞ

Ceylan Kaya 1986 Avusturya, Innsbruck doğumludur. Lisans eğitimini Bahçeşehir Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler bölümünde tamamlamıştır. 2012 yılından bu yana Yıldız Teknik Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler bölümünde yüksek lisans öğrencisidir. 2016 yılından beri Uluslararası Katolik Muhacerat Komisyonu'nda çalışmaktadır.